

Expert Grup

CENTRU ANALITIC INDEPENDENT

MOLDOVA 2009:
RAPORT
DE STARE A ȚĂRII

CHIȘINĂU, 2010

MOLDOVA 2009: RAPORT DE STARE A ȚĂRII

Autori:
Valeriu Prohnițchi
Alex Oprunenco

Chișinău, 2010

CZU 338:323(478)=135.1
P 93

Acest raport este publicat în cadrul proiectului „Moldova 2009: Raport de Stare a Țării – Continuarea dezvoltării într-un mediu intern și extern turbulent” implementat de Centrul Analitic Independent EXPERT-GRUP cu suportul financiar oferit de Black Sea Trust (București, România) și de Balkan Trust for Democracy (Belgrad, Serbia).

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții

Prohnițchi, Valeriu

Moldova 2009: Raport de stare a țării / Valeriu Prohnițchi,
Alex Oprunenco. – Ch.: „Bons Offices” SRL, 2010. – 82 p.

200 ex.

ISBN 978-9975-80-329-8

Copertă: Simion Coadă

Design: Mihai Sava

Notă: Afirmările din această publicație reflectă doar opinia autorilor și nu corespund în mod necesar cu viziunea organizațiilor finanțatoare sau altor organizații publice sau private menționate în publicație.

ISBN 978-9975-80-329-8

Cuprins

Sumar executiv	7
Resurse pentru dezvoltare.....	7
Politici economice pentru dezvoltare.....	7
Politica internă.....	8
Politica externă.....	9
Provocări globale.....	10
Introducere.....	12
1. Moldova 2010: evaluarea resurselor pentru dezvoltare	13
Rolul ambivalent al geografiei și naturii	13
Situția geografică și cea demografică	13
Solurile și resursele acvatice	15
Resursele minerale și energetice.....	17
Forța de muncă - pierderi cantitative. Careva evoluții calitative?	18
Investițiile: creșterea decalajului față de Europa centrală	21
2. Creșterea economică a Republicii Moldova: guvern „temerar”, economie firavă	23
Evoluția Republicii Moldova în perioada de tranziție	23
Politica economică a unui guvern „temerar”	25
Evaluarea mediului macroeconomic	27
Sectorul financiar: beneficiind de creșterea economică	29
Căutarea unei nișe în economia globală	31
3. Politica internă: alergând într-un cerc vicios	34
„... Orice casă care se dezbină în sine nu va dăinui ..”	34
Participarea politică: istoria cetățeanului deziluzionat.....	36
Un stat al bunăstării eşuat	39
Între supremația legii și supremația partidului	41
4. Politica externă: în căutarea echilibrului... ..	46
Afacerile externe... ..	46
Legăturile complexe: constrângeri pentru politica externă	46
Mediul internațional fluctuant... ..	50
Un grad mai mic de implicare al SUA în regiune	51
Uniunea Europeană: încă prea eterogenă în materie de politică externă	51
Rusia: o politică externă tot mai asertivă	52
Ucraina: slăbită de deficiențele politice și economice	53
România: devenind avocatul Moldovei în UE	54
Navigând în apele geopolitice... ..	54

5. Moldova: provocări globale în secolul XXI	56
Schimbarea decorului economic.....	56
Îmbrățișarea caldă a viitorului... ..	58
Hrană pentru mase.....	60
Imperpetuum mobile	61
6. Implicații și recomandări de politici.....	65
Principalele concluzii ale analizei.....	65
Evaluarea cadrului de dezvoltare și recomandări strategice și politice	66
7. Anexă: rezultatele sondajului sociologic “Moldova 2009: Starea țării și a oamenilor”	73
Despre Expert-Grup	82

Lista figurilor

Figura 1 Recolta medie, chintale/hectar, % din media EU-15, anul 2008	16
Figura 2 Rata de ocupare a forței de muncă în 1991 (% din populația cu vârste cuprinse între 15-59 de ani) și modificările absolute în 1992-2007, puncte procentuale	19
Figura 3 Productivitatea muncii în unele state în tranziție, USD/angajat/oră, prețuri curente ajustate la PPC.....	19
Figura 4 Investiții brute de capital, indice 1991=100%.....	21
Figura 5 PIB, rata de creștere, indice 1992=100%.....	24
Figura 6 Stocul investițiilor străine directe în perioada 1989-2008, USD pe cap de locuitor	26
Figura 7 Cheltuieli publice (% din PIB) și PIB pe cap de locuitor (în prețuri curente, la PPC), 2008	27
Figura 8 Profunzimea financiară și structura proprietății sectorului bancar din Republica Moldova, 2008	30
Figura 9 Importul și exportul de mărfuri în țările în tranziție, % din PIB.....	32
Figura 10 Evoluția raportului comercial al Republicii Moldova și a importurilor și exporturilor în volum fizic, indice anul precedent=100%	33
Figura 11 Distribuția răspunsurilor la întrebarea “Credeți că în țara noastră lucrurile merg într-o direcție bună sau în una greșită?”	37
Figura 12 Ponderea cetățenilor care cred că pot influența într-o măsură semnificativă deciziile importante la nivel local și național.	37
Figura 13 Distribuția răspunsurilor la întrebarea „Cât de interesați sunteți de politică?”	39
Figura 14 Principalele răspunsuri la întrebarea „Care sunt lucrurile care vă îngrijorează cel mai mult în prezent?”	40
Figura 15 Distribuția răspunsurilor la întrebarea „În general, considerați că drepturile Dumneavoastră sunt respectate în societatea noastră?”	43
Figura 16 Distribuția răspunsurilor la întrebarea „În cazul în care drepturile Dvs. legitime ar fi încălcate, credeți că justiția din țara noastră v-ar restabili aceste drepturi?”	43
Figura 17 Distribuția răspunsurilor la întrebarea „Ce țară ar trebui să fie principalul partener strategic al Republicii Moldova?”	49
Figura 18 Distribuția răspunsurilor la întrebarea „Dacă duminica viitoare ar avea loc un referendum cu privire la aderarea Republicii Moldova la UE, Dvs. ați vota pentru sau împotriva?”	50
Figura 19 Evoluția indicilor prețurilor de consum la produse selectate, 2002-2009.	61
Figura 20 Prețurile petrolului și gazelor naturale, 2007-2009, dolari SUA per baril și, respectiv, per 1000 metri cubi.....	62

Lista tabelelor

<i>Tabelul 1</i> Compararea ratelor de înmatriculare și cheltuielilor publice pentru educație, 2007.....	20
<i>Tabelul 2</i> Indicatori de dinamică structurali și absoluți ai economiei moldovenești	24
<i>Tabelul 3</i> Creșterea indicelui prețurilor în Republica Moldova %, indice 1999=100%.....	28
<i>Tabelul 4</i> Structura geografică a comerțului extern al Republicii Moldova, % din total	31
<i>Tabelul 5</i> Structura pe categorii de produse a comerțului extern al Republicii Moldova, % din total	31
<i>Tabelul 6</i> Principalele clivaje în societatea moldovenească, analiză schematică	35
<i>Tabelul 7</i> Naționalism civic versus naționalism etnic	36
<i>Tabelul 8</i> Distribuția răspunsurilor la întrebarea: “Care dintre răspunsurile de mai jos descrie cel mai bine situația Dvs. în raport cu următoarele servicii publice și comunale?”	41
<i>Tabelul 9</i> Distribuția răspunsurilor la întrebarea “Care dintre următoarele tehnologii sunt prezente în viața Dvs.?”	41
<i>Tabelul 10</i> Migranți după țara de destinație, mii persoane, 2006-2008.	48
<i>Tabelul 11</i> Producția după principalele arii geografice, în % comparativ cu anii precedenți, 2007-2009.	56
<i>Tabelul 12</i> Prognozele temperaturilor medii sezoniere și ale schimbărilor relative ale nivelului de precipitații (%) în comparație cu perioada de bază 1961-1990	59
<i>Tabelul 13</i> Cererea și oferta de petrol pe grupuri de țări, milioane barili/zi, 2007-2009	62

Sumar executiv

Resurse pentru dezvoltare

În general, amplasarea geografică și înzestrarea cu resurse naturale a Republicii Moldova nu sunt favorabile unei dezvoltări facile pe termen lung. Din cauza lipsei accesului la mare, dar și a unei infrastructuri vamale și de transport deficitare, Republica Moldova nu a fost în stare până acum să-și realizeze visul mult râvnit: să devină o punte de legătură între Est și Vest. Unele proiecte tehnice curente îi oferă Republicii Moldova ceva mai multă deschidere spre comerțul și transportul internațional. Totuși, Republica Moldova ar trebui să aibă un cadru regulator desăvârșit în domeniile comerțului și transportului și să atragă investiții mult mai mari în infrastructură pentru a nu fi complet depășită de principalul său concurent regional, Ucraina. Republica Moldova este bine dotată doar cu resurse agricole, inclusiv cu soluri fertile, și are o climă relativ prielnică, însă alte state din regiune sunt la fel sau chiar mai bine dotate cu asemenea resurse. Pentru ca aceste resurse să poată servi dezvoltării sale economice pe termen lung, Republica Moldova trebuie să gestioneze și să-și protejeze în mod eficient solurile, să se adapteze climei schimbătoare, dar care va fi, în viitorul nu prea îndepărtat, tot mai uscată și toridă, precum și să utilizeze rațional resursele limitate de apă de care dispune. O constrângere economică și geopolitică fundamentală pentru țară este lipsa resurselor energetice proprii, pe de o parte, și nivelul scăzut de eficiență energetică la nivelul întregii economii și a societății, pe de altă parte.

Resursele umane sunt cel mai valoros activ de care dispune Republica Moldova și pe care ar mai putea să-l utilizeze în deplină măsură ca să poată păși pe calea unei dezvoltări durabile. Moldova are o experiență tristă, de două decenii, a exodului masiv de creieri și de brațe de muncă, fenomenul migrației continuând și astăzi. Fără îndoială, migrația va rămâne opțiunea cea mai atractivă pentru majoritatea tinerilor cu studii superioare din Republica Moldova care doresc să-și continue cariera profesională. Evident, aceasta în cazul în care productivitatea muncii și salariile nu vor atinge, în viitorul apropiat, măcar nivelul mediu al țărilor Europei Centrale. Insuficiența capitalului productiv și proasta calitate a capitalului disponibil rămân în continuare principalele constrângeri ce subminează productivitatea muncii. Republica Moldova are nevoie de un volum mult mai mare de investiții publice, private și străine pentru a putea sări peste prăpastia tehnologică și de productivitate care o desparte de țările din regiune, și pentru a putea scăpa din capcana geografică. Un alt aspect fundamental, care a lipsit până de curând în practicile politicilor autohtone, este faptul că Moldova, dispunând de resurse naturale insuficiente și slab diversificate, trebuie să obțină un grad de eficiență foarte înalt în utilizarea resurselor interne (soluri, apă, resursele minerale) și a celor de import (energia).

Politici economice pentru dezvoltare

Versiunea moldovenească a politicii economice a inclus până de curând un set de practici administrative opace și arbitrare ce i-au permis guvernului să controleze mediul de afaceri. Un sistem supra-extins al instituțiilor de control de stat, o administrație publică vastă și ineficientă, și un sistem generalizat de plăți pecuniare și de responsabilități sociale impuse: toate acestea au contribuit la subminarea sectorului autohton privat. Ceea ce îngrijorează în mod deosebit este faptul că sectorul privat s-a obișnuit, aparent, cu acest mod de a face afaceri și nu a protestat sistematic împotriva acestor practici. După dezastrul economic de la începutul perioadei de tranziție, Republica Moldova a reușit să obțină în anii 2000-2001 o anumită stabilizare macroeconomică.

Dar consolidarea acestei stabilități macroeconomice a fost compromisă de angajamentele bugetare exagerate pe care și le-a asumat Guvernul (foarte mari chiar comparativ și cu media statelor membre OECD) și lipsa măsurilor instituționale și structurale necesare pentru reducerea presiunilor inflaționiste în economie. Moldova are un sistem financiar destul de slab dezvoltat, care nu este capabil să atragă economiile din interiorul țării la costuri rezonabile, să le transforme în depozite pe termen lung și să finanțeze investițiile de capital. În prezent, băncile comerciale se află într-o situație destul de dificilă (chiar dacă totuși mai puțin dificilă decât în celelalte țări din regiune), din cauza creșterii stocului de credite neperformante, concentrate în două sectoare ale economiei (construcții și industria vinicolă), cu riscul potențialei agravări a situației. Totodată, Moldova a reușit să obțină un nivel înalt de integrare comercială în economia globală, diversificarea geografică a comerțului său corespunzând, practic, cu predicțiile bazate pe teoria gravitațională a comerțului. Cu toate acestea, din cauza înrăutățirii raportului comercial, a exporturilor încă slab diversificate și din cauza necesităților tot mai mari ale unei economii în plină creștere, comerțul extern al Republicii Moldova a devenit pe parcursul ultimului deceniu unul complet dezechilibrat.

Din cauza capitalului intern foarte limitat și a multiplelor dificultăți „înnăscute”, pentru Moldova este absolut vital să devină, cel puțin în termeni instituționali, cea mai atractivă țară din Europa de Est pentru investitorii internaționali. O infrastructură industrială și de afaceri mult mai avansată este în egală măsură necesară și posibil de realizat prin utilizarea oportunităților existente de finanțare ce le oferă UE. Moldova mai are de parcurs cale lungă pentru a reduce prăpastia tehnologică și de productivitate ce o desparte de Europa, iar în acest sens nu prea este timp de pierdut, fiindcă Europa progresează foarte rapid. Întrucât capitalul uman este cea mai valoroasă resursă pentru creșterea economică, Moldova trebuie de asemenea să-și schimbe totalmente modul în care „funcționează” sistemul său educațional pentru a utiliza adecvat resursele și pentru a produce specialiști pentru propria economie și nu emigranți care ajung să lucreze pe șantiere de construcții sau să presteze servicii de calificare joasă în Europa și CSI. Instituțiile de învățământ ar trebui să înceteze să fie auto-suficiente și introvertite, ci să fie mult mai deschise lumii, dezvoltând mai multe relații cu instituții omoloage din Europa, cu comunități de cercetare din Moldova și de peste hotare și, dacă este relevant, să stabilească relații de cooperare cu companii private din țară și străinătate.

Politica internă

Societatea moldoveană este destul de diversă și eterogenă, nu în ultimul rând din cauza unor evoluții tumultuoase și complexe din istoria țării. Această eterogenitate, dacă nu este transformată în sinergie creative, conduce la apariția unor linii de divizare ce fac din cetățeni o pradă ușoară pentru manipularea politică și populistă. Aceste linii de divizare (etnice, lingvistice, etc.) sunt în prezent la fel de intense ca întotdeauna, iar Moldova pare să fi parcurs un ciclu complet cu încercările sale eșuate de „consolidare a națiunii” în baza identității etnice, aflată adesea în opoziție cu identitatea civică. Mai mult, aceste comunități diferite sunt trase, de regulă, în direcții opuse, de puternicii poli geopolitici externi, reprezentați de fostele metropole. Puterea de atracție a acestor poli s-a fortificat pe parcursul ultimilor ani în paralel cu eșecurile succesive ale politicilor promovate de clasa politică din Republica Moldova. Eșecul continuu în îndeplinirea obligațiilor de bază, precum și perpetuarea unui discurs politic de coloratură „etnică”, va face procesul consolidării națiunii tot mai dificil.

Mai mult decât atât, acest eșec, în combinație cu îndepărtarea proceselor politice de așteptările oamenilor de rând provoacă dezamăgirea, ba chiar nemulțumirea, mai mult sau mai puțin fătășă, a societății față de modul în care țara se dezvoltă și este guvernată. În același timp, majoritatea moldovenilor simt că opinia lor nu contează în procesul de luare a deciziilor, pierd interesul față de politică, pun la îndoială corectitudinea procesului electoral și nu mai au încredere în partidele politice. Această combinație nefericită, presărată cu ingrediente explozive, cum ar fi suprimarea grupurilor de opoziție și a mass-media, la care se adaugă campania electorală agresivă

și manipulative, dar și dificultățile economice, a provocat în 2009 cele mai mari tulburări sociale din ultimii 20 de ani. Într-o anumită măsură, evenimentele din aprilie 2009 au zdruncinat nu doar clădirile guvernamentale, ci și orice umbră de iluzie a unei guvernări democratice în Republica Moldova. Alegerile repetate ce au adus la putere coaliția de guvernare i-au dat Republicii Moldova o nouă speranță și anume: segmentele diferite ale clasei politice autohtone, la fel ca și grupurile sociale distincte vor trebui să învețe să comunice între ele și să găsească un consens în chestiuni de politici publice de dragul dezvoltării Moldovei. Această speranță nu trebuie irosită.

Politica externă

Ca oricare alt stat mic, Republica Moldova se află sub influența marilor jucători geopolitici, fiind, concomitent un loc de congruență, dar și de confruntare, a intereselor acestor puteri. Pentru a completa tabloul, vom adăuga că aspirațiile Moldovei sunt, de fapt, strâns legate de unul dintre cei doi poli de putere: fie apropierea de Uniunea Europeană, fie întoarcerea în „spațiul rusesc”. Mai mult decât atât, politica externă a Republicii Moldova nu poate fi separată complet de anumite realități și în special de faptul că există o serie de constrângeri, economice și de altă natură care fluidizează continuu contextul geopolitic regional și global. Diplomația moldovenească trebuie să fie, în acest context, cu adevărat o artă a posibilului.

Republica Moldova are conexiuni puternice și cu UE, și cu Rusia, datorită investițiilor și a comerțului. Rusia este principala destinație a exporturilor moldovenești, la nivel de țară, în timp ce către piața europeană sunt îndreptate mai bine de jumătate din exporturile Moldovei. Totodată, majoritatea investițiilor străine directe venite în Republica Moldova provin din spațiul UE, dar cote însemnate deține și Rusia. Pe de altă parte, Republica Moldova este puternic dependentă de resursele energetice furnizate de Rusia, în același timp însă, integrarea în arhitectura energetică europeană reprezintă singura alternativă viabilă pentru țară.

O altă conexiune majoră este migrația forței de muncă: Rusia și UE sunt principalele destinații pe care le aleg migrații moldoveni și de unde trimit, de altfel, remitențele ce permit menținerea economiei autohtone pe linia de plutire.

Relațiile strânse cu cele două poluri de putere nu se opresc aici. Atât Rusia, cât și UE (tot mai mult în ultimul timp) dețin cheile pentru reintegrarea țării. Acestea au și o influență majoră asupra minților locuitorilor Republicii Moldova, prin intermediul mass-media, a bisericii, dar și a ajutoarelor oferite pentru dezvoltarea țării, integrarea europeană definind „spiritul epocii” în Moldova și fiind nelipsit din discursurile publice. Nu este deci surprinzător că percepția publică a prezentului și viitorului țării este destul de ștersă: ușor peste jumătate dintre moldoveni văd Rusia ca pe un partener strategic mult mai important ca UE, în timp ce aproape două treimi dintre moldoveni ar vota pentru aderarea Moldovei la Uniunea Europeană. Suporterii integrării în UE nu ar trebui să fie prea entuziasmați de susținerea masivă de care se bucură cauza lor, întrucât aproape 44% dintre moldoveni ar vota pentru refacerea unei Uniuni Sovietice, modernizate și reformate. Este deci ușor de remarcat că cel puțin 10% din populație ar vota pentru cel puțin două (sau mai multe) „uniuni” în același timp.

Evident, acestea nu sunt singurele constrângeri de politică externă. Peisajul geopolitic regional și cel internațional au devenit în ultimul timp tot mai volatile. În ultimii ani, principalul jucător geopolitic, SUA, s-a detașat într-o oarecare măsură de procesele din fosta Uniune Sovietică, încercând să reseteze relațiile cu Rusia. Federația Rusă, pe de altă parte, a devenit mai asertivă în politica sa externă, manifestând un interes tot mai mare pentru statele fostei Uniuni Sovietice. Pe de altă parte, UE a început implementarea Tratatului de la Lisabona, ceea ce o determină să se axeze mai mult pe chestiuni de politică internă, în timp ce membrii comunității par uneori divizați în ceea ce privește politica externă a UE. Mai mult decât atât, acest an va fi unul de tranziție post-electorală pentru principalul vecin al Moldovei – Ucraina, care va adopta un curs politic mai prietenos Rusiei. La vest, și rolul României pare să crească, alimentat de stabilirea unui guvern

prietenos la Chișinău și victoria electorală a unui președinte pro-atlantic. Nu trebuie să uităm însă că lumea se află încă sub influența repercusiunilor crizei financiare globale, iar acest lucru cântărește greu în fața deciziilor de politică externă ce urmează să fie adoptate de actorii globali și regionali.

Toate aceste lucruri, precum și natura eterogenă a coaliției aflate la guvernare în Moldova, vor solicita o abordare precaută și echilibrată atât pentru deciziile de politici interne, cât și pentru cele externe, păstrând, în același timp, orientarea pro-europeană nealterată.

Provocări globale

Viitorul este în mod inerent incert. Viitorul unui stat mic este cu atât mai incert, mai ales dacă îi lipsesc resursele și puterea de a influența și atenua provocările globale. Prezentul raport conturează patru provocări globale pentru Republica Moldova, listă care ar putea însă varia în timp. Aceste provocări sunt: crizele economice globale, schimbările climatice, criza alimentelor și o eventuală epuizare a resurselor energetice globale.

În majoritatea cazurilor, Republica Moldova joacă rolul de recipient, deci ea va fi nevoită să se confrunte cu consecințele acestor provocări, fără a fi capabilă să le influențeze.

Prima provocare ar fi criza economică globală din 2008. Aceasta nu a reprezentat doar cea mai proastă evoluție a economiei globale de la Marea Depresie încoace, ci a zguduit însuși fundamentul ordinii economice globale, așa cum o cunoaștem noi. O serie de întrebări deschise rămân și vizavi de felul în care va arăta economia mondială în viitorul apropiat. Impactul crizei nu se oprește doar la economie, acesta s-a revărsat și în domeniul geopolitic și a catalizat schimbări importante în balanța globală a puterii. Amploarea acestor riscuri este incontestabil mult peste capacitățile Republicii Moldova, cu toate acestea, încercările de a găsi soluții de adaptare sunt necesare. Aceste soluții nu trebuie în mod necesar să se limiteze la, dar trebuie categoric să includă, crearea unui fond special de urgență pentru intervenții de primă necesitate în ameliorarea impactului viitoarelor crize economice, promovarea unei politici industriale noi și o mai eficientă utilizare a ajutorului extern.

În plus, schimbările climaterice au stabilit deja agenda atât în Republica Moldova, cât și la nivel global. Fără riscul de a greși, provocările legate de schimbările climei sunt foarte îngrijorătoare. Clima Republicii Moldova se așteaptă să devină mai caldă și mai aridă, în paralel cu intensificarea fenomenelor climaterice extreme. Dar, din nou, dacă soluțiile de moderare a schimbărilor climaterice urmează să fie căutate în principal la nivel global, cele de adaptare pot fi găsite la nivel local. Aceste măsuri de adaptare nu trebuie să pericliteze sau să deturneze planurile de dezvoltare ale Republicii Moldova și trebuie să țină cont de resursele limitate pe care aceasta le are la îndemână. În orice caz, soluțiile încercate trebuie să se axeze pe folosirea eficientă a resurselor disponibile și pe investiții-cheie într-o infrastructură menită să țină piept viitoarelor presiuni climaterice, în plus, aceste soluții trebuie să fie susținute și de o puternică implicare internațională.

O altă evoluție amenințătoare profilată în ultimul timp este creșterea prețurilor la produsele alimentare. În 2002-2008, prețurile globale la produse alimentare practic s-au dublat, înregistrând o anumită scădere în urma crizei economice mondiale din 2008. Creșterea numărului populației și a bunăstării acesteia, redirecționarea produselor agricole către producția de energie, materia primă mai scumpă, frenezia speculativă creată pe piețele mondiale, precum și neglijarea sectorului agricol sunt factorii care au generat această stare de lucruri. Pentru Republica Moldova, o țară agricolă, o asemenea evoluție nu este neapărat un lucru rău. Dar în orice caz, pentru a beneficia de pe urma acestor evoluții globale și a compensa impactul negativ al unor factori precum scumpirea fertilizanților, degradarea solului, distorsiunile de pe piața internă și altele, Republica Moldova trebuie să-și îmbunătățească două aspecte – producția și accesul la piețe de desfacere.

Trebuie aplicate practici noi de exploatare a terenurilor, folosite semințe de soiuri noi de legume și șepteluri rezistente la boli, iar structura pieței trebuie reevaluată și raționalizată.

Epuizarea resurselor petroliere și creșterea prețurilor la energie constituie o altă îngrijorare la nivel global. Creșterea robustă a economiei globale duce la majorarea cererii pentru petrol, determinând inevitabil și majorarea prețurilor la petrol și la resurse energetice în general. Totuși, problema constă nu doar în creșterea robustă a cererii. Investițiile mici în industria petrolieră și volumul mai de petrol extras sunt de asemenea factori determinanți, în timp ce excesele speculative de pe piața globală și politizarea subiectului energetic toarnă și mai mult gaz pe foc. Deci, energia scumpă pare să fie o realitate pe termen lung. Un lucru bine știut, Republica Moldova este foarte săracă în resurse energetice, acoperind peste 90% din necesități din importuri, în condițiile în care oferta de energie nu este una diversificată. Pentru a redresa această situație, abordarea Republicii Moldova trebuie să vizeze două aspecte – limitarea vulnerabilităților externe prin creșterea producției locale și schimbarea proporției de resurse energetice folosite, în paralel cu diversificarea ofertei. O componentă mai mică ar putea avea în vedere crearea unor centrale hidro-energetice de capacitate mică și dezvoltarea producției de energie regenerabilă, eficientizarea și conservarea energetică (în egală măsură atât a echipamentelor, cât și a clădirilor), modificarea politicii tarifare și utilizarea energiei electrice în locul gazelor naturale. Interconectarea cu rețelele energetice europene (atât cu cele electrice, cât și cu conductele de gaze) trebuie urmărită cu perseverență.

Raportul de față arată că Republica Moldova se confruntă cu dificila sarcină de a face față concomitent mai multor slăbiciuni structurale. Indiferent cât de dificil ar părea, identificarea unor soluții, cel puțin pentru un anumit interval de timp, nu ar trebui tratată drept o „misiune imposibilă”. Prezentul raport încearcă să traseze o hartă de parcurs pentru Republica Moldova, identificând eventualele pietre subacvatice și ajutând-o astfel să navigheze în apele agitate. În orice caz, ne-am dorit să venim cu o contribuție palpabilă la discuțiile generale legate de prezentul și viitorul Republicii Moldova și sperăm că această contribuție va servi în calitate de platformă pentru viitoare ample dezbateri.

Introducere

Publicația “Moldova 2009: Raport de Stare a Țării” se află la a doua ediție și este elaborată de Centrul Analitic Independent Expert-Grup în cadrul proiectului “Moldova 2009: Raport de Stare a Țării – Continuarea dezvoltării într-un mediu intern și extern turbulent”. Proiectul a beneficiat de suportul financiar oferit de Black Sea Trust (București, România) și de Balkan Trust for Democracy (Belgrad, Serbia).

Situația politică și economică în care se află Republica Moldova este una critică, de care va depinde cursul de dezvoltare al țării pe termen lung. Procesul de implicare a societății civile în elaborarea politicilor a atins un anumit nivel de maturitate, oferind un puternic potențial de elaborare a analizelor și diagnozelor adecvate pentru diverse procese ce au loc în țară. Deși contribuțiile furnizate de o bună parte din ONG-uri trebuie îmbunătățite în continuare, iar recomandările acestora trebuie să fie mai consistente, există deja o mulțime de exemple de implicare a societății civile în viața publică, inclusiv în problemele de interes major. Printre principalele domenii, în care ONG-urile au avut un rol pozitiv, putem enumera: drepturile omului, justiția, dezvoltarea economică, corupția și libertatea presei. În 2009, foarte multe organizații au fost active, și chiar pro-active, în toate sferele enumerate mai sus. La începutul anului 2010, a fost creat Consiliul Național de Participare ce are în componență 30 de ONG-uri naționale și are ca scop consultarea politicilor guvernamentale cu societatea civilă. Însă organizațiile din societatea civilă tind să abordeze aceste politici prin prisma propriei misiuni, ceea ce îngustează domeniul de expertiză și limitează viziunea holistică.

Proiectul dat abordează situația critică în care se află Republica Moldova în momentul de față și implicațiile pe care le poate avea aceasta, privite tocmai din această mult necesară perspectivă holistică. Proiectul a avut drept scop evaluarea sinceră și obiectivă a cadrului de dezvoltare a țării, contribuirea la formularea agendei de politici și furnizarea unor soluții la problemele ce derivă din provocările interne și externe: criza economică, energetică și ecologică, guvernare deficitară, democrație fragilă și obstacole în calea dezvoltării economice. Fiind o continuare logică a Raportului de Stare a Țării 2007, prezenta publicație se bazează în mare parte pe concluziile precedentei ediții și prezintă implicațiile pe care le au acestea asupra actuale crize. În cele din urmă, proiectul tinde să furnizeze soluții noi de politici pentru problemele de bază ce afectează dezvoltarea Republicii Moldova ca stat.

Comparativ cu ediția precedentă, prezentul Raport de Stare a Țării este mult mai focusat și este structurat în cinci capitole de bază. Primul capitol analizează dotarea Republicii Moldova cu resursele necesare oricărui stat antrenat în competiție cu alte state: munca, tehnologiile, infrastructura și resursele naturale. Subiectul celui de-al doilea capitol îl constituie politicile adoptate de Guvern pentru a surmonta obstacolele cauzate de lipsa resurselor naturale, precum și eficiența acestor politici în susținerea creșterii economice. Cel de-al treilea capitol este dedicat analizei strategice a mediului politic intern, începând cu decodificarea principalelor linii de divizare și unificare în societatea moldovenească, continuând cu participarea politică și bunăstarea populației și încheind cu analiza funcționării statului de drept. În cel de-al patrulea capitol se analizează politica externă a Republicii Moldova în lumina principalelor constrângeri și factori de natură internă și externă, inclusiv a mediului geopolitic foarte fluid din regiune. Capitolul cinci subliniază riscurile globale majore ce par a afecta dezvoltarea de mai departe a Moldovei: criza economică globală, schimbările climatice, resursele alimentare limitate și o eventuală epuizare a resurselor energetice globale. În baza acestei analize, capitolul final trasează principalele implicații asupra politicilor și sugerează soluții și opțiuni pentru guvernul Republicii Moldova. Anexa include analiza rezultatelor sondajului sociologic „Moldova 2009: starea țării și a oamenilor” care relevă aspecte foarte interesante ale percepției publice vizavi de dezvoltarea țării.

Resurse pentru dezvoltare

1. Moldova 2010: evaluarea resurselor pentru dezvoltare

Pentru ca un stat să prospere și să poată intra în competiție cu alte țări, el are nevoie de o continuă dezvoltare a bazei sale economice. Dezvoltarea economică este, dincolo de toate, un proces social de durată, care presupune o creștere a capacităților de producție prin utilizarea tuturor resurselor de care dispune sau pe care le poate accesa statul. Creșterea economică poate fi influențată de o serie de factori, dar, în esență, aceasta se rezumă la combinarea eficientă a muncii, tehnologiilor, infrastructurii și resurselor naturale. În timp ce factorii geografici și cei naturali sunt responsabilitatea lui Dumnezeu, folosirea eficientă a tuturor celorlalți factori este rezultatul politicilor guvernamentale și al schimbărilor sociale și economice de lungă durată. Acest capitol este consacrat evaluării principalelor resurse de care dispune Republica Moldova.

Rolul ambivalent al geografiei și naturii

Vorbind despre resursele naturale ca potențial pentru dezvoltarea țării, trebuie să menționăm că amplasarea geografică a Moldovei este mai curând o povară decât un avantaj. În continuare vom evalua principalele resurse naturale și energetice ale Republicii Moldova și parametrii săi geografici. Capitolul de față vine să demonteze, totodată, câteva mituri legate de acest subiect.

Situația geografică și cea demografică

Potrivit unui mit arhicunoscut, Republica Moldova este o țară amplasată într-o zonă strategică, între Est și Vest, iar acest lucru ar trebui să influențeze pozitiv dezvoltarea unui sector de logistică care să servească comerțul internațional. Cu toate acestea, dacă analizăm multitudinea de probleme pe care le are Republica Moldova la capitolul transport sau infrastructură vamală, vom observa că acest stat este departe de a fi un punct logistic atât de important. Este destul să aruncăm o privire la harta Europei pentru a constata câteva lucruri importante, și anume că: Moldova nu are acces la mare, este periferic amplasată și este departe de a fi acea mult râvnită punte de legătură între Vest și Est. În Europa mai există și alte state închise terestru (Republica Cehă, Ungaria, Slovacia sau Belarus), dar toate aceste țări sunt amplasate central, în calea principalelor artere ale transportului continental și a fluxurilor comerciale. Moldova se întinde, de la Nord la Sud, pe un segment de numai 340 km din cei 1200 km ai masivului terestru care există între Marea Neagră și cea Baltică. Țara este cu adevărat foarte strâns „îmbrățișată” de România și Ucraina. Aceasta din urmă se mărginește, la Vest, cu patru țări (Polonia, Slovacia, Ungaria și România), pe o porțiune de 1150 km, în timp ce tangența Moldovei cu Vestul este de numai 450 km, la frontieră cu România. Totodată, Ucraina dispune de 16 aeroporturi funcționale și alte câteva aerodromuri care ușor pot deveni operaționale. Acestora li se adaugă 18 porturi maritime și fluviale. Moldova dispune însă de numai 3 aeroporturi operaționale și un mic port fluvial-maritim. La toate acestea se adaugă drumurile de proastă calitate, transportul feroviar foarte lent și conflictul nesoluționat de pe Nistru. În consecință, țara este exclusă din circuitul economic și nu prezintă interes ca rută de tranzit internațional. Într-o oarecare măsură, Moldova poate fi privită ca rută de tranzit între Balcani și Ucraina/Rusia, însă majoritatea transportatorilor internaționali evită să treacă prin Moldova, intrând direct pe teritoriul Ucrainei imediat după ce traversează România sau viceversa.

Această evaluare obiectivă a amplasării și parametrilor geografici ai Moldovei ne arată că Ucraina ne-a depășit la capitolul asigurarea conexiunii între Est și Vest. Din cauza dimensiunilor sale geografice reduse, pentru a deveni un centru logistic internațional cu adevărat atractiv, Republica Moldova, în comparație cu Ucraina, va trebui să investească mult mai mult în infrastructura sa și să depună mult mai multe eforturi pentru a-și îmbunătăți mediul de afaceri și cel comercial.

Din perspectiva amplasării sale geografice, Moldova are o importanță strategică mai mult în termeni militari decât ai comerțului internațional. Râul Nistru și Prut reprezintă două bariere naturale, situate între alte două obstacole naturale mai mari - Munții Carpați și râul Nipru. După aderarea României la NATO și decizia acestei țări de a găzdui baze militare americane, iar mai recent, de a amplasa pe teritoriul său elemente ale scutului antirachetă american, importanța geostrategică a Moldovei a crescut semnificativ. Acest lucru însă ar trebui să constituie mai curând un motiv de îngrijorare decât unul de mândrie, întrucât un eventual conflict militar între Rusia și NATO ar putea să se desfășoare și pe teritoriul Moldovei. Pentru protejarea propriului teritoriu, fără aderarea la niciuna dintre părțile implicate într-un eventual conflict și fără a lua parte la operațiuni militare active, Moldova are nevoie fie de statut de neutralitate recunoscut internațional, fie de capacitate militară mult mai mare. O altă opțiune strategică, în cazul Moldovei, ar putea fi aderarea la NATO, dar ideea nu s-a bucurat de popularitate în rândul populației și reprezintă în continuare o problemă controversată pentru elita politică. Mai mult, în acest caz, Rusia ar prefera să-și păstreze prezența militară în Transnistria pentru un termen nedeterminat decât să-și evacueze trupele și munițiile sale din această regiune.

Un alt mit este că Moldova, odată cu deschiderea, în 2007, a portului internațional de la Giurgiulești, s-a fi transformat într-o țară maritimă. Probabil, portul de la Giurgiulești va deveni un proiect de succes și un exemplu de referință în cazul dezvoltării unor centre logistice terestre în Moldova. Însă portul, aflat în gestiunea unei companii private, are o capacitate operațională limitată și se va ocupa doar de transportarea produselor petroliere, cereale și de pasageri, fiind compatibil numai cu nave fluviale-maritime de tonaj relativ mic. Dunărea ar putea deveni într-adevăr pentru Republica Moldova o punte de legătură cu țările UE, Ucraina, Rusia, Georgia, Belarus și Turcia, dar pentru a putea utiliza eficient această posibilitate, Moldova trebuie să investească încă foarte mult în dezvoltarea portului de la Giurgiulești și să asigure ireversibilitatea înțelegerilor sale teritoriale cu Ucraina. Linia frontierei, așa cum este aceasta delimitată în prezent, nu permite acestui port să se dezvolte decât de-a lungul cursului râului Prut. Acest lucru însă necesită investiții enorme și este puțin probabil că Moldova le va putea obține în viitorul apropiat.

Dimensiunile mici ale țării sunt menționate adesea ca fiind un avantaj, care i-ar permite Republicii Moldova să-și rezolve mai rapid problemele de bază și, respectiv, să se integreze în Uniunea Europeană (în comparație cu Ucraina, de exemplu, care se întinde pe o suprafață de 18 ori mai mare). Totodată, Moldova are multe locuri pitorești, un punct de referință pentru cei care declara că țara ar putea să se transforme într-o veritabilă atracție turistică. Însă, „ce este mic este și frumos” doar dacă este și îngrijit. O călătorie în afara Chișinăului nu-i va lăsa oricărui străin venit în vizită decât impresia unui stat neîngrijit, cu oameni și autorități cărora nu le pasă prea mult de bunurile publice și bunăstarea comunității lor. Dacă teritoriul mic constituie un avantaj, de ce, atunci, Moldova nu a fost capabilă, timp de două decenii, să devină o țară cel puțin curată dacă nu bogată?

Cu o densitate a populației de circa 116 locuitori/km², Republica Moldova este un stat dens populat, fapt care generează presiuni asupra mediului ambiant. Deși corespunde, practic, nivelului mediu din UE-25, acest indice îi depășește cu mult pe cei regionali¹. Bulgaria, de exemplu, are 69 locuitori/km², România – 94 locuitori/km², Ucraina – 75 locuitori/km². Acest factor nu ar fi o problemă dacă marea parte a populației ar locui în mediu urban. Moldova este însă o țară rurală, iar acest

lucru creează o problemă majoră: densitatea mare a localităților rurale mici. Dintre cele 1545 de localități din Moldova, numai 9 au peste 20 mii locuitori. Estimările noastre arată că mai bine de 55% din populația Republicii Moldova locuiesc în comunități mai mici de 5000 locuitori, iar 11% din populație în circa 700 de comunități mai mici de 1000 locuitori¹. Acesta dispersare a populației creează obstacole serioase în calea asigurării cu utilități publice sau creării unei infrastructuri de transport în această multitudine de localități rurale mici. Nu este, respectiv, de mirare că în 2009 circa 41% din locuitorii Republicii Moldova nu aveau acces la conductele de apă, 55% la sistemul de canalizare, iar 47% la conductele de gaze naturale². La începutul secolului XXI, pentru mai bine de jumătate din populația acestui stat european folosirea latrinelor și sobelor cu lemne este încă o „normalitate”.

Solurile și resursele acvatice

Cu terenuri agricole ce depășesc 74% din teritoriul Republicii Moldova, resursele agricole sunt cu siguranță printre cele mai importante resurse naturale de care dispune țara. Pentru comparație, în UE-25 terenurile agricole ocupă, în medie, 50% din teritoriu, în Ucraina – 71%, iar în România - 60%. Solurile fertile sunt menționate adesea ca fiind principala bogăție a Moldovei. Într-adevăr, circa 73% din totalul terenurilor arabile le constituie cernoziomul, un tip de sol ce conține cantități mari de humus cu un grad sporit de fertilitate³. Acest indicator sugerează că economia Republicii Moldova se va baza întotdeauna pe sectorul agricol mai mult decât economia altor state aflate în tranziție. Aceasta presupune, de asemenea, că, fiind dotată de natură cu asemenea resurse, Moldova este capabilă să-și asigure securitatea alimentară sau chiar să devină un important exportator regional de produse alimentare.

Însă, chiar dacă dispune de soluri de excepție, Republica Moldova nu a fost în stare să facă față consecințelor secetei din 2007 și a apelat la ajutor internațional. Adică, avantajele pe care i le oferă Moldovei resursele sale agricole nu sunt nici constante, nici absolute. În primul rând, calitatea solurilor sale s-a înrăutățit considerabil pe parcursul ultimelor patru decenii, principala cauză fiind factorul uman. În prezent, un sfert din suprafața totală a terenurilor agricole suferă de diverse forme de eroziune. Pe o scară de la 1 la 100, calitatea solurilor în Moldova a scăzut de la 70 de puncte, la începutul anilor '70, până la 63 puncte, în 2008⁴. Ținând cont de faptul că rata declinului s-a accelerat începând cu mijlocul anilor '90, în circa 20-30 ani solurile Moldovei se vor transforma din superioare în obișnuite.

În al doilea rând, Republica Moldova nu a fost capabilă să valorifice solurile sale de înaltă calitate și să obțină, datorită acestora, venituri mai mari pentru fermieri. Mai mult, recolta agricolă în Moldova a fost în mod constant sub nivelul standardelor regionale, chiar dacă statele din UE-15 și Europa Centrală și de Est au soluri mai puțin calitative (Figura 1).

Mai mult, solurile calitative ca cele ale Republicii Moldova nu sunt un caz singular în regiune. De fapt, Moldova este doar o mică parte din centura de cernoziom, ce se întinde din sudul României până în nord-estul Ucrainei și mai departe, spre sudul Rusiei. Calitatea solurilor din România și din Ucraina este comparabilă cu cea a solurilor din Moldova, dar, pe deasupra, cele două state dispun de terenuri arabile mult mai vaste, ele fiind, din această cauză, mult mai atractive pentru acei investitori interni și străini care preferă să investească în agricultura de scară mare. În sfârșit, terenurile agricole - cel mai valoros activ al Republicii Moldova, al cărui preț de piață este estimat la 5-6 miliarde Euro, nu au fost, de fapt, niciodată parte a circuitului economic normal. După două decenii de reforme economice, piața terenurilor agricole rămâne în continuare nefuncțională,

¹ Estimările au fost făcute în baza datelor „Devinfo”.

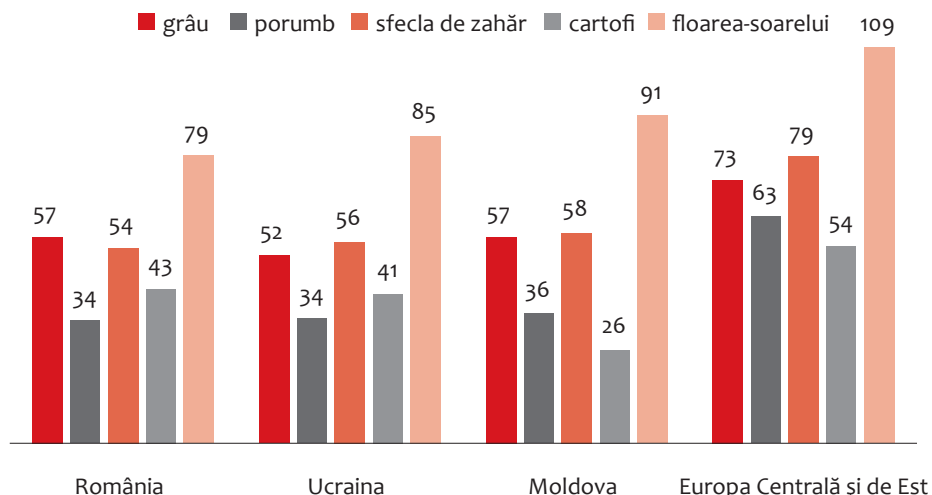
² Conform rezultatelor sondajului sociologic efectuat de IMAS-INC Chișinău pentru Expert-Grup.

³ RNDU, 2009

⁴ RNDU, 2009

fiind inaccesibilă pentru investitorii străini, întrucât nerezidenții nu pot cumpăra deocamdată terenuri cu destinație agricolă.

Figura 1 Recolta medie, chintale/hectar, % din media EU-15, anul 2008

Surse: BNS, Eurostat, EG

În pofida faptului că este amplasată într-o zonă climaterică temperată, Moldova dispune de surprinzător de puține resurse acvatice, care s-ar putea reduce și mai mult din cauza încălzirii globale. În percepția publică persistă opinia că, în general, în Moldova există „multă apă”, din care cauză această resursă nu este folosită rațional. Un indicator reprezentativ în acest sens sunt pierderile suportate la transportare, care au crescut de la 1,2% din totalul volumului captat, în anii '80, până la 4%, în anii '90, ajungând până la 7,4%¹ în 2000. Fiecărui locuitor îi revine circa 1700 m³ de apă, ceea ce reprezintă doar 50% din nivelul Ucrainei și 25% din cel al României. Deși nivelul de consum al apei este relativ mic (1,4% din totalul apelor curgătoare), numai 1/3 din resursele totale de apă ale țării provin din surse interne, iar restul din cele două râuri de frontieră (Nistrul la est și Prutul la vest), ceea ce comportă riscuri semnificative în cazul declanșării unor dezastre ecologice transfrontaliere. Până acum, Ucraina nu s-a grăbit să demonstreze prea multă grijă pentru problemele mediului și nici să coopereze cu Moldova pentru rezolvarea acestor probleme; inundațiile din 2008 nefiind, de fapt, altceva decât o consecință a acestei carențe de colaborare. În aceste condiții, un eventual accident, de exemplu, la hidrocentrala ucraineană Novo-Dnestrovsk de pe râul Nistru, ar avea consecințe deplorabile pentru populația tuturor localităților din Moldova, situate în aval pe râul Nistru.

Resursele limitate de apă reprezintă o importantă constrângere care face dificilă creșterea economică a regiunilor de sud și sud-est ale Moldovei (localizate sub linia convențională Leova-Cimișlia-Grigoriopol), atât la ora actuală, cât și în viitor. Această regiune, care este în totalitate dependentă de agricultură, deja suferă de un deficit de apă. În plus, necesitățile de irigare ale regiunii vor crește și mai mult în viitorul apropiat, ca urmare a încălzirii globale. Pe lângă cantitatea limitată, însăși calitatea apei a devenit o problemă importantă, care comportă riscuri serioase pentru sănătatea oamenilor și face să crească semnificativ costurile de producție în industriile care folosesc intensiv apa.

Circa 90% din apa din fântânile private – principala sursă de alimentare cu apă a locuitorilor din localitățile rurale – nu întrunesc standardele de calitate ale apei potabile¹. Apa din râul Bâc (în aval de Chișinău) și cea din Răut (în aval de Bălți) este de asemenea foarte poluată din cauza reziduurilor provenite din cele două orașe mari. Printre alte consecințe, calitatea joasă a apei va împiedica dezvoltarea agriculturii ecologice, întrucât aceasta se bazează în întregime pe sisteme de irigare eficiente și inofensive. Dacă nu este soluționată, problema calității apei va continua să stoarcă resursele economice, publice și private, destinate dezvoltării economice și să le direcționeze spre domeniul ocrotirii sănătății.

Resursele minerale și energetice

Deși, pe parcursul ultimelor trei decenii, Republica Moldova nu a făcut parte din niciun program complex de explorări geologice, nu există dubii că țara noastră este una dintre cele mai sărace din spațiul CSI la capitolul resurse minerale exploatare/confirmate. Cu excepția anumitor zăcăminte de proastă calitate și valoare economică redusă, din regiunea de sud a țării, resursele energetice tradiționale (petrolul, gazele și cărbunele) lipsesc în Moldova. Și cu excepția minusculului depozit de minereu de fier de la Soroca, pe teritoriul Moldovei nu se mai găsesc alte resurse metalifere.

Moldova dispune însă de rezerve bogate de minereuri nemetalifere, utilizate, în principal, pentru producerea materialelor de construcții și ceramică. Până acum însă acestea au avut un rol limitat în producția bunurilor destinate comerțului internațional (cu excepția cimentului). Dacă ar fi exploatare și supuse unei prelucrări tehnologice avansate, aceste resurse ar putea fi transformate în materiale de construcție moderne sau materiale compozite, apte să concureze cu produsele de pe piețele internaționale.

Totodată, conform datelor oficiale, Republica Moldova dispune și de câteva depozite de resurse minerale valoroase, neexploatare deocamdată². Câteva exemple relevante în acest sens sunt: tripoli - un abraziv natural perfect, utilizat pentru șlefuirea și curățarea bijuteriilor și articolelor fine; rezervele de diatomit și bentonit, utilizate pe larg în industrie ca material de filtrare și absorbant; heliu, ce poate fi utilizat pentru o serie vastă de aplicații criogenice; apele subterane sărăturate, descoperite în timpul prospecțiunilor geologice în regiunea de sud a țării, din care pot fi extrase iod, brom și alte elemente prețioase. O bună parte din numeroasele surse de apă minerală potabilă și terapeutică rămân în continuare neexploatare. Pentru folosirea eficientă a tuturor acestor resurse, legislația cu privire la resursele naturale trebuie modificată astfel încât să permită accesul mai lejer al capitalului privat la depozitele minerale și la exploatarea acestora.

Lipsa propriilor resurselor energetice este o problemă geopolitică cu adevărat importantă pentru Republica Moldova. Numai dacă nu se produc niște evoluții tehnologice spectaculoase, țara este condamnată să rămână dependentă energetic și deocamdată nu prea există opțiuni care i-ar permite Moldovei să scape de această dependență. Estimările noastre, bazate pe surse oficiale³, arată că Moldova are potențial natural pentru a acoperi, din resursele regenerabile, doar 10-12% din necesarul total de energie către anul 2020, și aceasta doar dacă își va majora de două ori nivelul eficienței energetice. Este clar însă că această opțiune nu este o panacee, iar Moldova va rămâne cu certitudine și în continuare un importator de resurse energetice, în special, dacă economia va începe să crească mai repede decât se anticipează. Întrucât lipsa resurselor energetice proprii este una dintre slăbiciunile fundamentale ale Moldovei, orice strategie de securitate națională ar trebui să ia în calcul acest aspect. Pe termen lung, resursele energetice limitate, în special cele de energie electrică, și utilizarea ineficientă a acestora constituie principalele obstacole pentru creșterea economică a țării.

¹ RNDU, 2009.

² Ministeri Ecologiei și Resurselor Naturale, “Starea mediului ambiant în Republica Moldova în 2006”, Raport Național

³ Proiectul Programului național de utilizare a surselor de energie regenerabilă pentru perioada 2006-2010

Forța de muncă - pierderi cantitative. Careva evoluții calitative?

Din punct de vedere economic, forța de muncă reprezintă cel mai valoros dintre toți factorii de producție. Deși numărul brațelor de muncă depinde, în mod firesc, de tendințele demografice, această resursă poate fi influențată și de alți factori. De exemplu, situația social-economică din țară poate determina emigrarea populației sau, dimpotrivă, poate atrage muncitori imigranți, influențând astfel majorarea sau micșorarea numărului de brațe de muncă disponibile. De asemenea, la o anumită etapă de dezvoltare a țării, tânăra generație ar putea prefera să-și continue studiile decât să se angajeze în câmpul muncii imediat după încheierea studiilor obligatorii.

Un alt aspect important este calitatea forței de muncă, aspect care însă se modifică mai lent în comparație cu cel cantitativ. Calitatea forței de muncă este, în principiu, rezultatul politicilor guvernamentale promovate de-a lungul anilor în domeniul educației, în învățământul preuniversitar și universitar, dar depinde și de nivelul progresului tehnologic al statului în general.

Resursele de muncă au crescut rapid în Republica Moldova după cel de-al doilea Război Mondial, dar au suferit mai multe șocuri severe după începutul tranziției economice. Separarea regiunii transnistrene, în 1991-1992, a redus cu 12% efectivul forței de muncă. În aceeași perioadă începe „scurgerea de creieri” din țară. Estimările noastre, bazate pe unele surse oficiale¹ și academice², arată că la mijlocul anilor '90, Republica Moldova a pierdut circa 1000 de specialiști cu înaltă calificare. Ulterior, a urmat o reducere drastică a locurilor de muncă, ca rezultat a restructurării sectorului agricol și a celui industrial. Un număr semnificativ de specialiști cu înaltă calificare s-a văzut nevoit să-și găsească ocupații „alternative”, devenind constructori sau vânzători la piață. Apogeul acestei risipiri de forță de muncă a fost emigrarea masivă a populației, proces început în 2000-2001, imediat după criza financiară din Rusia, care a afectat foarte grav și economia Republicii Moldova. În total, între anii 1991 și 2008, Moldova a pierdut 846 000 brațe de muncă, adică circa 40% din nivelul anului 1989. În mod normal, o reducere atât de dramatică a forței de muncă ar putea fi atribuită, mai curând, unui război decât unei tranziții economice. Posibilitatea de a emigra din țară i-a determinat, de asemenea, pe foarte mulți moldoveni să renunțe la locurile de muncă de acasă în favoarea unor joburi mai bine plătite în străinătate. Toți acești factori au condus la scăderea semnificativă a ratei de ocupare. De fapt, în ultimele două decenii, Moldova a suferit cea mai dramatică pierdere de brațe de muncă din tot grupul statelor aflate în tranziție, dacă e să ne bazăm pe rata de ocupare a forței de muncă (Figura 2).

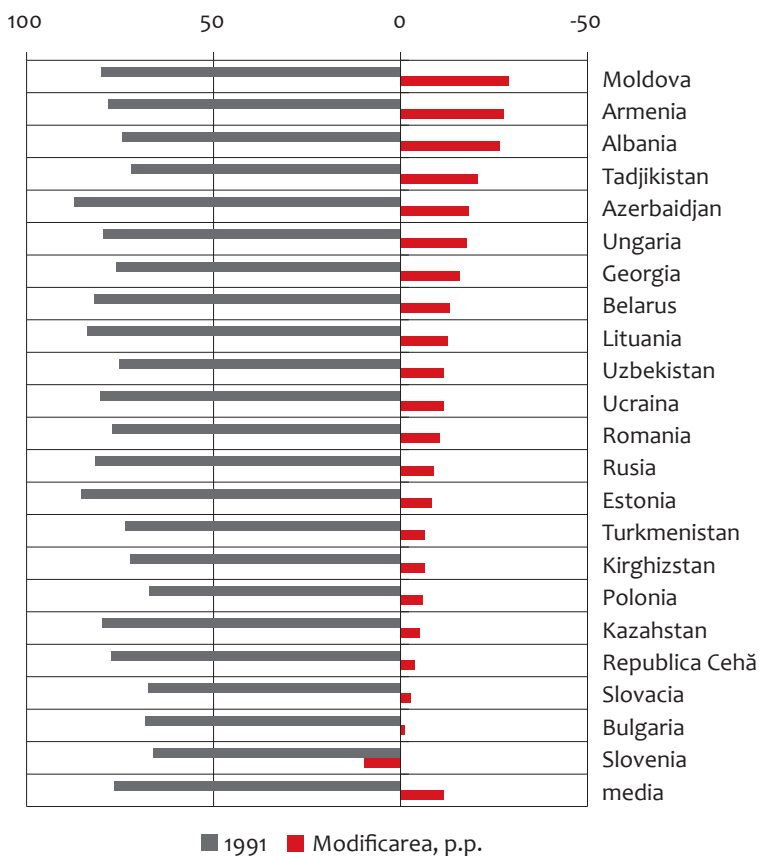
Întrebarea este însă: au fost compensate oare pierderile cantitative semnificative prin creșterea calității forței de muncă? Aparent da, dar numai într-o măsură foarte mică, după cum sugerează dinamica productivității muncii (Figura 3). În perioada 2000–2008, productivitatea muncii s-a îmbunătățit, Republica Moldova înregistrând cea mai rapidă creștere a productivității comparativ cu statele de referință. În pofida acestui fapt, ca performanță absolută, moldovenii erau în 2000, și rămâneau în 2008, cei mai puțin productivi muncitori din grupul statelor ECE și CSI. Pentru comparație: muncitorii moldoveni sunt de 5,6 ori mai puțin productivi decât cei din Ungaria și Slovacia, care sunt liderii topului; de 3,2 ori mai puțin decât muncitorii din România; și de aproape 1,5 ori mai puțin decât cei din Ucraina. Aceste date vin să demonteze un alt mit fundamental legat de așa-zisa „hărnicie” caracteristică moldovenilor. Moldovenii sunt într-adevăr muncitori, dar în același timp foarte puțin productivi.

În ultimă instanță, productivitatea mică este principală explicație a veniturilor mici ale populației, dar și a dezvoltării economice slabe a țării, în general. Creșterea productivității muncii ar trebui să constituie un obiectiv prioritar pe agenda oricărui guvern rezonabil, indiferent de orientarea sa geopolitică și ideologică. Creșterea productivității muncii ar trebui să fie, de asemenea, mai rapidă decât cea din regiune pentru ca Moldova să poată ajunge din urmă, la capitolul venituri, statele avansate din grupul celor aflate în tranziție. Cum poate fi obținută și, mai ales, menținută o asemenea performanță?

¹ Biroul Național de Statistică, Anuarul statistic al Republicii Moldova, pentru anii 1993-1996

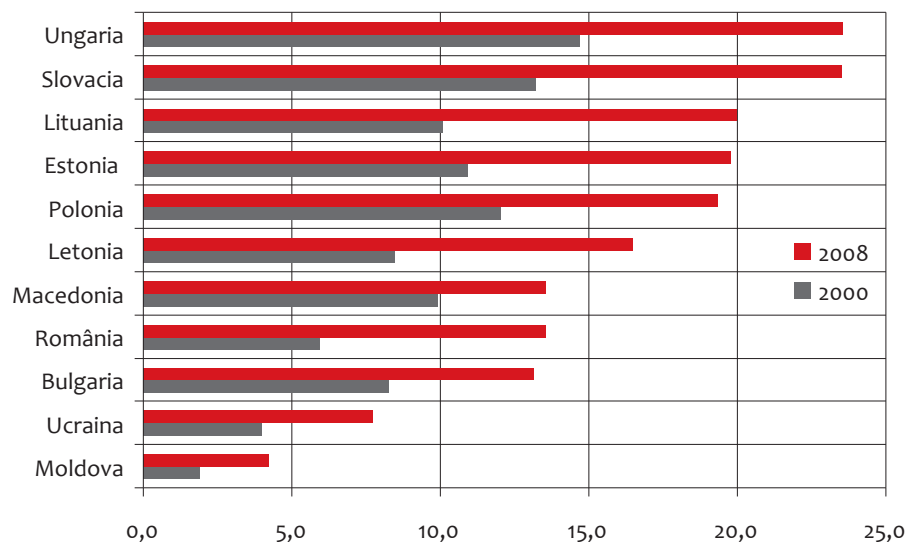
² PNUD Moldova, Raportul Național de Dezvoltare Umană, 1995

Figura 2 Rata de ocupare a forței de muncă în 1991 (% din populația cu vârste cuprinse între 15-59 de ani) și modificările absolute în 1992-2007, puncte procentuale

Sursa: baza de date TransMONEE, prelucrată de oficiul regional UNICEF pentru ECE/CSI

Figura 3 Productivitatea muncii în unele state în tranziție, USD/angajat/oră, prețuri curente ajustate la PPC

Sursa: calculele EG, efectuate în baza datelor Eurostat și BNS

Productivitatea muncii este determinată de o serie de factori, printre care, cei mai importanți sunt abilitățile angajaților și capitalul productiv pe care îl utilizează aceștia. În lipsa unor date care ar permite compararea internațională a acestor indici, vom analiza indicatorii generali din domeniul educației pentru a înțelege care este gradul de calificare al angajaților în Moldova.

Tabelul 1 Compararea ratelor de înmatriculare și cheltuielilor publice pentru educație, 2007

	Statele ECE**	Statele CSI ***	Moldova	Ucraina	România
Rata de înmatriculare specifică vârstei, copii cu vârste cuprinse între 7-14 ani*	97,8	96,3	90,7	97,8	95,7
Rata de înmatriculare, studii secundare generale	88,6	55,8	47,9	57,8	88,8
Studenti în colegii, per 10000 locuitori	22,7	88,0	87,6	25,7	21,1
Studenti în instituții superioare de învățământ, per 10000 locuitori	388,6	414,7	344,1	609,1	421,5
Cheltuieli publice pentru educație, % din PIB	4,5	4,6	8,0	6,2	4,7

Notă:

* - rata procentuală a copiilor, cu vârste cuprinse între 7-14 ani, înmatriculați la diferite trepte de studii;

** - Comunitatea Statelor Independente include: Azerbaidjan, Armenia, Belarus, Kazahstan, Kârgîzstan, Moldova, Rusia, Tadjikistan, Ucraina și Uzbekistan; *** - Europa Centrală și de Est include: Republica Cehă, Ungaria, Polonia, Slovacia, Slovenia, Estonia, Letonia, Lituania, Bulgaria, România, Albania, Bosnia și Herțegovina, Croația, Muntenegru, Serbia și Macedonia.

Sursa: baza de date TransMONEE, prelucrată de oficiul regional UNICEF pentru ECE/CSI

Surprinzător, dar Moldova investește în educație mult mai multe resurse publice decât alte state, circa 8% din PIB (comparativ cu 4,5%, cât au investit, în medie, în 2007, cele 26 de țări aflate în tranziție¹). Cu excepția acestor cheltuieli, sectorul educațional a beneficiat și de resurse private legale sau mai puțin legale (mită, contribuții la reparația clădirilor, chiria manualelor, etc.). Totuși, investițiile enorme, publice și private, nu au avut un rezultat pozitiv semnificativ. Cu excepția înmatriculării în învățământul post gimnazial, rata generală de înmatriculare în Republica Moldova este relativ mică comparativ cu standardele regionale (Tabelul 1). Mai mult decât atât, rata de înmatriculare în învățământul primar a scăzut cu circa 7% în ultimul deceniu. Această etapă de studii are o importanță deosebită pentru următoarea treaptă a educației, iar, ulterior, și pentru productivitatea muncii.

O altă problemă semnificativă pentru Republica Moldova este nivelul jos de înmatriculare în învățământul superior (făcând abstracție de calitatea proastă a studiilor de la facultățile de inginerie și management, care sunt de importanță crucială pentru orice economie). Această descoperire vine în contradicție cu stereotipul, conform căruia, Moldova are prea mulți studenți în universități și că autoritățile ar trebui să redirecționeze o parte a tinerilor către nivelele mai inferioare de studii (în special, către învățământul tehnic și profesional, care, de altfel, se află, la ora actuală, într-o situație dezastruoasă). În realitate, Moldova are nevoie de și mai mulți absolvenți de universități, care să-și aplice cunoștințele în interiorul țării; îmbunătățirea calității studiilor; reorganizarea sistemului de învățământ (cu accentul pe domeniul agricol, tehnic și managerial); restructurarea învățământului tehnic și profesional. Toate acestea sunt posibile doar prin: asigurarea accesului pe piața autohtonă a instituțiilor străine de învățământ cu reputație bună; crearea unui sistem eficient și imparțial de acreditare a instituțiilor superioare de învățământ

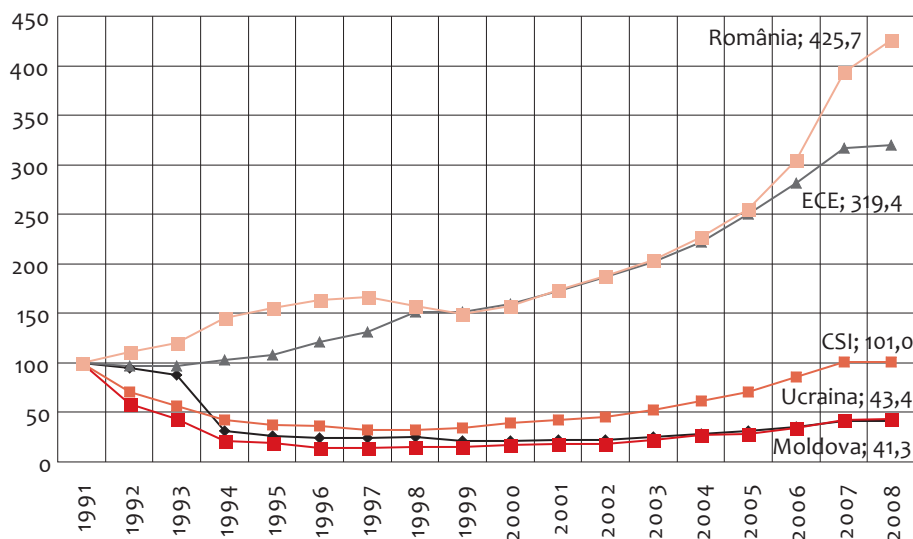
și a școlilor tehnice și profesionale; monitorizarea minuțioasă a factorilor care afectează calitatea studiilor; sporirea gradului de autonomie a instituțiilor de învățământ universitar și profesional și asigurarea responsabilității publice a acestora.

Investițiile: creșterea decalajului față de Europa centrală

Investițiile capitale influențează atât stocul capitalului productiv, cât și nivelul progresului tehnologic al acestuia. Istoric, Moldova a suferit un deficit cronic de investiții capitale. După cel de-al doilea Război Mondial, s-au făcut investiții semnificative în toate sectoarele economice și ale infrastructurii (inclusiv, investiții considerabile în sectorul militar-industrial). Dar, din cauza curențelor sistemului sovietic de planificare economică, precum și a investițiilor exagerate în tehnologiile cu destinație militară și a lanțurilor tehnologice extinse adeseori pe întreg teritoriul URSS, organizarea noilor capacități productive era adeseori în dezacord cu logica economică, ceea ce s-a confirmat încă o dată la începutul perioadei de tranziție. Drept urmare, după destrămarea URSS, o parte importantă a acestui capital de producție a devenit inutilă.

În plus, după obținerea independenței, Republica Moldova a făcut o greșală fundamentală, permițând investitorilor privați și celor internaționali să participe doar parțial la procesul de privatizare și să investească în companii care aparțin statului. De fapt, în perioada timpurie a tranziției, Moldova a fost o codașă în grupul statelor din ECE și CSI, în cea ce privește investițiile capitale, iar această situație s-a răsfrânt negativ asupra capacităților productive ale economiei (Figura 4).

Figura 4 Investiții brute de capital, indice 1991=100%

Sursa: BERD, FMI, calculele EG

Din cauza insuficienței cronice a investițiilor, infrastructura și capitalul productiv ale țării au degradat rapid în perioada anilor '90. Investițiile capitale, efectuate pe parcursul anului 2000, au fost la nivelul celor făcute într-un singur trimestru în 1991, dar stocul capitalului productiv a fost și mai mic, ca urmare a deprecierei tehnologice, care însă nu a putut fi calculată din cauza lipsei de date statistice. În anul 2008, investițiile capitale reprezentau doar 41% din nivelul existent în 1991. Ucraina a urmat aceeași tendință ca și Moldova, în timp ce România a înregistrat una din creșterile cele mai puternice ale investițiilor. În Moldova, marea majoritate a investițiilor au fost absorbite de sectorul construcțiilor, cel al afacerilor imobiliare și sectorul financiar, adică sectoare ce nu

produc bunuri destinate comerțului internațional. Cu alte cuvinte, toate aceste investiții au avut un impact foarte limitat asupra competitivității internaționale a Moldovei.

Lipsa investițiilor capitale s-a reflectat, printre altele, și în degradarea rapidă a infrastructurii publice, în special a drumurilor. După ce sectorul drumurilor a primit în tot acest timp mai puțin de 20% din fondurile necesare pentru întreținere, în 2006 doar 10% din drumurile Republicii Moldova au fost evaluate ca având o stare bună sau una satisfăcătoare. Conform surselor internaționale credibile, Moldova dispune de cele mai proaste drumuri, precum și unele dintre cele mai rele căi ferate, din toate țările aflate în tranziție¹. Din cauza problemelor de calitate, estimăm că, în interiorul țării, costurile de transport sunt de circa două sau trei ori mai mari decât ar presupune distanțele geografice.

În general, prăpastia tehnologică dintre Republica Moldova și statele ECE s-a lărgit pe parcursul perioadei de tranziție, Moldova pierzând avantajele competitive și piețele de desfacere tradiționale. În prezent, companiile autohtone descoperă noi avantaje și încearcă să cucerească alte piețe. Unele studii arată că, cel puțin în cazul unor companii, aceste eforturi sunt de-a dreptul monumentale și că multe companii moldovene sunt destul de competitive, ținând cont de nivelul general de dezvoltare economică a țării. Pe termen lung însă, succesul acestor eforturi depinde nu doar de deciziile companiilor, dar și de modul în care guvernul își realizează politicile.

Ca evaluare de ansamblu la finalul acestui capitol, este limpede că Moldova dispune de resurse naturale foarte limitate, comparativ cu statele din regiune. Chiar și modestele resurse existente nu sunt utilizate în mod adecvat, iar unele dintre acestea, cum ar fi solurile și resursele de apă, sunt amenințate de degradarea excesivă și epuizare. Una din consecințele tranziției este pierderea masivă a forței de muncă, în special din cauza migrației. Însă Moldova a făcut foarte puțin pentru a eficientiza la maxim productivitatea forței de muncă rămasă acasă. În cele din urmă, capitalul productiv al țării, inclusiv infrastructura de transport care are o importanță majoră, s-a înrăutățit rapid din cauza insuficienței cronice a investițiilor. Cu un cadru regulator în domeniul afacerilor prost definit și aflat în schimbare continuă, Moldova mai mult i-a speriat, în loc să-i atragă, pe investitorii străini și locali. Următorul capitol este dedicat analizei politicilor economice ale Republicii Moldova și modului în care aceste politici au afectat capacitatea statului de a spori bunăstarea cetățenilor săi, utilizând resursele disponibile.

Politica economică de dezvoltare

2. Creșterea economică a Republicii Moldova: guvern „temerar”, economie firavă

Capitolul anterior a arătat că Republica Moldova este un stat relativ sărac în resurse minerale, energetice și investiționale. Capitalul său uman a fost de asemenea epuizat din cauza migrației de muncă și a calității joase a serviciilor educaționale. Acest capitol va analiza politicile care au fost adoptate de autoritățile moldovene pentru a depăși aceste deficiențe, dar și în ce măsură eforturile de susținere a creșterii economice interne au avut succes. Capitolul începe cu o trecere în revistă a realizărilor perioadei de tranziție, continuând cu o privire asupra modului în care țara concurează ca jucător în comerțul internațional. În final, este evaluat impactul crizei financiare globale asupra Republicii Moldova.

Evoluția Republicii Moldova în perioada de tranziție

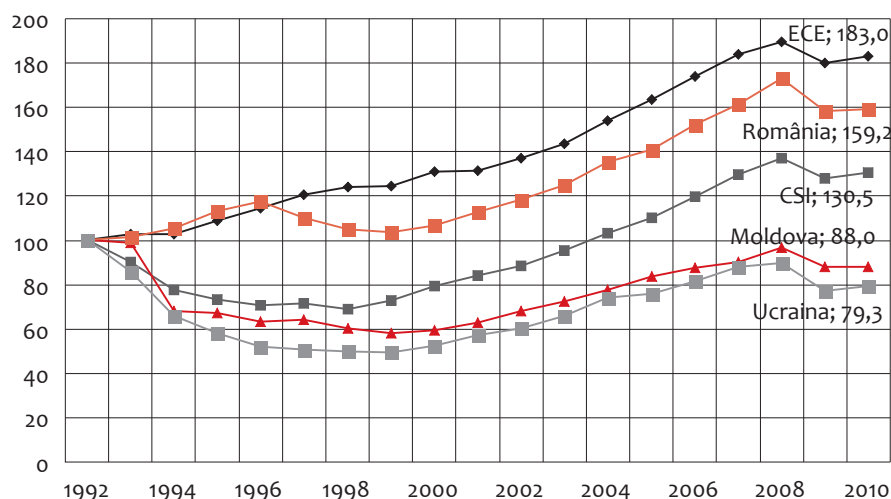
Doi indicatori de bază sunt folosiți pentru a evalua și compara creșterea economică a țărilor. Creșterea PIB-ului apreciază cât de robustă a fost creșterea economică pe parcursul unei perioade de timp. Valoarea PIB-ului pe cap de locuitor (bazat pe Paritatea Puterii de Cumpărare) evidențiază cum se poziționează țara în termeni de bunăstare a populației. Ambii indicatori sugerează că Republica Moldova mai are încă o prăpastie adâncă de depășit față de alte state în tranziție, prăpastie care s-a adâncit în ultimele două decenii. După cum subliniază Figura 5, în regiunea CSI nivelul PIB-ului din anul 1992 a fost restabilit în 2003, în timp ce Republica Moldova se apropia de nivelul anului 1992 abia în 2008. După cum arată majoritatea surselor, remitențele transferate de migranți au constituit principalul factor de redresare a creșterii economice în Republica Moldova, prin susținerea consumului privat. Totuși, este evident că, determinând o scădere reală a PIB-ului estimată la 7%¹ în 2009 și o revenire prognozată de doar 1,5% în 2010, criza financiară globală a stopat redresarea economică a Republicii Moldova. Moldova reflectă ca în oglindă evoluțiile economiei ucrainene, în timp ce celălalt stat vecin, România, s-a bucurat de o creștere economică mai robustă.

Ritmul lent al refacerii economice a afectat dramatic bunăstarea populației, coborând poziția Moldovei în grupul țărilor în tranziție. În 1992, PIB-ul pe cap de locuitor calculat la PPC constituia doar 1777 USD, ceea ce însemna pentru Republica Moldova poziția a 5-a de la coadă din topul tuturor statelor aflate în tranziție. În 2008, când PIB-ul Republicii Moldova a atins nivelul său maxim din perioada de tranziție, PIB-ul pe cap de locuitor constituia 2983 USD, ceea ce clasa țara pe poziția a 3-a de la coada topului statelor CSI și al țărilor din Europa Centrală și de Est². Este adevărat că Republica Moldova a reușit să reducă rata incidenței sărăciei de la 70% la sfârșitul anilor 1990 până la 30% în 2004, dar acest progres a fost obținut grație unui prag național al sărăciei foarte modest (aproximativ 50 USD pe lună). Mai important este că, în perioada 2005-2008, sărăcia a încetat să mai scadă, iar în 2009 a început să crească din nou ca urmare a crizei financiare și a recesiunii economice.

¹ Prezentarea făcută de viceprim-ministrul Valeriu Lazăr, ministru al Economiei, la masa rotundă “Există premise de trecere de la procesul de stabilizare la cel de relansare economică”, 4 februarie, 2010, <http://mec.gov.md/node/1856>.

² Calculat de Expert-Grup utilizând baza de date a FMI.

Figura 5 PIB, rata de creștere, indice 1992=100%

Note: CSI – Comunitatea Statelor Independente, ECE – Europa Centrală și de Est;
Sursa: FMI, baza de date World Economic Report;

De menționat că după 2005 sărăcia din mediul rural a scăzut nesemnificativ, în timp ce în mediul urban scăderea nivelului sărăciei a fost mai fermă. Cu o modestă realocare intersectorială a forței de muncă și un sistem de protecție socială disfuncțional, se pare că de acum încolo reducerea sărăciei în Republica Moldova va fi posibilă doar dacă va fi asigurată o creștere economică susținută în sectorul agricol, care încă angajează mai bine de o treime din forța de muncă și furnizează mijloace de existență pentru cel puțin jumătate din populația Republicii Moldova. Pe termen lung însă, reducerea sărăciei va fi posibilă doar prin angajarea unei părți cât mai mari din populația rurală în activități non-agricole. În perioada timpurie a tranziției, agricultura a dus greul insuccesului reformelor economice, iar sub guvernarea comunistă a fost victima unor politici complet defectuoase. Sectorul a evoluat de la o recesiune constantă în anii 1990 până la stagnare în perioada 2001-2008. În consecință, agricultura a degradat de la cel mai important sector economic la mijlocul anilor 1990 până la unul minor în prezent (Tabelul 2). Sectorul industrial a urmat în mare parte același traseu, în principal datorită reducerii dramatice a investițiilor capitale în capacitățile de producție și în activități de cercetare și dezvoltare.

Tabelul 2 Indicatori de dinamică structurali și absoluți ai economiei moldovenești

	Cota din PIB, %		Cotă în total angajați, %		Cotă în total exporturi, %		Creșterea anuală a producției, %		
	1995	2009e	1996	2009e	1997	2008	1995-2000	2001-2008	2009
Agricultura	33.0	8.7	42.8	32.5	15.3	11.7	-0.6	-0.1	-9.8
Industria	28.2	15.6	11.7	12.3	68.6	53.9	-4.0	7.6	-22.2
Construcții	4.0	5.2	3.3	6.8	-	-	-10.3	18.0	-30.7
Servicii	34.8	72.3	42.2	48.4	16.1	34.5	8.1	12.1	-3.8

Sursa: BNS, BNM, estimările și calculele EG;

După un colaps sever în perioada 1995-2000, sectorul construcțiilor a înregistrat cea mai puternică creștere în anii 2001-2008. Astfel, cota acestui sector pe piața forței de muncă s-a dublat, în timp ce contribuția la PIB a crescut de la 4,0% la 5,2%. Această creștere s-a inversat când, în 2009, balonul de săpun s-a spart odată cu reducerea remitențelor, care în trecut au avut un rol important în

alimentarea cererii, inclusiv a celei speculative. Creșterea sectorului de servicii, principalul sector economic al Republicii Moldova, reprezintă singura dezvoltare economică pozitivă al ultimului deceniu și jumătate. Rezultatul net al ficțiunii numite „modernizarea economică” a fost migrarea masivă a cetățenilor moldoveni către piețele de forță de muncă din străinătate. Migranții moldoveni au fost până acum cel mai bun produs de export al Republicii Moldova.

Începând cu 2005-2006, creșterea economică a prezentat simptome clare de supraîncălzire. Prețurile pentru imobile au crescut rapid fără o creștere corespunzătoare a veniturilor populației. În 2007 creditele bancare au crescut cu 52%, în timp ce contul curent atingea -16% din PIB, înrăutățindu-se până la -17,3% din PIB în 2008. Chiar dacă în 2009 nu s-ar fi produs criza economică globală, una internă ar fi putut afecta în cele din urmă economia moldovenească dezechilibrată deja.

Politica economică a unui guvern „temerar”

În pofida liberalizării retorice, chintesența gândirii moldovenești de economie politică a fost destul de simplă în ultimele două decenii: autoritățile trebuie să controleze cât mai mult posibil și să ghideze economia, întrucât antreprenorii ar fi incapabili sau rău intenționați. Punerea în practică a acestei filosofii a generat un sistem de instituții de control vaste, corupte, penetrante și ineficiente și o administrație publică penetrată de relații de nepotism. Rezultatul net al acestei abordări a fost reprimarea inițiativei private și interferența dăunătoare a intereselor politice cu cele economice. Creșterea continuă a remitențelor a asigurat umplerea bugetului public cu taxe instituite pe consum: în 2008 taxele aplicate consumului (TVA și accize) constituiau 66% din bugetul de stat al Republicii Moldova (45% în Ucraina și 57% în România).

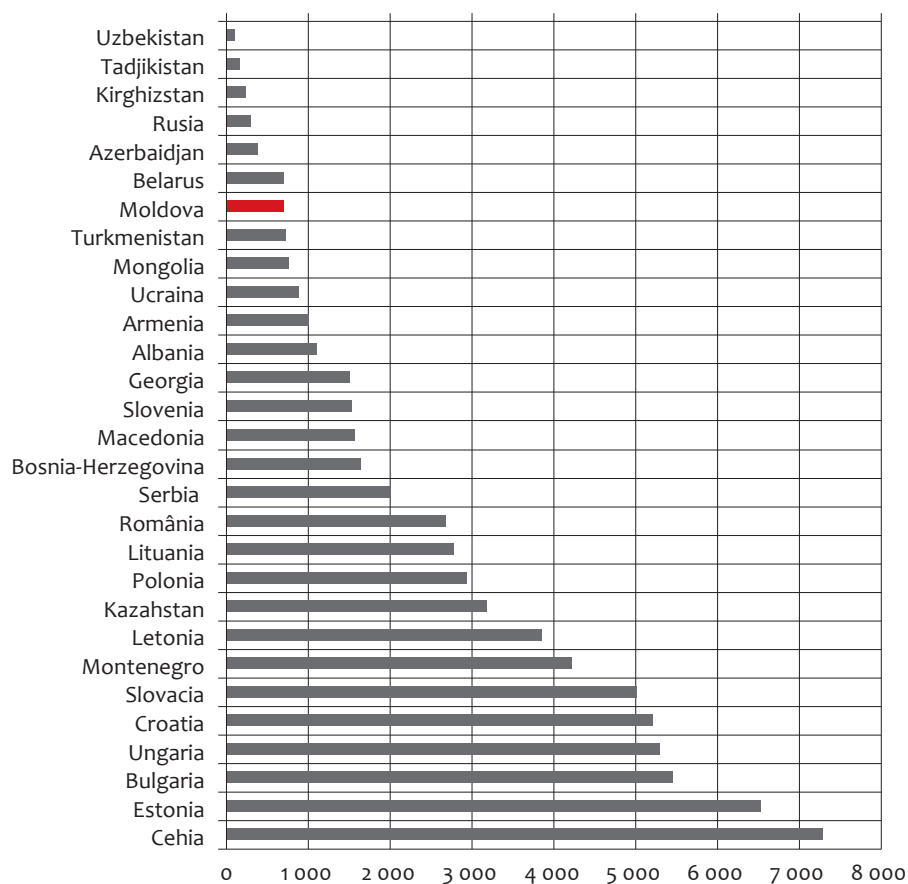
Deși pe parcursul lungii sale perioade de tranziție economică Republica Moldova a implementat o serie de reforme încununate cu succes (cum ar fi stabilizarea macroeconomică, liberalizarea prețurilor), totuși multe alte reforme cruciale ce țin de eliminarea curenților structurale și instituționale ale economiei au fost abandonate la jumătate de cale sau chiar ignorate complet. Ca să menționăm doar unul dintre cele mai importante eșecuri în acest sens trebuie să amintim faptul că Republica Moldova a fost printre ultimele state europene aflate în tranziție la capitolul implementării reformei cadrului regulator și restructurării întreprinderilor. La fel ca și marea majoritate a țărilor în tranziție, Republica Moldova a încheiat cu succes procesul de privatizare a întreprinderilor mici. Dar problema reală este funcționarea ineficientă și tergiversarea restructurării industriale și manageriale a întreprinderilor mari și a companiilor de prestări servicii, inclusiv a celor ce furnizează servicii publice. Marea majoritate din aceste companii mari continuă să activeze în baza standardelor industriale sovietice și a practicilor manageriale învechite, nu poartă responsabilitate publică și generează, în ultimă instanță, pierderi de fonduri bugetare, blocând importante resurse umane și împiedicând dezvoltarea economică a țării. Două exemple tipice în acest sens sunt întreprinderile “Moldtelecom” (furnizor de servicii de telecomunicații în proprietate de stat) și “Căile Ferate ale Moldovei” (companie de transport feroviar): ambele au utilizat infrastructura pe care o controlează pentru a bloca dezvoltarea și intrarea pe piață a furnizorilor privați. Utilizarea resurselor din proprietatea statului pentru atingerea obiectivelor politice a fost o practică curentă în politica moldovenească. În același timp, o serie de instituții de piață lipsesc sau sunt fragile: de exemplu, o Agenție de protecție a concurenței a fost creată abia în 2007, dar aceasta a rămas una slabă și ineficientă. La fel de important este și faptul că sistemul judiciar al țării a fost cronic incapabil să asigure supremația legii și să protejeze drepturile companiilor, investitorilor și ale angajaților. Creșterea cotei și a numărului de reclamanți moldoveni care apelează la Curtea Europeană a Drepturilor Omului cu dosare economice este indicatorul cel mai elocvent al aplicării inadecvate a legilor.

În Republica Moldova a fost pus în aplicare un sistem regulator oportunist, care a generat practici corupte, a majorat costurile de tranzacționare și, în consecință, a știrbit gradul de competitivitate a țării în atragerea investițiilor străine. Pentru a aduce un singur exemplu tipic, se poate menționa doar faptul că un investitor local sau străin, care ar vrea să-și construiască o bază de stocare/prelucrare a materiei prime agricole nemijlocit în apropierea câmpului, ar avea nevoie, în cel mai

bun caz, de aproximativ un an până când Guvernul va adopta decizia de schimbare a destinației terenului agricol, iar apoi de încă un an pentru a obținere autorizația de construcție.

Mai mult, în Republica Moldova este întâlnită și practica vicioasă în care unui investitor străin sau chiar și național i se va cere mai degrabă mită de către primar sau alte autorități locale, decât i se va oferi susținerea necesară. Guvernul moldovean încearcă să îmbunătățească climatul investițional mai degrabă de o manieră ad-hoc decât în mod sistemic. Cel mai „monumental” efort în acest sens a fost instituirea la 1 ianuarie 2008 a cotei zero la impozitul pe profitul corporativ reinvestit. Președintele de atunci al țării, Vladimir Voronin, a explicat această decizie prin necesitatea de a crea un mediu de afaceri atractiv pentru investitorii locali și străini, deși sondajele făcute la acea vreme în rândul oamenilor de afaceri arătau clar că principala problemă nu era presiunea exercitată de impozite, ci costul mare al administrării fiscale¹.

Figura 6 Stocul investițiilor străine directe în perioada 1989-2008, USD pe cap de locuitor

Sursa: BERD;

Din cauza acestei multitudini de rele practici în domeniul regulator, în ultimele două decenii Republica Moldova nu a fost capabilă să atragă/genereze sursele investiționale necesare pentru a valorifica cele mai prețioase resurse pe care le are: pământul și capitalul uman. Republica Moldova a fost una din țările cu performanța cea mai joasă în Europa Centrală și de Est în atragerea ISD (Figura 6). În consecință, companiile private moldovene reprezintă un sector anemic și slab, care

¹ Vezi de exemplu publicația Băncii Mondiale “Doing Business 2008”, disponibilă la www.doingbusiness.org.

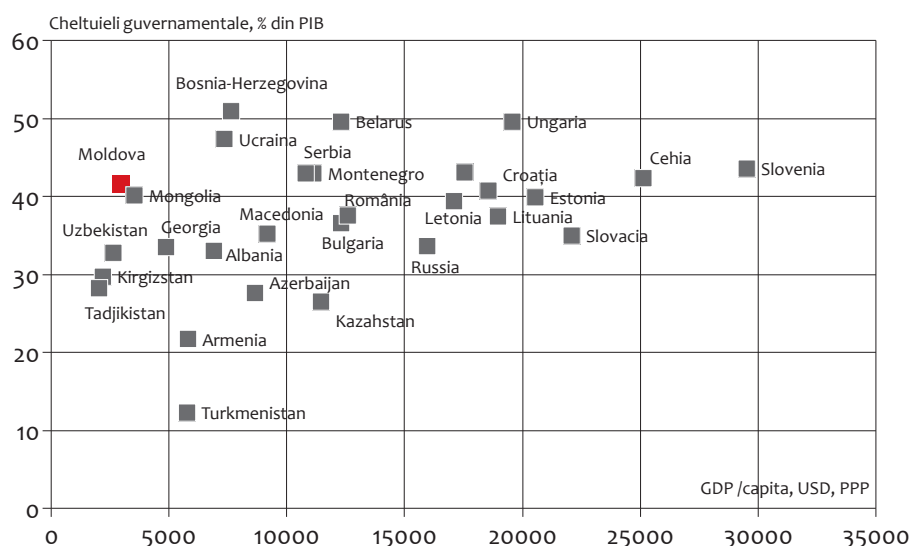
generează doar 65% din PIB. Acest nivel este comparabil cu cel din Belarus și din statele Asiei Centrale, țări cu un nivel scăzut al reformelor economice, și este cu mult mai jos decât cel din țările europene aflate în tranziție: 70% - în Slovenia, România, Letonia; 75% - în Polonia, Lituania, Kirghizstan, Bulgaria, Croația; și 80% în Slovacia, Ungaria, Estonia și Republica Cehă.

Evaluarea mediului macroeconomic

După haosul macroeconomic de la începutul anilor 1990, Guvernul Republicii Moldova a început să aplice politici economice mai rigide. Ca o mărturie a îmbunătățirii disciplinei financiare, în perioada 2000-2008 echilibrul bugetar în Republica Moldova (în mediu -0.3% din PIB) a fost mult mai bun comparativ cu majoritatea statelor în tranziție (-1,3% din PIB). Menținerea unor deficite atât de mici însă nu a fost nicicum o disciplină fiscală exagerată, având în vedere faptul că presiunile inflaționiste în Republica Moldova (13,3% media anuală în perioada 2000-2008) au fost mai mari decât în alte țări în tranziție (10% în aceeași perioadă). De asemenea, Guvernul moldovean nu a fost suficient de credibil pentru a putea accesa ușor piețele financiare internaționale în vederea obținerii surselor necesare acoperirii unui deficit eventual mai mari. În pofida relativului echilibru fiscal obținut, riscurile fiscale rămân și în continuare înalte pentru Guvernul moldovean din cauza angajamentelor bugetare mari: în 2008 totalul cheltuielilor publice reprezenta 41,6% din PIB, iar pentru 2009 acestea au fost planificate la 46,8% din PIB. Salariile au constituit principala bază de creștere atât a cheltuielilor, cât și a veniturilor publice în 2009, în timp ce cota investițiilor a scăzut în totalul cheltuielilor. Un asemenea nivel al angajamentelor bugetare este caracteristic mai degrabă statelor în tranziție prospere și mai puțin celor cu venituri mici (Figura 7). Până la urmă, extinderea exagerată a sectorului public a dus la restrângerea sectorului privat.

Astfel, nu este surprinzător faptul că pentru Republica Moldova impactul imediat al crizei financiare globale a fost escaladarea deficitului bugetar de la -1% în 2008 la -9% în 2009, Guvernului nefind în stare să reducă nivelul exagerat al cheltuielilor pe fundalul scăderii veniturilor bugetare. Având în prezent capacități limitate de acoperire a dezechilibrului balanței de plăți și a celei fiscale din surse interne, Republica Moldova este condamnată ca în următorii 2-3 ani să rămână dependentă de FMI, alte instituții financiare internaționale și donatori.

Figura 7 Cheltuieli publice (% din PIB) și PIB pe cap de locuitor (în prețuri curente, la PPC), 2008

Sursa: BERD

Inflația mare, de obicei compusă din două cifre, a constituit o altă trăsătură caracteristică al mediului macroeconomic moldovenesc pe parcursul întregii perioade de tranziție. Cu excepția anului 2002, când prețurile au crescut cu 5,2%, inflația a depășit permanent pragul de 10%. Politicile antiinflaționiste nu au fost atât de restrictive precum s-a declarat și, de fapt, Banca Națională a Moldovei nu a avut niciodată o strategie clară de politică monetară și nici instrumente eficiente de control a inflației. Pe de altă parte, Guvernul a admis acumularea unor distorsiuni mai mult decât evidente la nivelul prețurilor: produsele alimentare sunt incredibil de scumpe pentru o țară cu „tradiții agrare”, în timp ce prețurile pentru servicii, în special pentru cele de întreținere, de încălzire, apă și transport au fost menținute artificial sub nivelul costurilor reale. Reprimarea ajustării prețurilor, în special în sectorul energetic, a dus la acumularea unor datorii private externe mari ce se pot transforma în datorii publice în situația în care debitorii ar deveni insolvabili. În ianuarie 2010 tarifele pentru servicii au fost mai mult sau mai puțin ajustate, însă scăderea prețurilor la produsele alimentare încă nu s-a materializat.

În ultimul deceniu nivelul prețurilor de consum a crescut de mai bine de 2,5 ori (vezi Tabelul 3), unele mărfuri și servicii înregistrând creșteri de preț și mai spectaculoase. Tabelul de mai jos prezintă, de asemenea, topul primelor 10 bunuri și servicii care au contribuit cel mai mult la creșterea Indicelui Prețurilor de Consum, începând cu cele care au adus cele mai importante contribuții (deoarece aceste bunuri și servicii au cote diferite în coșul de consum, creșteri mai mici de prețuri pot genera un impact mai mare asupra IPC final). Efectul combinat al scumpirii acestor bunuri și servicii asupra creșterii IPC a fost de 47%. Implicațiile tabelului de mai jos sunt următoarele: în afara argumentului clasic de expansiune a bazei monetare ca principala cauză a inflației, au fost și alți factori care au contribuit la inflația mare în Republica Moldova în ultimul deceniu, printre care concurența de piață practic inexistentă în unele segmente de piață (carnea, medicamentele, peștele), productivitatea mică a industriilor locale (exemplu, producția de fructe) și, în special, creșterea prețurilor de import a energiei (care au dus la creșterea prețurilor pentru apa caldă, alimentarea cu gaze, încălzirea centralizată și transportul de pasageri).

Tabelul 3 Creșterea indicelui prețurilor în Republica Moldova %, indice 1999=100%

	2009
Servicii prestate consumatorilor	266.3
Produse alimentare	256.4
Mărfuri nealimentare	254.4
Indicele Prețurilor de Consum	261.5
inclusiv principalele articole ce au contribuit la creșterea IPC	
Carne și produse din carne	452.0
Medicamente	375.3
Articole de îmbrăcăminte	271.1
Apa caldă	1280.4
Produse de igienă și cosmetice	315.2
Gaze naturale	389.7
Fructe	747.1
Zahăr	270.6
Încălzire	346.3
Transport de pasageri	340.4

Sursa: BNS și calculele EG;

Este greu de imaginat cum o politică monetară standard, bazată pe teoria neoclasică, ar putea inversa sau stabili creșterea prețurilor de producție cauzată de dependența energetică a țării, ar face agricultura mai eficientă sau ar anihila aranjamentele de piață necompetitive. Combaterea presiunilor inflaționiste în economie pe termen lung solicită nu doar instrumentele monetare

standard, dar și un mix de politici structurale și instituționale care să facă piețele funcționale, iar economia mai eficientă în utilizarea resurselor energetice. Iar pentru ca politica monetară să fie eficientă, iar băncile comerciale să reacționeze la semnalele băncii centrale, țara are nevoie de un sistem financiar mult mai dezvoltat decât în prezent.

Sectorul financiar: beneficiind de creșterea economică

Sectorul financiar are un rol central în creșterea economică, oferind companiilor resursele investiționale necesare, iar populației – scheme de finanțare a locuințelor și a consumului pe termen lung. Iată de ce este important să analizăm cum și dacă a contribuit sistemul financiar moldovenesc la creșterea economică a țării.

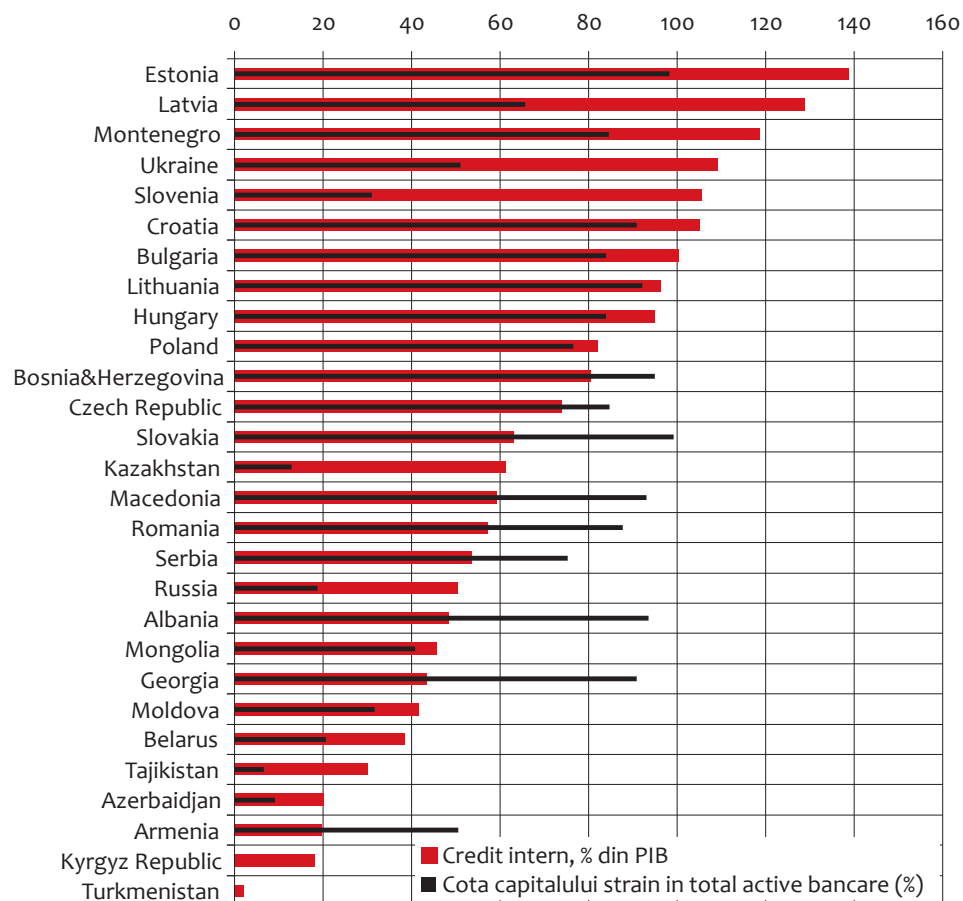
Deși pare stabil și nu a fost victimă a unor crize severe în ultimul deceniu, sectorul financiar autohton este mai degrabă subdezvoltat și opac. În pofida creării timpurii, (la mijlocul anilor 90) și a faptului că a corespuns standardelor instituționale occidentale, piața de capital autohtonă are un rol mai mult decât neînsemnat în finanțarea necesităților investiționale ale companiilor. Serviciile de asigurări și organizațiile de microfinanțare sunt la fel de lipsite de vigoare ca și piața de capital.

Creditele bancare depășind 41,6% din valoarea PIB în anul 2008 (Figura 8), este evident că sistemul bancar este pilonul de bază al sistemului financiar autohton. Dar și acest nivel de penetrare financiară este foarte mic chiar și conform standardelor relativ joase ale statelor în tranziție (media pe grupul acestora în 2008 constituind 67,5%). Marea majoritate a investițiilor capitale în Republica Moldova – mai mult de 50% în 2008, iar după restricționarea de către bănci a creditării în 2009 – 58% – sunt finanțate din resursele proprii ale companiilor, un indicator neobișnuit de mare. Criza financiară din 2009 a avut un impact sever asupra situației financiare a companiilor din Republica Moldova și marea lor majoritate nu vor fi mai capabile în viitorul apropiat să-și autofinanțeze planurile investiționale. Iată de ce, pe lângă atragerea capitalului străin, Republica Moldova trebuie să-și readucă sistemul financiar cel puțin la nivelul precedent crizei, pentru a putea furniza resursele investiționale necesare. În caz contrar, redresarea economică va fi una dificilă și de durată. Marea problemă este însă că băncile, ele însele, se află în prezent într-o situație dificilă.

Figura 8 sugerează că nivelul redus al prezenței capitalului străin în sistemul bancar moldovenesc poate explica parțial nivelul redus al împrumuturilor bancare. Accesul limitat la sursele financiare externe ieftine și la tehnologii mai avansate și know-how în domeniul managementului bancar au fost cu certitudine factori importanți care au menținut ratele dobânzilor bancare la un nivel înalt.

Dar cota mică a băncilor străine în capitalul instituțiilor bancare autohtone este doar o parte a problemei. Într-adevăr, în pofida recentelor intrări a câtorva bănci străine pe piața bancară moldovenească, ratele dobânzilor nu au scăzut decât foarte puțin. O altă latură a problemei este nivelul redus al culturii de afaceri, astfel încât mulți directori de întreprinderi locale au o foarte slabă înțelegere despre ce înseamnă un plan de afaceri și cum poate fi acesta elaborat și utilizat pentru obținerea unui împrumut. În Republica Moldova am observat și practici complet vicioase, când angajații băncilor scriau business planuri pentru cei care urmează să contracteze credite. Băncile, ele însele, au o insuficientă diversificare a riscurilor. În consecință, criza financiară din 2009 a mărit mai mult decât de două ori cota creditelor neperformante în totalul activelor bancare. Din acest motiv, băncile în prezent sunt limitate în resurse financiare pentru acordarea împrumuturilor pe termen lung. Chiar dacă ar ridica probleme spinoase legate de echitatea fiscală și economică și ar putea înrăutăți și mai mult hazardul moral, este clar că soluționarea problemei creditelor neperformante acumulate de băncile comerciale este cheia pentru reluarea unei creșteri economice mai susținute în Republica Moldova. Dezlegarea acestui nod nu înseamnă neapărat salvarea băncilor comerciale cu bani publici – o idee dificil de acreditat din punct de vedere politic – ci mai degrabă elaborarea unui program clar de sortare a creditelor rele, cu angajamente ferme din partea tuturor actorilor implicați și eventual cu fonduri de la băncile europene. Obținerea suportului din partea băncilor din UE nu este o sarcină pe atât de insurmontabilă pe cât pare, deoarece sistemul

Figura 8 Profundimea financiară și structura proprietății sectorului bancar din Republica Moldova, 2008

Sursa: BERD;

bancar al Republicii Moldova este în prezent mult mai puțin tulburat din cauza crizei decât cele ale statelor din regiune. Dar și însăși băncile comerciale ar trebui să dedice mai mult timp, resurse și eforturi de marketing pentru a câștiga încrederea clienților, încredere care este la un nivel scăzut în prezent. După cum a arătat sondajul efectuat de IMAS pentru Expert Grup, încrederea generală a populației în băncile comerciale la sfârșitul anului 2009 este mai degrabă negativă: 44% din respondenți nu au încredere în sistem, în timp ce doar 32% au spus că au încredere în bănci.

Un alt aspect important pentru consolidarea sistemului financiar și pentru furnizarea resurselor financiare necesare economiei este cultivarea de către Banca Națională a Moldovei, prin politicile promovate, a unei mai mari încrederi publice în moneda națională. În pofida vârstei respectabile pe care o are moneda națională (leul moldovenesc a intrat în circulație în noiembrie 1993), aceasta se bucură de un nivel scăzut de încredere din partea populației. În mod fundamental acest lucru este demonstrat de nivelul înalt al dolarizării depozitelor bancare (41,1% în 2008 și 50% în 2009). Gradul scăzut de încredere în moneda națională alimentează nervozitatea socială de fiecare dată când leul se depreciază temporar în raport cu dolarul sau euro. Întrucât moneda este în ultimă instanță un atribut al suveranității statului, nivelul scăzut al încrederii în valuta națională erodează inevitabil încrederea în Guvern și în stat. Iată de ce recent adoptata decizie a BNM de țintire directă a inflației este un pas bun într-o direcție corectă, dar, după cum am arătat anterior, este nevoie de mai multe reforme complementare pentru depășirea dezechilibrelor structurale și a slabei competitivități internaționale a țării.

Căutarea unei nișe în economia globală

Cu o cotă neglijabilă în produsul global (0,018%), Republica Moldova este exemplul tipic de economie mică, lipsită de orice pârghie pentru a influența mediul economic regional și global. În același timp, Republica Moldova este și o economie deschisă, strâns integrată în fluxurile comerciale internaționale, valoarea comerțului său extern fiind de circa 110% din PIB în prezent. Atât la importuri, cât și la exporturi, Republica Moldova nu mai este la fel de prinsă în capcana dependenței geografice cum era la începutul tranziției (Tabelul 4). De fapt, actuala structură geografică a comerțului extern este foarte aproape de echilibrul prezis de modelele bazate pe teoria gravitațională a comerțului internațional.

Tabelul 4 Structura geografică a comerțului extern al Republicii Moldova, % din total

	Exporturi		Importuri	
	1997	2008	1997	2008
Federația Rusă	58.2	19.7	28.4	13.6
Ucraina	5.7	9.0	18.0	17.1
Alte state CSI	5.7	10.5	5.1	4.7
România	6.7	21.1	8.6	12.1
Germania	3.7	4.0	8.1	7.4
Italia	2.7	10.5	4.1	6.3
Alte state UE	8.1	15.9	17.5	17.2
SUA	6.7	0.9	3.5	1.9
Elveția	0.2	2.5	1.1	0.6
China	0.0	0.2	0.1	6.6
Turcia	0.6	2.1	1.2	4.7
Alte state	1.7	3.6	4.2	7.8

Sursa: BNS și calculele EG

Tabelul 5 Structura pe categorii de produse a comerțului extern al Republicii Moldova, % din total

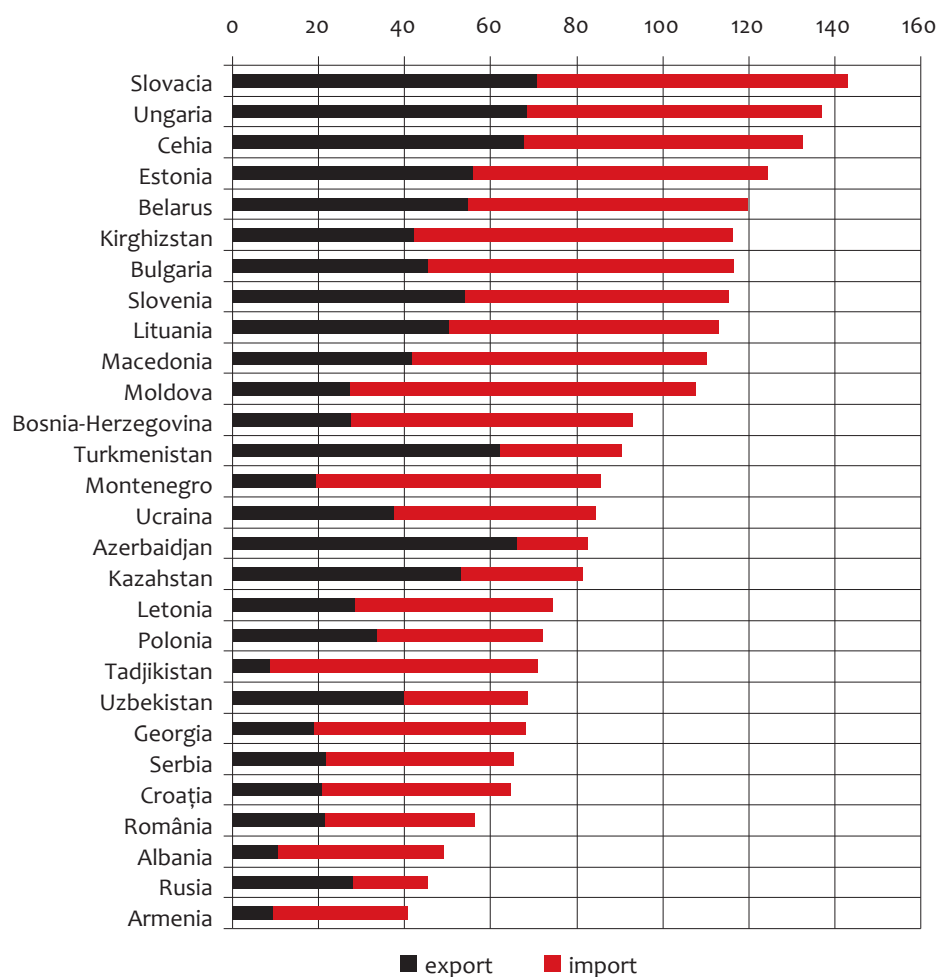
	Exporturi		Importuri	
	1997	2008	1997	2008
Animale vii și produse animaliere	8.6	0.6	1.9	2.0
Produse vegetale	8.6	13.2	3.2	3.4
Uleiuri și grăsimi de origine vegetală și animală	1.0	4.0	0.4	0.4
Produse alimentare, băuturi, tutun	54.8	19.6	7.5	7.0
Produse minerale	0.4	4.0	35.3	23.0
Produse chimice	1.5	2.1	9.6	8.5
Plastic, cauciuc și alte articole derivate	0.6	2.4	3.1	5.7
Piele, blănuri și articole din acestea	1.4	2.1	0.3	0.7
Lemn și articole din lemn, cu excepția mobilei	0.1	0.3	1.7	1.8
Celuloză, hârtie, carton și articole din acestea	0.4	1.1	4.1	2.4
Textile și articole derivate	6.7	19.7	5.3	5.8
Încălțăminte, pălării, umbrele și alte articole similare	0.7	3.0	0.3	0.6
Articole din piatră, ghips, ciment și alte materiale similare	1.4	3.3	3.9	2.8
Metal obișnuit și articole din acesta	1.0	7.5	4.4	7.6
Instalații și echipament electric	5.2	10.5	12.9	15.6
Mijloace de transport și materiale	5.9	1.0	3.0	8.0
Instrumente optice, fotografice și medicale; ceasuri, alte produse similare	0.4	1.8	1.7	1.5
Alte bunuri	1.4	3.8	1.3	3.0
Total, milioane USD	874.1	1591.2	1171.2	4898.8

Sursa: BNS și calculele EG;

Pe termen lung, Republica Moldova a reușit să obțină și un anumit grad de diversificare a produselor, atât pentru import, cât și pentru export (Tabelul 5). Țara a reușit să scape de structura tradițională a exporturilor, unde prevalau produse agricole cu valoare adăugată scăzută, dar în prezent exporturile sale sunt dominate de textile, produse mai avansate din punctul de vedere al remunerării forței de muncă, dar nu suficient de avansate ca tehnologie, branduri și venituri obținute (marea majoritatea a companiilor produc și exportă în cadrul așa numitor acorduri de procesare externă). Totuși, progresul ferm al exporturilor unor bunuri cu valoare adăugată sporită (produse chimice și din plastic, articole din metal, materiale de construcție, utilaje și echipament) este un indicator al faptului că țara a fost în stare să identifice unele nișe profitabile pe piețele internaționale.

Însă cu valoarea importurilor de mărfuri de patru ori mai mare decât cea a exporturilor și cu valoarea serviciilor importate practic egală cu cea exportată, este evident că comerțul moldovenesc este unul puternic dezechilibrat. De fapt, Moldova demonstrează una din structurile comerciale cele mai dezechilibrate printre statele în tranziție (Figura 9). Această stare de lucruri nu este una accidentală, ci prezintă o tendință economică adânc înrădăcinată și care a început încă din 1997, punând riscuri și limite importante în calea dezvoltării economice a țării.

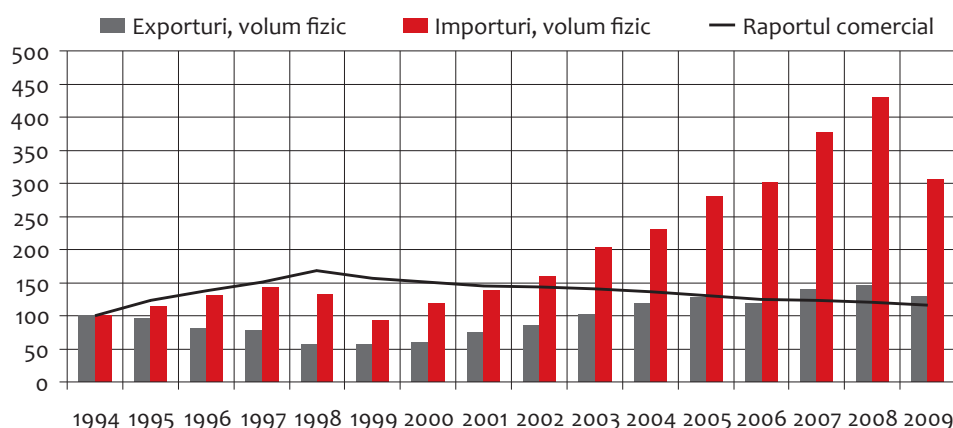
Figura 9 Importul și exportul de mărfuri în țările în tranziție, % din PIB

Sursa: calculele EG bazate pe datele BERD;

Sunt două cauze profunde care stau la baza acestei tendințe negative. Cel mai des invocată este cea potrivit căreia de la începutul tranziției Republica Moldova s-a confruntat constant cu o înrăutățire a raportului său comercial (Figura 10), având în vedere că exporturile țării au devenit din ce în ce mai mici exprimate în prețul importurilor. După o creștere de 70% în 1994-1998, raportul comercial al Republicii Moldova s-a înrăutățit lent dar sigur. Mai mult decât atât, conform estimărilor noastre, raportul comercial al Republicii Moldova a fost de departe cel mai rău în categoria statelor aflate în tranziție.

Figura 10 Evoluția raportului comercial al Republicii Moldova și a importurilor și exporturilor în volum fizic, indice anul precedent=100%

Sursa: calculele BNS și EG;

Dar o a doua cauză a fost mult mai importantă, fiind vorba de creșterea rapidă a volumului fizic al importurilor, pe de o parte, și ritmul lent al creșterii volumului fizic al exporturilor, pe de altă parte. Pentru o țară ale cărei importuri depășesc 80% din PIB, o mare parte dintre acestea fiind bunuri intermediare (energie electrică, combustibil, gaze, echipament industrial) sau bunuri pentru consum final (produse alimentare) de importanță vitală, Moldova exportă bunuri prea puține și prea ieftine pentru a-și putea asigura necesarul de valută pentru achitarea importurilor. Nu este deci surprinzător faptul că balanța contului curent s-a aflat sub o presiune constantă, evoluând de la -8,1% din PIB în 2005 până la -16,7% în 2008. Recesiunea economică din 2009 a atenuat această presiune, care probabil se va menține pe termen mediu.

Ca o evaluare de ansamblu, se poate constata că, cu excepția Ucrainei și Georgiei, nu mai există alte state în tranziție care să fi suferit un declin economic atât de pronunțat și o revenire atât de lentă ca Republica Moldova. În contrast cu majoritatea țărilor în tranziție, Republica Moldova a realizat progrese economice foarte modeste de la destrămarea URSS. În ceea ce privește politica economică, autoritățile moldovene au dus în permanență lipsă de o viziune clară de dezvoltare și de utilizare eficientă a puținelor resurse de care dispune țara. Stagnarea economică se face simțită în calitatea proastă a infrastructurii, standarde de viață joase și migrarea masivă a oamenilor, în egală măsură din mediul urban și din cel rural. În linii mari, Republica Moldova nu a fost capabilă să-și utilizeze resursele naturale și umane pentru a-și depăși slăbiciunile structurale. Cel mai semnificativ eșec a fost incapacitatea de a face ordine în mediul regulator haotic și de a atrage și menține investițiile străine (la fel ca și pe cele locale). Creșterea economică înregistrată între 2000 și 2008 s-a încheiat odată cu scăderea remitențelor. Piețele financiare sunt în continuare subdezvoltate și incapabile să ofere sectorului privat investiții necesare la un preț rezonabil. Cu exporturi ce cresc prea lent și importuri concentrate în jurul bunurilor nesubstituibile, Republica Moldova a avut de suferit de pe urma înrăutățirii rapide a raportului său comercial. Concluzia finală este că o modernizare economică reală a țării încă abia urmează să fie atinsă și, din păcate, cu ritmul actual, acest lucru ar putea dura mai multe cicluri electorale, dacă nu chiar decenii.

Politica internă

3. Politica internă: alergând într-un cerc vicios

Acest capitol este dedicat analizei strategice a mediului politic din Republica Moldova. El începe cu descifrarea principalelor elemente care unesc sau divizează societatea moldovenească. În continuare, se arată în ce mod fundalul identitar complex, combinat cu insatisfacția publică generalizată pentru politicile promovate, au explodat după alegerile din 5 aprilie 2009. Standardele de viață foarte joase au oferit terenul fertil necesar manifestării nemulțumirilor sociale. La sfârșitul capitolului se explică în ce mod, după 2001, verticala puterii, suprapusă pe apatia politică, a dus la înlocuirea supremației legii prin supremația partidului și ce implicații are acest fenomen pentru dezvoltarea statului.

„... Orice casă care se dezbină în sine nu va dăinui ...”

Republica Moldova și teritoriul său au cunoscut o evoluție tumultuoasă. De aici rezultă și caracterul său istoric, cultural și identitar complex. Folosită rațional, această complexitate poate servi ca sursă de dezvoltare și modernizare a țării, însă folosită cu rea intenție poate împiedica evoluția țării și altera coeziunea socială.

Evident, într-o societate atât de fragilă și imatură precum cea moldovenească nu ar trebui să pară surprinzător faptul că această complexitate este propice emergenței periodice – în realitățile sociale și în dezbaterile publice – a elementelor care dezbină societatea. Liniile de divizare ale societății moldovenești sunt foarte diverse ca natură, acoperind zone etnice, lingvistice, religioase, materializându-se, de asemenea, în prioritățile politicii interne și externe. Divizarea aproape egală a mandatelor în Parlamentul Republicii Moldova între Alianța pentru Integrare Europeană și Partidul Comuniștilor și eșecul de alegere a președintelui țării este un exemplu elocvent în acest sens. Tabelul 6 prezintă doar o imagine schematică, dar care poate servi în calitate de instrument util pentru cartografierea principalelor elemente de divizare socială. Atunci când clivajele – exploatate politic – devin prea evidente, formularea și articularea unui consens național devine un deziderat greu de atins. Și invers, încercările de a impune diverselor grupuri „soluții identitare” sau „idei naționale” inventate de reprezentanți ai elitelor politice se ciocnesc, mai devreme sau mai târziu, de repercusiuni politice violente și chiar de abaterea pendulului politic la extrema opusă.

Este surprinzător cât de persistente au putut fi aceste clivaje și cu câtă ușurință au alimentat acestea animozitățile sociale în decursul ultimului deceniu. Mai mult decât atât, aceste clivaje au fost foarte iscusit exploatate de variate segmente ale elitei politice pentru a refocaliza atenția publicului de la problemele fundamentale și comune tuturor cetățenilor la probleme care vizează doar anumite sectoare sau grupuri. Acest lucru nu este deloc surprinzător dacă examinăm atent factorii care influențează opinia publică. Diverse părți ale societății moldovenești au preferințe tot mai antagoniste în ceea ce privește politica internă și externă; or, aceștia urmăresc posturi TV cu totul diferite, citesc ziare diferite și, chiar fiind creștini ortodocși, merg la biserici ținând de Patriarhii diferite. Desigur, nicidecum nu încercăm să acredităm idea că cetățenii Republicii Moldova trebuie să privească aceleași posturi TV sau să citească aceleași ziare. Problema constă în comunicarea insuficientă între principalele grupuri sociale, care trăiesc adesea în realități paralele, iar respectivele instituții media și biserici fac foarte puțin pentru a depăși decalajele. În același timp, deși o estimare exactă este dificilă, o bună parte din cetățenii Republicii Moldova mizează pe o a doua sau chiar și a

treia cetățenie (română, rusă, ucraineană, bulgară etc.). Devine din ce în ce mai dificil să înțelegem ce îi ține pe toți acești oameni împreună. Care este liantul ce ar putea reapropia aceste segmente divergente? Oare chiar sunt cetățenii moldoveni numai rezultatul unui accident istoric?

Tabelul 6 **Principalele clivaže în societatea moldovenească, analiză schematică**

Limbi de comunicare	Etnicitate (auto-identificare)	Preferințe în politica internă (partide parlamentare)	Preferințe în politica externă	Religia	Cele mai vizionate și mai de încredere mijloace media
Româna, („moldovenească”)	Român	Partidul Liberal, Partidul Liberal-Democrat din Moldova, Alianța „Moldova Noastră”	Pro-UE, pro-NATO, deseori pro-reunificare cu România	Mitropolia Basarabiei	Românești și locale
	Moldovean	Partidul Comuniștilor, Partidul Democrat, Alianța „Moldova Noastră”, Partidul Liberal-Democrat din Moldova	Diverse și complexe: Pro-UE, politică echilibrată și legături strânse cu Rusia; Anti-NATO, anti-reunificare; Sensibili la orice „ingerințe românești” care ar putea, imaginar sau de facto, periclita statalitatea Republicii Moldova. Uneori nostalgici după fosta URSS.	Atât Mitropolia Moldovei (cu serviciu divin în limba română), cât și cea a Basarabiei	Locale, rusești și românești
Rusa	Rus Ucrainean Găgăuz Evreu Bulgar, etc.	Partidul Democrat, Partidul Comuniștilor, într-o măsură mult mai mică Alianța „Moldova Noastră” și Partidul Liberal-Democrat din Moldova	Diverse: vădit pro-rusă, tendințe moderate pro-ruse și pro-ucrainene, moderate și deschise pro-UE, ceva mai nostalgice pentru fosta URSS	Mitropolia Moldovei, cu Patriarhia la Moscova (cu excepția minorității evreiești)	Rusești, locale

Sursa: Expert-Grup;

Cu siguranță această situație nu este una cu totul inedită pentru statele noi care s-au format după căderea marilor „imperii”. De fapt, în procesul consolidării statalității lor, multe țări din spațiul post-sovietic și din Balcani au avut de a face cu fenomenul unei identități incerte și a moștenirii istorice complexe. Totuși, multe dintre aceste națiuni au avut un gen de „ancoră ideologică” internă, un sentiment de „noi” în raport cu „ei”. Și chiar dacă acest principiu nu a fost împărtășit de toți cetățenii statelor nou-formate, aceste societăți au reușit cel puțin să forjeze un nucleu social apt, la rândul său, să formuleze și să promoveze o viziune și o idee „națională” comună asupra felului în care trebuie să arate statul lor și asupra aspirațiilor pe care să le urmeze.

Mai mult decât atât, majoritatea acestor noi state nu au avut componente identitare care ar fi putut fi atribuite sau anexate unor entități geopolitice mai mari (sau etnic înrudite). Cu alte cuvinte, majoritatea acestor țări nu au avut ancoră „geopolitice” externe – suficient de atractive și de puternice – care ar fi putut amenința cu destrămarea acestor state.

În acest sens, se pare că Republica Moldova a parcurs un ciclu complet, fiind în prezent acolo de unde a pornit. După aproximativ două decenii de la declararea independenței, nu există încă un nucleu de cetățeni proactivi, care ar putea să articuleze și să promoveze viziunea „națională

și civică”. În schimb, eforturile stângace de a „forja” un *homo moldavicus*, ca identitate etnică moldovenească distinctă de cea românească, și în detrimentul identității civice, au compromis deopotrivă auto-identificarea etnică și statalitatea. Principiul „mai întâi identitatea etnică, abia apoi identitatea civică” a subminat formarea firească a nucleului civic necesar articulării și promovării viziunii și ideilor naționale care stau la baza statalității. Altfel spus, cetățenii Republicii Moldova se identifică mai întâi conform elementelor etnice (care îi și divizează) și abia după aceasta (în cazul în care o fac), conform unor elemente civice (care îi unesc). O analiză bună a dihotomiei clasice „identitate civică versus identitate etnică” poate fi găsită în „Națiuni și Minorități” de Gabriel Andreescu, elucidată în Tabelul 7.

Tabelul 7 Naționalism civic versus naționalism etnic

Naționalismul civic se legitimează prin	Naționalismul etnic se legitimează prin
lege	rădăcini comune (sânge)
alegeri	Moștenire
atașament rațional	atașament emoțional
unitate prin consens	unitate prin statut
pluralism democratic	regula majorității etnice
libertate	Fraternitate
persoana creează națiunea	națiunea creează persoana

Sursa: Gabriel Andreescu, „Națiuni și Minorități”, Polirom, 2004;

Pentru a face situația și mai complexă, în acest proces de edificare a statului și națiunii, Republica Moldova a fost nevoită să se confrunte cu doi actori geopolitici puternici (un al treilea mai poate apărea pe parcurs), actori cu care se identifică etnic segmente relativ mari ale populației și a căror parte componentă Republica Moldova s-a întâmplat să fie pe parcursul istoriei, și anume, România și Rusia. Deși la nivel declarativ ambele state recunosc și susțin independența Republicii Moldova, există temeri și îndoieli în privința sincerității intențiilor acestora, precum și a activității vociferate a unor grupuri sociale care aspiră la (re)unificare într-o formă sau alta. În plus, amintirile istorice, legăturile culturale și de sânge mențin atractivitatea celor două „metropole”. În mod natural, această atractivitate devine mai evidentă pe măsura acumulării eșecurilor la guvernare de către clasa politică moldovenească. Atâta timp cât statul moldovenesc nu va fi capabil să-și respecte obligațiile de bază de asigurare a securității economice și fizice a persoanei, de garantare a drepturilor politice și a drepturilor omului, de facilitare și promovare a dreptului la libera expresie politică și participare în scopul identificării soluțiilor consensuale și nu va fi în stare să răspundă aspirațiilor fundamentale ale cetățenilor săi, atâta timp forjarea evolutivă a unui nucleu „ideologic” și „geopolitic” al țării va întârzia să se producă.

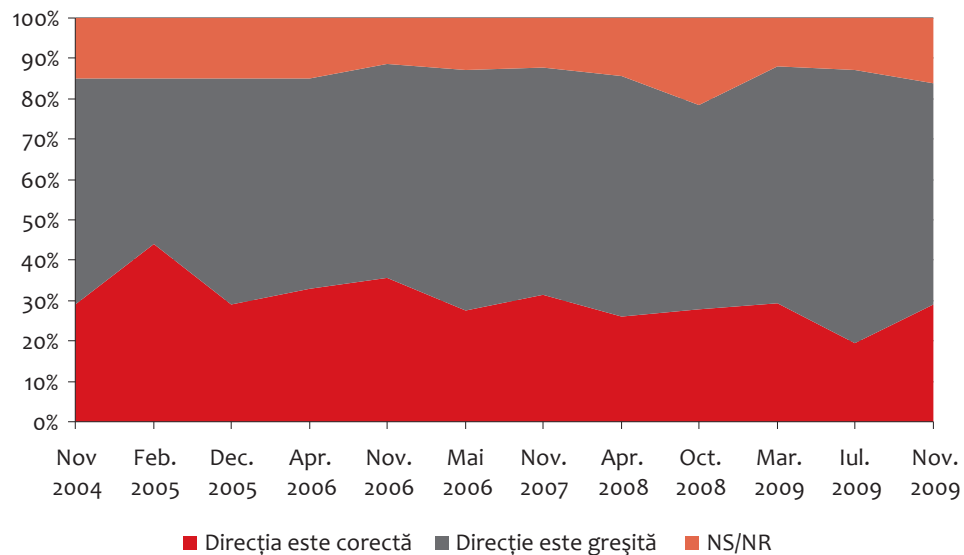
Participarea politică: istoria cetățeanului deziluzionat...

Una din slăbiciunile fundamentale ale statului moldovenesc este incapacitatea sa continuă de a nu dezamăgi așteptările cetățenilor și de a-i asigura că ei au un cuvânt greu de spus în procesul politic. Majoritatea sondajelor de opinie¹ arată o nemulțumire publică permanentă în legătură cu direcția în care merge țara și cu modul în care aceasta este guvernată (Figura 11).

În afara unei scurte perioade la începutul anului 2005, ponderea celor care au considerat că țara se mișcă într-o direcție corectă niciodată nu a depășit-o pe cea a respondenților care au opinat că țara se mișcă în direcția greșită.

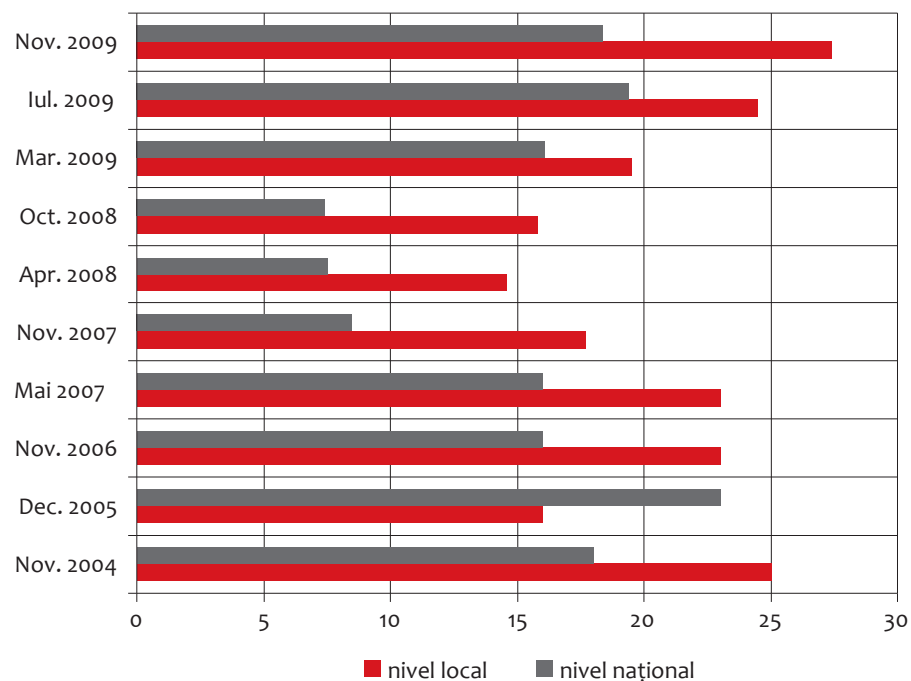
¹ Această tendință este de asemenea confirmată de datele „Studiilor Naționale despre Moldova” (Moldova National Studies) realizate sub auspiciile IRI, precum și de sondajul efectuat în cadrul proiectului Raportul de stare a țării 2009, „Moldova 2009: starea țării și a cetățenilor”.

Figura 11 Distribuția răspunsurilor la întrebarea “Credeți că în țara noastră lucrurile merg într-o direcție bună sau în una greșită?”

Surse: Barometrul de Opinie Publică, IPP.

Figura 12 Ponderea cetățenilor care cred că pot influența într-o măsură semnificativă deciziile importante la nivel local și național.

Sursa: Barometrul de Opinie Publică, IPP.

În același timp, cetățenii au sentimentul că opinia lor nu este luată în seamă și că ei nu au nimic de spus pe subiecte politice, în egală măsură la nivel local și la cel național (Figura 12). Mai mult decât atât, mai puțin de un sfert din cetățenii moldoveni spun că țara este guvernată conform voinței

poporului, în timp ce mai bine de jumătate cred exact contrariul¹. O astfel de situație poate duce fie la apatie politică pronunțată (lipsa interesului față de politică și participare scăzută la procesul politic), fie, din contra, la manifestări explozive ale nemulțumirii, tulburări sociale și proteste stradale².

Mai mult sau mai puțin, în ultimii ani am fost martorii ambelor fenomene. În medie, până la alegerile parlamentare din 2009, mai puțin de un sfert din cetățenii moldoveni au manifestat un interes pronunțat pentru politica internă³ (Figura 13). În același timp, rata participării la alegeri a fost în declin continuu, începând cu alegerile parlamentare din 27 februarie 1994 și până la cele din 5 aprilie 2009 (cu o descreștere de la 79,31% la 57,55%), înregistrând o creștere neînsemnată în timpul alegerilor din iulie 2009 (58,77%). Mai mult decât atât, sondajele realizate sub auspiciile Institutului de Politici Publice, cât și cele ale Institutului Republican Internațional, au relevat o pondere mică a respondenților care consideră alegerile din Republica Moldova sunt libere și corecte. Ultimul Barometru al Opiniei Publice prezintă o distribuție relativ egală a celor care consideră alegerile ca fiind libere și corecte, față de cei care cred că lucrurile nu stau așa: 42,3% versus 42%⁴. Și mai grav, încrederea în partidele politice, care ar trebui să fie principalii promotori ai intereselor cetățeanului în spațiul public, a atins un minim istoric pe parcursul ultimilor ani: în 2007-2008 doar 15% dintre cetățenii moldoveni declarau că au încredere în partidele politice, astfel partidele ajungând în perioada respectivă să fie instituția creditată cu cel mai jos nivel de încredere al populației⁵.

La rândul lor, protestele sociale în perioada premergătoare alegerilor din aprilie 2009 au fost în mare măsură axate pe unele probleme delicate, specifice unor grupuri sociale mai mici sau mai mari, probleme legate de aspecte istorice, lingvistice, de statutul regiunii transnistrene și patentele de întreprinzător. Într-un fel, acestea nu au purtat un caracter sistemic și nici nu au fost reprezentative pentru provocările cu care se confrunta țara în acea perioadă.

Astfel, o societate extrem de divizată, „îmbogățită” cu ingrediente ca nemulțumirea publică generalizată față de politicile promovate, reprimarea grupurilor de opoziție, manipulările electorale, campaniile electorale agresive, o criză economică acută și pretinsele fraude electorale, era pe punctul de a exploda. Așa s-a și întâmplat. Evenimentele post-electorale din aprilie 2009 au zdrobit iluziile legate de starea democrației și guvernării în Republica Moldova, relevând de asemenea cât de fragilă și polarizată este societatea moldovenească.

Protestele stradale, însoțite de vandalizarea a două clădiri oficiale importate ale statului⁶, nu pot fi considerate atribute ale unui proces democratic normal. Cu toate acestea, evenimentele respective oferă și o lecție bună. Evenimentele din aprilie 2009 au venit ca o provocare sistemică adusă guvernării, fiind o exprimare a revendicărilor politice reprimite pe parcursul ultimilor ani. În același timp, protestele au trezit la realitate, deși într-un mod brutal, majoritatea „contemplatoare”, reamintindu-i că detașarea și apatia nu servesc scopului de îmbunătățire a vieții. Republica Moldova s-a pomenit iarăși în situația anilor 1990, atunci când căuta cu disperare soluții pentru probleme existențiale de aceeași natură.

¹ Barometrul Opiniei Publice, noiembrie 2009, IPP.

² Tendințe îngrijorătoare au apărut mult mai devreme, vezi *Raportul de stare a țării: Republica Moldova 2007*, Expert-Grup, 2008.

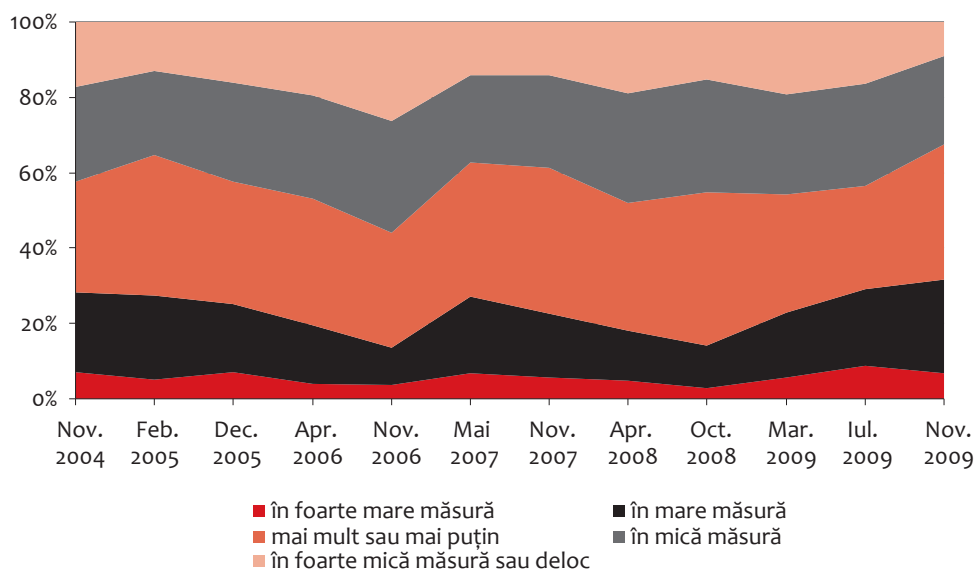
³ Vezi „Moldova – Studiu Național” (Moldova National Study), 10-25 noiembrie, 2008, IRI.

⁴ Barometrul Opiniei Publice, noiembrie 2009, IPP.

⁵ Idem.

⁶ O investigație în acest sens încă urmează să elucideze circumstanțele protestelor din aprilie 2009 și a presupuselor fraude pre-electorale.

Figura 13 Distribuția răspunsurilor la întrebarea „Cât de interesați sunteți de politică?”

Sursa: Barometrul de Opinie Publică, IPP.

Perioada care a urmat după aprilie 2009, și în special cea care a precedat alegerile repetate din iulie 2009, a arătat un interes sporit al publicului față de fenomenul politic, pe fundalul unei campanii electorale mai antagonizantă ca niciodată¹, o rată nițel mai înaltă de participare la alegeri și chiar un nivel mai înalt de încredere în partide și instituții politice. Într-un sens, acest lucru relevă faptul că campania electorală virulentă și transferul puterii au reaprins tendințele de divizare din societatea moldovenească, dar de asemenea au dat și o nouă speranță. Faptul că în prezent puterea este deținută de o alianță a câtorva partide și nu mai este în mâinile unui singur partid este în același timp un risc, dar și un semnal al unor reforme pozitive, care însă necesită abilități pentru a menține dialogul și comunicarea între părți cu viziuni diferite, sau chiar contradictorii, asupra mai multor probleme.

Pentru a valorifica actuala conjunctură (care s-ar putea înrăutăți foarte curând) Alianța pentru Integrare Europeană are nevoie de un set clar de priorități „comune”, incorporate în agenda de lucru și implementate. De asemenea, ar trebui susținută speranța reanimată că o democrație participativă în Republica Moldova este încă posibilă. Fenomenul participativ, care presupune asocierea mediului de afaceri, a ONG-urilor, cercurilor academice, etc. ar trebui transpus în acțiuni concrete, din moment ce oamenii simt nevoia unei apartenențe la procesul de dezvoltare a țării. Incapacitatea de a asigura condițiile necesare pentru aceasta ar duce la intrarea țării într-un nou ciclu existențial.

Un stat al bunăstării eșuat

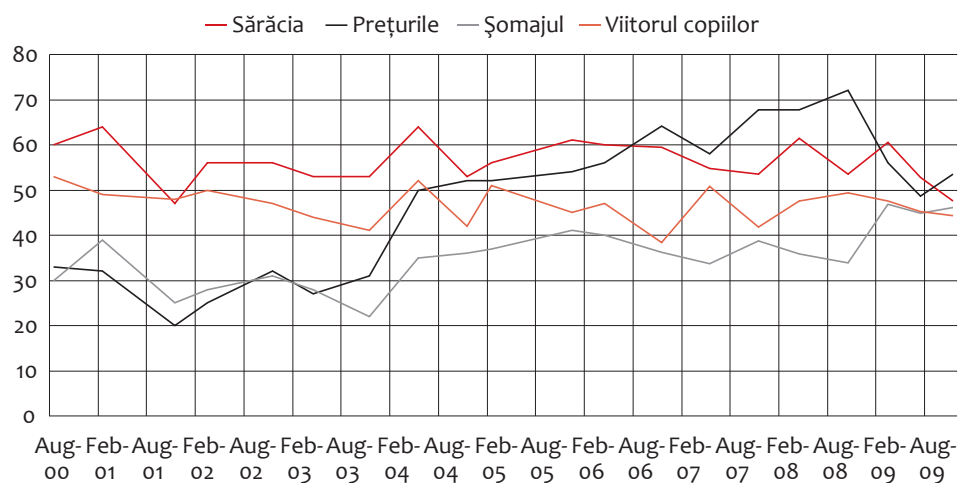
În contextul prezentei analize, problema bunăstării sociale nu este deloc una secundară. Republica Moldova este o țară săracă și felul în care sunt utilizate resursele publice pentru realizarea bunăstării sociale și ameliorarea condițiilor de viață poate spune multe despre politica internă a țării. Mai mult ca atât, țara se confruntă cu o multitudine de probleme stringente ce influențează politica internă în prezent, dar care vor deveni și mai influente în viitor.

¹ Precedenta guvernare a dat dovadă de prea mult zel în timpul campaniei sale electorale cu sloganul „Să ne apărăm patria”. Acesta i-a și jucat festa.

Cu un nivel foarte scăzut al spiritului antreprenorial și o vastă populație rurală și în etate, societatea moldovenească a manifestat în ultimele două decenii preferințe politice de stânga și exagerate așteptări paternaliste din partea „statului”. Reflectând aceste dispoziții sociale, Constituția Republicii Moldova prevede că țara se bazează pe o economie de piață de orientare socială. Aceasta prevede de asemenea o serie de garanții în domeniul educației, sănătății și muncii. Cu multitudinea de prevederi sociale încorporate în legea supremă a statului, ne-am fi așteptat ca Republica Moldova, dacă nu să fie, cel puțin să tindă să ajungă un stat al bunăstării. Totuși, politicile adoptate în țară răspund prea puțin necesităților reale ale populației. Ca rezultat, de la începutul tranziției economice și până în prezent bunăstarea populației a evoluat foarte puțin.

Sondajele de opinie realizate în Republica Moldova în ultimul deceniu evidențiază o serie de probleme cu care se confruntă populația. Unele dintre acestea au fost soluționate și devin mai puțin vizibile în gama de preocupări ale populației: de exemplu, dacă în luna august a anului 2000 nivelul criminalității constituia o preocupare pentru 28% din populație, atunci în noiembrie 2009 acest indicator s-a diminuat până la 10%.¹ Tendințe similare de descreștere pot fi observate și pentru alte îngrijorări sociale, precum foamea, războiul, calamitățile naturale și epidemiile. Totuși, câteva probleme existențiale au constituit subiect de preocupare continuă pentru societatea moldovenească – sărăcia, prețurile, șomajul și viitorul copiilor (Figura 14). Unele dintre acestea au devenit deosebit de actuale în ultima perioadă, cum ar fi prețurile și șomajul.

Figura 14 Principalele răspunsuri la întrebarea „Care sunt lucrurile care vă îngrijorează cel mai mult în prezent?”

Sursa: Barometrul Opiniei Publice, IPP, diverse ediții;

Sondajul sociologic realizat pentru elaborarea acestui raport a evidențiat nivelul jos al standardelor de viață care persistă în Republica Moldova (Tabelul 8 și Tabelul 9). Este cu adevărat descurajant faptul că în secolul XXI majoritatea cetățenilor Republicii Moldova trăiesc în condițiile începutului secolului XX, adică fără servicii comunale elementare, utilizând conexiuni rutiere proaste, având dificultăți de acces la rețelele de curent electric și beneficiind de o penetrare mai mult decât neglijabilă a tehnologiilor digitale.

Tabelul 8 Distribuția răspunsurilor la întrebarea: “Care dintre răspunsurile de mai jos descrie cel mai bine situația Dvs. în raport cu următoarele servicii publice și comunale?”

	Nu am acces la acest serviciu	Întâmpin dificultăți în accesarea acestui serviciu	Marea majoritate a timpului sunt mulțumit de accesul la acest serviciu	Am acces deplin la acest serviciu	NR
Apeduct	40.6	6.4	7.4	43.0	2.6
Apă caldă	61.4	7.9	5.2	22.1	3.3
Sistem de canalizare	55.3	6.4	6.2	29.0	3.1
Gaz	46.7	4.7	7.2	40.1	1.4
Drumuri	9.2	21.4	19.4	47.5	2.5
Energie electrică	1.7	7.3	13.5	76.4	1.1
Energie termică	58.4	5.0	7.7	23.8	5.2

Notă: din cauza aproximării, suma pe rânduri nu este în mod necesar egală cu 100%;
Sursa: IMAS;

Tabelul 9 Distribuția răspunsurilor la întrebarea “Care dintre următoarele tehnologii sunt prezente în viața Dvs.?”

	Nu am acces la acest serviciu	Întâmpin dificultăți în accesarea acestui serviciu	Marea majoritate a timpului sunt mulțumit de accesul la acest serviciu	Am acces deplin la acest serviciu	NA
Telefon fix	19.2	2.2	10.4	67.4	0.8
Telefon mobil	38.0	3.8	6.1	49.2	3.0
Computer	62.5	5.8	3.8	23.2	4.7
Internet	65.9	6.9	3.4	19.0	4.8
Televizor	6.9	7.0	10.4	74.5	1.2
TV prin cablu	19.2	2.2	10.4	67.4	0.8

Notă: din cauza aproximării, suma pe rânduri nu este în mod necesar egală cu 100%;
Sursa: IMAS;

În situația când o jumătate din populația Republicii Moldova este încă îngrijorată de problemele sărăciei, a prețurilor, a viitorului incert al copiii lor și de șomaj, iar mai mult de jumătate nu are acces la serviciile și tehnologiile moderne, este clar că necesitățile fundamentale ale populației sunt departe de a fi satisfăcute. Acest lucru se referă în special la localitățile rurale. În situația când emigrarea este o opțiune ușor accesibilă, iar tânăra generație din sate obține studii de o calitate comparabilă cu cea a tinerilor din orașe, este clar că multe dintre localitățile rurale ale Republicii Moldova sunt sortite pieirii. Soluționarea acestor probleme esențiale trebuie să fie prezentă în capul agendei oricărei guvernări bine intenționate. În caz contrar, o asemenea populație nevoiașă și ignorantă ar putea fi (și de fapt, a fost) o pradă electorală ușoară pentru orice partid politic fără scrupule sau pentru manipulări din exterior.

Între supremația legii și supremația partidului

De la obținerea independenței în 1991, Republica Moldova a încercat nenumărate reforme având ca obiectiv consolidarea instituțiilor democratice și supremația legii. Republica Moldova a aderat, de asemenea, la numeroase tratate internaționale care obligă guvernul să consolideze în mod activ supremația legii, valorile democratice, demnitatea umană, drepturile și libertățile omului. În pofida acestor eforturi, Republica Moldova rămâne un restanțier înrăit în toate clasamente internaționale importante care evaluează progresele țărilor post-comuniste în aplicarea acestor standarde. Un indicator relevant în acest sens este numărul de plângeri adresate Curții Europene

a Drepturilor Omului împotriva Republicii Moldova, număr care este în continuă creștere în ultimul deceniu. La data de 31 decembrie 2009, la CEDO erau acceptate spre examinare 3350 cereri, ceea ce a determinat forul de la Strasbourg să califice Republica Moldova drept „stat cu un număr mare de cazuri”¹. Cu 3,70 cazuri la 10 mii de locuitori, Republica Moldova a fost „surclasată” doar de Georgia (5,03), Liechtenstein (3,92) și Muntenegru (4,30).

Dar mai mult decât orice clasamente internaționale și indicatori cantitativi, percepția publică în ceea ce privește funcționarea instituțiilor democratice și supremația legii este elementul care ar trebui să conteze cel mai mult pentru un guvern înțelept. Este sugestiv faptul că aproximativ 6% din cetățenii țării consideră că nici unul din drepturile lor nu le este protejat în mod adecvat în societatea moldovenească, în timp ce 42% din respondenți sunt de părere că nu le sunt respectate majoritatea drepturilor. Aproximativ un sfert din cei chestionați se înscriu în rândul indecișilor, răspunzând „difícil de spus” la întrebarea „Sunt sau nu respectate drepturile Dvs.?” (Figura 15). Răspunsurile la întrebarea „În cazul în care drepturile Dvs. legitime ar fi încălcate, credeți că justiția din țara noastră v-ar restabili aceste drepturi?” sunt distribuite în mod similar (Figura 16), aceasta fiind o dovadă fundamentală a nivelului scăzut de încredere a cetățenilor în justiția moldovenească.

Anul politic 2009 a servit drept o veritabilă hârtie de turnesol pentru felul în care era respectată supremația legii în Republica Moldova. În 2009, alegerile parlamentare s-au desfășurat la 5 aprilie pe fundalul unor ample învinuiri în legătură cu organizarea unei campanii electorale inechitabile și posibilele fraudări. Parlamentul a fost dizolvat după două runde nereușite de alegere a noului șef de stat și un scrutin anticipat a avut loc la 29 iulie. Unele organizații internaționale, inclusiv OSCE, au afirmat că alegerile parlamentare s-au desfășurat fără fraude electorale majore², dar aceste constatări se refereau mai mult la partea tehnică a scrutinului, adică la procedura de votare propriu-zisă. Raportul OSCE a recunoscut că numeroase încălcări ale drepturilor alegătorilor au avut loc prin utilizarea instrumentelor administrative, a intimidării indirecte sau fățișe a organelor mass-media și a reprezentărilor partidelor de opoziție, precum și prin implicarea masivă a organelor de forță în favoarea Partidului Comuniștilor. Numeroasa coaliție de observatori locali a descoperit un număr mare de fraude și nereguli în perioada pre- și post-electorală în cazul ambelor scrutine, din aprilie și din iulie, și a declarat deschis că alegerile parlamentare nu au fost corecte și doar parțial libere³.

În urma alegerilor din 5 aprilie, a doua zi, pe 6 aprilie, au început demonstrații pașnice împotriva presupusei fraudări a alegerilor. Demonstrațiile au continuat și pe 7 aprilie, dar de această dată unele elemente din grupurile de protestatari au devenit violente și au vandalizat clădirea Parlamentului și pe cea a Președinției. Evenimentele au fost calificate de către Partidul Comunist, aflat atunci la putere, drept o tentativă de lovitură de stat în spatele căreia ar fi stat România. Deși a fost absolut evident că violența împotriva poliției și jefuirea clădirilor de stat au purtat un caracter organizat, nu este deocamdată clar cine au fost organizatorii și executorii. Protejarea necorespunzătoare a edificiilor de stat și reacția inadecvată la violențe din partea organelor de forță au fost urmate de o reacție violentă a acestor organe în zilele de 7 și 8 aprilie 2009. Modul în care au fost arestați deopotrivă tinerii și adulții (minori luați forțat din școli, oameni arestați în plină stradă, în timpul nopții, în transportul public, de către persoane îmbrăcate în civil, fără niciun fel de explicații privind motivul arestării și cu utilizarea unor locuri dubioase de detenție) demonstrează că forțele de ordine au acționat ca un aparat de represiune și nu ca organe de menținere a ordinii publice și impunere a legii. Mai mult decât atât, caracterul represiv al organelor de forță a fost ilustrat și de modul în care oamenii arestați au fost tratați în detenție (cu utilizarea

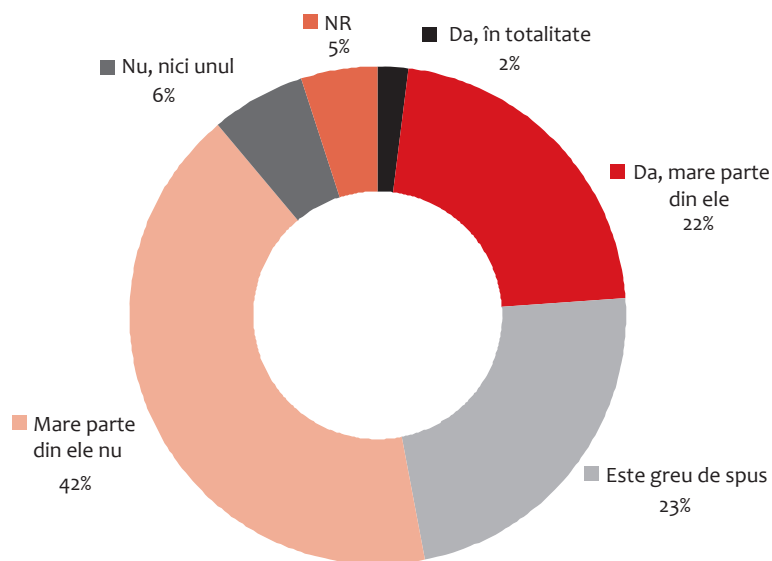
¹ Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Analiză statistică 2009, raportul este disponibil la: http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/89A5AF7D-83D4-4A7B-8B91-6F4FA11AE51D/o/Analysis_of_statistics2009.pdf

² Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa, Oficiul pentru Instituții Democratice și Drepturile Omului, “Alegerile parlamentare din Republica Moldova din 5 aprilie 2009: Raportul final al misiunii de observare a alegerilor” (“*Republic of Moldova Parliamentary Elections of April 5, 2009: Election Observation Mission Final Report*”), raport disponibil la: http://www.osce.org/documents/odi-hr/2009/06/38185_en.pdf

³ Coaliția 2009: Coaliția civică pentru alegeri libere și corecte, Declarații și comunicate de presă disponibile la: <http://www.alegeliber.md/index.php/ro/declaratii-comunicate>.

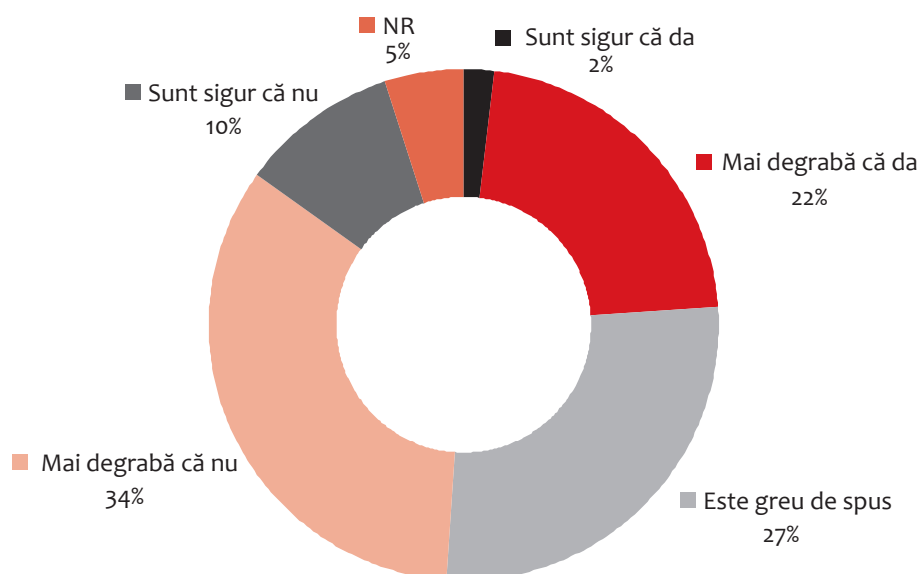
torturii, izolării, a violenței psihice, cu cazuri raportate de omor și viol). Mulți dintre cei reținuți nu au avut acces la avocați, au fost privați de dreptul de a comunica cu rudele și în raport cu ei a fost utilizată forța pentru obținerea mărturiei și autodenunțării. Majoritatea reținuților au fost sancționați cu arest administrativ (de până la 10, 20 sau 30 zile), însă cele mai multe „processe” au avut loc direct în secțiile de poliție, cu încălcarea normelor procedurale legale, procese care în mare măsură reaminteau de practicile specifice epocii staliniste.

Figura 15 Distribuția răspunsurilor la întrebarea „În general, considerați că drepturile Dumneavoastră sunt respectate în societatea noastră?”

Sursa: IMAS;

Figura 16 Distribuția răspunsurilor la întrebarea „În cazul în care drepturile Dvs. legitime ar fi încălcate, credeți că justiția din țara noastră v-ar restabili aceste drepturi?”

Sursa: IMAS;

Există o serie de întrebări rămase deschise, cu privire la violențele politice din aprilie 2009, dar sunt și o serie de concluzii care deja pot fi trase. Întrebări de genul cine a aruncat primul pietre din mulțime, cine erau oamenii în negru care dirijau mulțimea, cine a arborat drapelele străine pe clădirea Parlamentului și cea a Președinției, chiar dacă sunt importante pentru cei care desfășoară ancheta publică și legală, prezintă totuși o importanță secundară pentru prezentul studiu. O analiză strategică a evenimentelor din 7 aprilie și a celor care au urmat conduc la o serie de concluzii extrem de neplăcute pentru statul care se numește Republica Moldova.

Sistemul de securitate în Republica Moldova este unul fundamental defectuos și acest lucru se referă la toate componentele sale instituționale. Bazele sistemului au fost puse încă în epoca sovietică, acesta moștenind caracteristici ale poliției politice. Nu este deloc surprinzător faptul că doar 3% din cetățenii moldoveni simt că securitatea personală și cea a familiei lor este asigurată în mod adecvat, pe când 23% consideră că sunt protejați doar într-o anumită măsură¹. Pe de altă parte, 24% din respondenți nu pot da o apreciere nivelului securității personale și a familiilor lor, 35% simt că sunt mai mult neprotejați, decât protejați, iar 9% sunt de părere că securitatea personală nu le este asigurată deloc². Aceste percepții nu sunt întâmplătoare, din moment ce în anii 2001-2009 sistemul de securitate din Republica Moldova a fost în principal utilizat pentru a proteja interesele Partidului Comuniștilor, neglijând problemele fundamentale de securitate ale statului și ale societății. În timpul și după protestele din aprilie 2009 sistemul de securitate a acționat în mod evident coordonat pentru a inspira frică socială și a polariza societatea prin intermediul unor astfel de instrumente ca: închiderea paginilor web; interceptarea apelurilor telefonice; utilizarea organelor de control de stat pentru măsuri opresive împotriva întreprinderilor private și a ONG-urilor; interdicția de intrare în țară a reprezentanților mass-media străine; intimidarea jurnaliștilor; îndoctrinarea forțată prin intermediul posturilor TV și radio afiliate Partidului Comuniștilor; declarații politic-părtinitoare pentru presă făcute de procurorul general, ministrul afacerilor interne și șeful Serviciului de Informații și Securitate, expulzarea ambasadorului României și a ministrului consilier; introducerea regimului de vize pentru cetățenii români ca răspuns la o presupusă lovitură de stat după un presupus scenariu venind de la București. Regizorii acestui show, cu siguranță, s-au inspirat din romanele lui George Orwell.

Modul „normal” de a acționa al poliției moldovenești este mai degrabă unul represiv, decât unul caracteristic organelor de drept. Violența și tortura nu au fost doar elemente accidentale ale tratamentului aplicat tinerilor și adulților arestați în legătură cu evenimentele din 7 aprilie. Violența și tortura, adesea în forme inimaginabil de brutale, au fost mereu folosite de poliția moldovenească pentru obținerea mărturiilor³. Specialiștii atestă cauze diverse ale aplicării torturii împotriva persoanelor aflate în custodia poliției, inclusiv toleranța din partea Guvernului, a Președintelui și Parlamentului. Noi credem însă că situația este mult mai complicată, **maltratarea persoanelor reținute și arestate constituind o parte integrantă a culturii instituționale persistente în cadrul organelor de poliție din Republica Moldova.** Există tentația de a pune violența poliției pe seama unei moșteniri lăsate de epoca miliției sovietice. Însă în timpurile sovietice organele miliției erau mult mai miloase decât poliția moldovenească. Mai mult decât atât, în majoritatea cazurilor de tortură cunoscute au fost implicați polițiști tineri, care nu au activat în timpurile sovietice. Un alt element sugestiv este că comportamentul violent al poliției față de persoanele reținute este adeseori explicat de „presiunile psihologice” – fapt care, dacă este adevărat, atestă o pregătire neadecvată a polițiștilor, care prin definiție ar trebui să fie instruiți să reziste acestor presiuni. Cu totul îngrijorător este faptul că în timpul evenimentelor din aprilie nici măcar un singur ofițer de poliție nu a denunțat ilegalitățile comise în masă. O astfel de solidaritate corporativă sperie, și în ultimă instanță denotă faptul că cultura de opresiune și fenomenul impunității sunt adânc înrădăcinate în sistemul de drept.

¹ Rezultatele sondajului sociologic realizat în cadrul Raportului de stare a țării 2009.

² Idem;

³ Promo-Lex, Drepturile omului și instituțiile democratice în perioada post-electorală din Moldova, 6 aprilie – 1 iulie, 2009.

Independența politică și responsabilitatea publică ale organelor judiciare și ale procuraturii au fost completamente subminate după anul 2001. Partidul Comuniștilor și afiliații săi politici au dat dovadă de abilitate ieșită din comun în preluarea controlului asupra organelor judiciare și ale procuraturii, ajungând în ultimă instanță să folosească sistemul judecătoresc în scopuri personale. Cea mai elocventă dovadă în acest sens este faptul că procurorii nu au ezitat să execute ordinul emis la 15 aprilie 2009 de președintele în exercițiu Vladimir Voronin de inițiere a amnistiei generale a persoanelor aflate în custodia poliției în legătură cu evenimentele din 7 aprilie, deși președintele țării nu avea dreptul constituțional de a dispune o astfel de amnistiere universală. În Republica Moldova există o percepție larg răspândită că judecătorii și procurorii sunt corupți. Deciziile judecătorești sunt deseori șablonizate și puțin înțelese de părțile în proces. Deși actualul Guvern declară că nu mai există influențe politice asupra sistemului judiciar¹, este greu de crezut că peste noapte persoanele care s-au obișnuit să deservească interese politice ar fi în stare să înceapă să aplice legea corect și nediscriminatoriu.

În Republica Moldova, principalele instituții democratice sunt departe de a genera un climat cu adevărat democratic necesar vieții politice. Republica Moldova s-a aflat sub monitorizarea continuă a Consiliului Europei începând din 1995 și a adoptat multe legi, însă a reușit să transpună în practică puține dintre acestea². Legislația electorală (inclusiv prin utilizarea principiului D'Hondt în atribuirea mandatelor de deputați în Parlament și interzicerea coalițiilor electorale) conține restricții severe care afectează pluralismul politic. Lipsa unui registru al alegătorilor constituie un obstacol-cheie care va lăsa mereu teren pentru suspiciuni legate de fraudarea alegerilor. În perioada 2001-2009 multe instituții publice, printre care Comisia Electorală Centrală și Consiliul Coordonator al Audiovizualului au fost învinuite de a fi servit intereselor Partidului Comuniștilor. Starea actuală de lucruri în aceste instituții nu este încă clară. Și Compania publică Teleradio-Moldova a fost transformată în canal de comunicare publică al Partidului Comuniștilor și a manipulat într-o măsură considerabilă comportamentul electoral și deciziile alegătorilor din zonele rurale.

În cele din urmă, dar egal de important, **obiceiurile din timpurile sovietice de „alinie socială” și „disciplină politică” mai sunt încă foarte influente în mentalul și comportamentul colectiv al moldovenilor.** Cei care împărtășesc asemenea obiceiuri nu au nevoie de „supremația legii”, ci de „supremația partidului”. În timpul campaniilor electorale din 2009 angajați ai companiilor de stat erau mobilizați pentru a participa la mitingurile PCRM pentru a face „alegerea corectă”; sindicatele își îndemnau membrii să-și dea votul pentru lozincile PCRM de „stabilitate și demnitate civică”; asistenții sociali distribuiau, pe lângă medicamente și produse alimentare gratuite, și mesaje politice ale PCRM.

Toate aceste neajunsuri sunt o consecință a reformelor politice nefinisate în perioada de început a tranziției, peste care s-a suprapus verticala puterii construită cu grijă de Partidul Comuniștilor după ascensiunea acestuia la putere în 2001. Ca sistem politic, Republica Moldova s-a transformat dintr-o republică parlamentară într-un regim autoritar trivial. Totuși, germenii acestui sistem politic pervers, care a permis unui partid să paraziteze un stat întreg, și-au găsit un sol fertil în cultura politică foarte joasă și în slaba participare politică a societății moldovenești.

¹ Ministerul Justiției al R.M., Dl. Alexandru Tănase, citat de cotidianul „Timpul” în articolul „Justiția: reformată și purificată”, 8 februarie 2010.

² Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei, „Funcționarea instituțiilor democratice în Moldova”, doc.11878, 28 aprilie 2009.

Politica externă

4. Politica externă: în căutarea echilibrului...

Pentru o țară mică cum este Republica Moldova, expusă influențelor marilor actori externi, înțelegerea clară a scopurilor urmărite este un deziderat necesar, dar insuficient. Abilitatea de a merge perseverent pe calea cea mai sigură către scopurile propuse este de o importanță crucială. În acest sens, prezentul capitol încearcă să analizeze politica externă a Republicii Moldova din perspectiva principalelor constrângeri și factori determinanți de natură externă și internă. În plus, capitolul analizează contextul extern în care urmează să fie luate deciziile de politică externă și abordările necesare elaborării acestor decizii.

Afacerile externe...

Fiind o țară mică, situată la confluența zonelor de interes a doi mari poli de putere geopolitică, Republica Moldova este expusă unor puternice influențe care au impregnat întreaga istorie a țării, atât în calitate de provincie a unor entități mai mari, cât și în calitate de stat independent. Aceste influențe cuprind un spectru vast, de la legături economice și comerciale la conexiuni lingvistice și culturale. După declararea independenței, politica externă a Republicii Moldova a fost puternic influențată de complexitatea politicii interne care a determinat relațiile cu cei mai mari vecini estici și vestici, la fel ca și de contextul istoric și geopolitic. În mare parte, în toți acești ani, elita politică din Republica Moldova a fost incapabilă să formuleze o politică externă echilibrată, care ar fi avut drept scop promovarea eficientă a intereselor naționale ale țării (care o bună perioadă din acest interval de timp nici măcar nu au fost clar formulate) și astfel, politica moldovenească a fost una fluctuantă sau, în cel mai bun caz, amețitor de „multi-vectorială”¹.

În contextul multiplelor influențe, Republica Moldova poate fi privită și ca o zonă de confruntare geopolitică între marii jucători. Mai mult sau mai puțin, până în prezent, cele două mari puteri și poli de atracție în regiune au fost Uniunea Europeană și Federația Rusă. Pe de o parte, „identitatea” polului european este consolidată, în percepția unor politicieni și grupuri sociale, de prezența României în UE și implicit de perspectiva de reunificare în sânul marii familii europene. SUA, fiind cel mai influent jucător global și cu interese importante în periferia post-sovietică, este de asemenea susținătoare a orientării pro-europene a Republicii Moldova, lucru care cântărește greu în balanța echilibrului de forțe în regiune. Cu toate acestea, influența americană poate fi văzută și ca încercare de a face opțiunea pro-europeană a Republicii Moldova și mai complexă, adăugându-i o „nuanță atlantică”. Pe de altă parte, „identitatea” Rusiei este consolidată, din nou, pentru anumiți politicieni și anumite grupuri sociale, de amintirile încă persistente ale unui trecut sovietic prosper. Totuși, după cum vom arăta mai jos, opinia publică nu este în mod tranșant divizată, peisajul general nefiind încă foarte clar conturat.

Legăturile complexe: constrângeri pentru politica externă

După cum a fost menționat anterior, Republica Moldova este o țară mică, deschisă și susceptibilă unei serii de influențe și constrângeri cu un caracter variat, dar tangibil. Această secțiune încearcă să definească factorii respectivi.

¹ Este curios faptul că opinia publică este împărțită în mare parte egal atunci când vine vorba despre eficiența politicii externe a Republicii Moldova, vezi sondajul „Moldova 2009: starea țării și a oamenilor” efectuat de IMAS pentru Expert-Grup

Dezvoltarea economiei moldovene este extrem de dependentă de conexiunile cu ambele piețe – atât cu cea europeană, cât și cu cea rusească. UE și Rusia sunt deopotrivă parteneri comerciali majori ai Republicii Moldova: împreună ele dețin aproximativ $\frac{3}{4}$ din exporturile moldovene și puțin peste jumătate din cota importurilor. Deși rolul Rusiei, atât la capitolul exporturi, cât și la importuri, a scăzut substanțial în ultimul deceniu, această țară deține în continuare o poziție importantă pentru exportatorii moldoveni (iar în 2009 Rusia a ajuns din nou pe prima poziție în topul destinațiilor pentru exporturile moldovene). Embargoul la vinurile moldovenești impus de autoritățile ruse în martie 2006 a avut un impact negativ asupra economiei Republicii Moldova și a zdruncinat în mod serios sectorul vinicol al țării. Piața rusă este vitală pentru agricultura moldovenească, situație datorată tradiției istorice, modernizării lente a sectorului și concurenței înalte de pe piața UE.

Stocul investițiilor străine directe ale Rusiei în economia moldovenească este nesemnificativ, atingând 10% din total în 2007, an precedent crizei. Pe de altă parte, o cotă importantă a investițiilor străine directe ale UE (66,5% din totalul stocului de investiții străine în 2007) provin din țări cu o legislație fiscală mai relaxată și astfel există o anumită dificultate în stabilirea exactă a originii capitalului. În același timp, este evident faptul că investițiile semnificative provenind din UE accelerează integrarea intra-industrială și acest proces face ca și subcontractanții moldoveni să devină parte la lanțurile tehnologice multinaționale. Acest proces devine din ce în ce mai evident pe măsură ce UE se extinde către Est.

Influența Rusiei este puternic fortificată și de vulnerabilitatea sistemului energetic moldovenesc. Pentru Republica Moldova, gazele naturale constituie o resursă strategică (asigurând 44% din consumul total de energie, în 2007), în special pentru consumatorii casnici. Proporția mare de gaze naturale în consumul total de energie nu este o vulnerabilitate în sine, dar faptul că nu există o alternativă pentru gazele rusești este un aspect care slăbește securitatea energetică a Republicii Moldova. Întâmplător sau nu, noua politică de prețuri a Gazprom-ului în raport cu țările așa-numitei „vecinătăți apropiate” a coincis cu noua ofensivă rusă în țările fostei URSS, lansată ca răspuns la revoluția oranj din Ucraina, înaintea căreia a fost și epizodul cu eșecul Memorandumului Kozak în Republica Moldova. De atunci, prețurile pentru gazul importat din Rusia în Republica Moldova (din punct de vedere tehnic, acesta fiind totuși gaz din Kazahstan) au crescut mai bine de patru ori – de la 80 dolari SUA pentru 1000 m³ în 2005 la 320 dolari SUA în ianuarie 2010¹. Prin intermediul companiilor sale, Rusia deține de asemenea poziții importante în infrastructura transportului de gaze și producția de energie (de exemplu, Rusia controlează Centrala electrică de la Cuciurgan din regiunea transnistreană, ce furnizează energie electrică pentru malul drept al Nistrului). Mai mult, Federația Rusă obișnuiește deseori să utilizeze pârgurile energetice ca instrumente de presiune pentru a-și atinge obiectivele geopolitice și nu ezită să taie alimentarea cu gaze pe timp de iarnă imediat cum apar divergențe „energetice” cu Ucraina. În acest sens, dependența energetică a Republicii Moldovei este o constrângere semnificativă în politica sa externă. Nu este surprinzător faptul că o serie de pași importanți au fost făcuți în vederea diminuării acestei vulnerabilități, printre care și aderarea la Tratatul Comunității Energetice. Totuși, efectele pozitive semnificative vor deveni palpabile doar pe termen mediu și lung, astfel, pe termen scurt, vulnerabilitățile vor fi încă puternic simțite.

Dependența economică a Republicii Moldova de Uniunea Europeană și Rusia nu se oprește însă aici. De mai mulți ani, migrația de muncă și veniturile remise de emigranți au impulsat creșterea economică a Republicii Moldova, prin susținerea cererii interne și suplinirea bugetului public. Înaintea declanșării crizei globale și a impactului acesteia asupra fluxurilor forței de muncă, Rusia și UE dețineau primele poziții în calitate de destinații preferate ale emigranților moldoveni (Tabelul 10).

¹ Desigur, autorii nu au în vedere că Rusia ar trebui să subvenționeze cu gaz ieftin economiile țărilor post-sovietice. Totuși, schimbările au fost deseori dramatice, semănând mai mult a răzbunare sau penalizare politică.

Tabelul 10 Migranți după țara de destinație, mii persoane, 2006-2008.

	2006	2007	2008
UE	91.2	95.1	88.2
Rusia	192.5	210.8	191.1
Alte țări	26.5	29.7	30.5

Sursa: Studiul Forței de Muncă, BNS

În același timp, veniturile emigranților ce au ales ca țări de destinație state bogate din UE sunt mai mari și astfel volumul remitențelor trimise acasă a fost mai înalt decât al celor trimise din Rusia. În 2007 volumul remitențelor a atins o cotă năucitoare de 34,1% din PIB-ul Moldovei. În 2008, când impactul crizei globale a început a fi simțit, acest indicator s-a diminuat până la 31,4%, însă cu toate acestea remitențele au continuat să fie un factor economic și social important pentru Republica Moldova.

În plus, există și alte câteva domenii pe care cele două puteri au capacitatea de a le influența într-o măsură diferită.

În primul rând, este vorba despre conflictul transnistrean, orice soluție viabilă a căruia presupune implicit bunăvoința Rusiei de a exercita presiuni asupra auto-proclamatelor autorități din regiune. În același timp, UE are doar rolul de observator în procesul de negocieri și pare să fi fost până acum foarte șovăitoare și incapabilă să intervină hotărât în procesul de negocieri. Mai mult decât atât, prelungirea crizei politice în Republica Moldova a făcut practic inutil orice efort pe această direcție în 2009. Cu toate acestea, prin intermediul unei misiuni comune la frontieră, UE a facilitat securizarea graniței moldo-ucrainene. Până la urmă, „amorțeala” instituțională în regiunea transnistreană influențează negativ capacitatea autorităților moldovenești de a adopta decizii de politică externă în numele unei Republici Moldova reunificate.

În al doilea rând, Rusia are o influență mediatică puternică (chiar dacă în scădere) asupra populației Republicii Moldova. Posturile de televiziune și ziarele rusești au o largă circulație în Republica Moldova și se bucură de o popularitate înaltă. De exemplu, postul rusesc „Pervyi Kanal” (Canal 1), redifuzat în Republica Moldova, este cel mai vizionat post TV, de rând cu postul public Moldova 1; pentru 30% dintre moldoveni acest canal rusesc este prima sursă de informare și sursa numărul doi pentru alți 25,4%¹. Cu alte cuvinte, mulți cetățeni ai Republicii Moldova văd lumea prin ochii Rusiei. Spre deosebire de Rusia, UE nu deține în Republica Moldova asemenea instrumente mediatice puternice. Situația s-a schimbat într-o oarecare măsură după aplicarea legislației lingvistice, după ce noi jucători media din România au intrat pe piața moldovenească și după ce unii reprezentanți ai Alianței pentru Integrare Europeană au adoptat o atitudine mai potrivnică față de influența mijloacelor de informare în masă rusești.

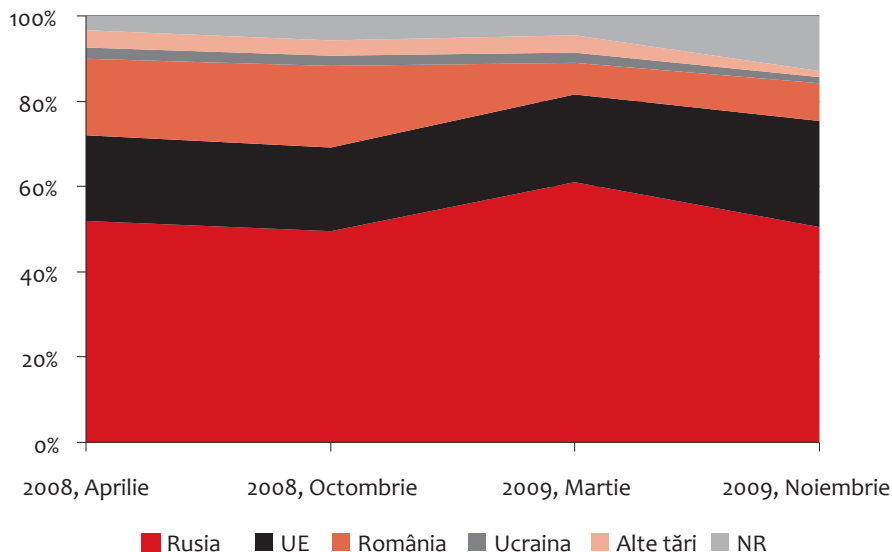
În al treilea rând, UE are abilități excelente în proiectare a ceea ce se numește „soft-power”. UE deja este cel mai mare donator extern în susținerea proiectelor de dezvoltare ale Republicii Moldova (cu peste 60 milioane Euro în cadrul Planului Național de Acțiuni în 2008), și aceasta în timp ce alte câteva state UE cu o poziție activă în Republica Moldova, printre care Suedia, Marea Britanie și Polonia, oferă și pe cale bilaterală resurse externe pentru dezvoltare. Multe țări UE, la fel ca și alți donatori din Vest, derulează programe care susțin dezvoltarea locală, drepturile omului, mass media etc. În plus, și SUA sunt un jucător extrem de important în aceste domenii, ceea ce ajută și mai mult la consolidarea opțiunii pro-europene și a celei euroatlantice în general. Mai mult decât atât, viziunea pro-europeană care se bazează pe succesul procesului de integrare europeană domină efectiv discuțiile publice și dezbaterile intelectuale din țară. La rândul său, Rusia nu se poate lăuda cu un asemenea succes, instrumentele „soft-power” ale acestei țări fiind încă într-o fază embrionară. În plus, până în prezent Rusia nu a fost capabilă să ofere o viziune proprie care să nu fie o simplă antiteză la modelul vestic și o critică a viciilor acestuia.

¹ Institutul de Politici Publice, Barometrul Opiniei Publice, noiembrie 2009.

În al patrulea rând, rolul bisericii ortodoxe în Republica Moldova nu ar trebui subestimat. Biserica în general este văzută ca instituția care se bucură de cel mai înalt grad de încredere printre cetățenii moldoveni: conform unor sondaje recente, nu mai puțin de 80% din moldoveni au încredere în biserică¹, în timp ce 90% din populație se autodefinește ca fiind de confesiune creștin-ortodoxă². În Republica Moldova există două mitropolii ortodoxe active: Mitropolia Moldovei (care ține de Patriarhia rusă) și Mitropolia Basarabiei (ținând de Patriarhia română). Deși este greu de făcut o estimare a numărului de enoriași ai celor două biserici, Mitropolia Moldovei pare să aibă o dominație mai mare, inclusiv datorită faptului că Mitropolia Basarabiei a fost înregistrată destul de recent. Unele sondaje de opinii relevă un grad mai mare de încredere în Mitropolia Moldovei decât în cea a Basarabiei: 76% față de 62% - opinii favorabile și, respectiv, 10% față de 20% - opinii nefavorabile³. Chestiunea „bisericească” este în prezent extrem de politizată, părți diferite ale elitei politice moldovene frecventând biserici aparținând fie uneia, fie alteia dintre cele două Mitropolii⁴. Rolul pro-activ al Bisericii Ortodoxe Ruse poate fi tratat de asemenea ca un instrument „soft-power”, utilizat în influențarea stării de spirit a populației moldovenești.

În virtutea acestor factori și constrângeri, nu este de mirare că politica externă a Republicii Moldova a avut scopuri neclare, iar opinia publică a fost destul de confuză și convolută în ceea ce privește centrele majore de putere externă. Aparent, populația Republicii Moldova este în același timp și pro-europeană, și pro-rusă. Rusia este văzută ca țară care ar trebui să fie principalul partener strategic al Republicii Moldovei, depășind cu mult UE la acest capitol, dar în același timp, majoritatea moldovenilor ar susține aderarea la UE în cazul unui eventual referendum (vezi Figura 17 și Figura 18).

Figura 17 Distribuția răspunsurilor la întrebarea „Ce țară ar trebui să fie principalul partener strategic al Republicii Moldova?”

Sursa: Barometrul Opiniei Publice, IPP

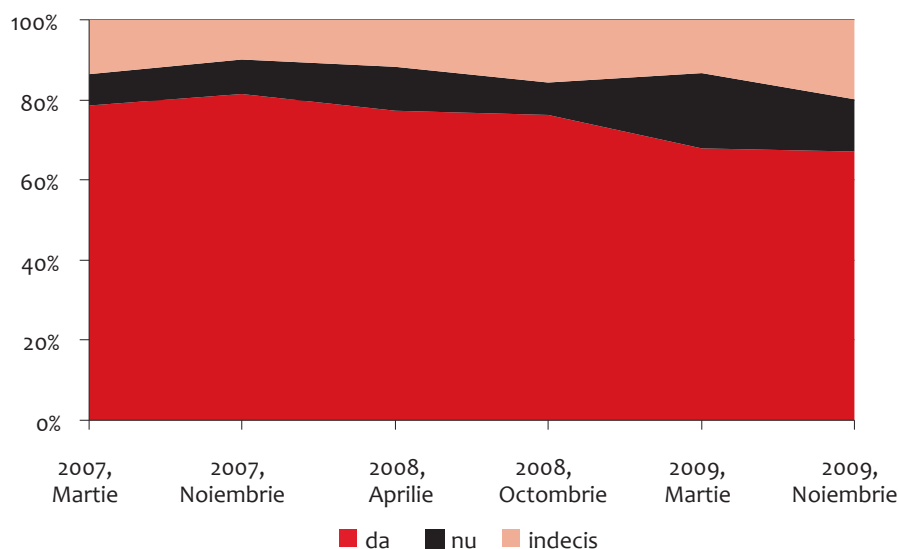
¹ Institutul de Politici Publice, „Barometrul de opinie Publică”, noiembrie 2009

² Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova, Recensământul populației 2004, disponibil la <http://www.statistica.md/pageview.php?l=ro&idc=263&id=2208>;

³ Institutul Republican Internațional, „Moldova - Studiu de Țară”, Chișinău, 10-25 noiembrie 2008;

⁴ În anii 2007-2008 problema datei sărbătorii Crăciunului și a instalării pomului de Crăciun în centrul capitalei a devenit subiect de disensiuni dintre comuniștii aflați atunci la guvernare și primarul liberal al Chișinăului. Pe cât de „teatral”, evenimentul a relevat gradul înalt al polarizării societății moldovenești.

Figura 18 Distribuția răspunsurilor la întrebarea „Dacă duminică viitoare ar avea loc un referendum cu privire la aderarea Republicii Moldova la UE, Dvs. ați vota pentru sau împotriva?”

Sursa: Barometrul Opiniei Publice, IPP

Pentru a face situația și mai confuză, în timp ce mai bine de jumătate din respondenți cred că destrămarea Uniunii Sovietice a avut un impact negativ asupra Republicii Moldova, 40% doresc o reunificare în cadrul unei Uniuni Sovietice „reformate” și „modernizate”, iar aproximativ 44% din cei chestionați ar vota pentru o „reunificare” în cazul unui eventual referendum, și doar 16.3% sunt indeciși¹. Mai mult, pentru populația Republicii Moldova, liderii externi cu cel mai înalt grad de încredere sunt duumviratul rusesc Vladimir Putin și Dmitri Medvedev².

Aparenta enigmă a unei astfel de dedublări a conștiinței geopolitice a populației ar putea fi explicată mai bine prin faptul că moldovenii își bazează alegerea nu pe valori spirituale sau politice, ci pe unele materiale. Cu alte cuvinte, ei nu votează cu inima și nici chiar cu rațiunea, ci cu stomacul. Deci moldovenii, în marea lor majoritate, sunt pentru ambele „Uniuni” (Sovietică și Europeană), indiferent de valorile politice și culturale care stau la baza acestora. În acest sens, Republica Moldova este cu adevărat o țară ce stă la o răscruce, indecisă pe care drum să meargă.

Mediul internațional fluctuant...

Contextul internațional fluid și dinamic adaugă o nouă variabilă în complicata ecuație care definește deciziile politicii externe moldovene. Amploarea constrângerilor poate fi atenuată de evoluțiile relativ favorabile la scară globală și regională și invers – evoluțiile negative pot intensifica constrângerile ce pot împiedica realizarea scopurilor propuse în politica externă.

Pentru a înrăutăți și mai mult lucrurile, nesiguranța de pe arena internațională a amplificat recent constrângerile asupra politicii externe moldovenești, în special în ceea ce ține de opțiunea integrării europene. Și situația principalilor actori geopolitici cu interese în regiune s-a schimbat, după cum este arătat mai jos:

¹ Institutul de Politici Publice, “Barometrul de opinie Publică”, noiembrie 2009

² Idem.

Un grad mai mic de implicare al SUA în regiune

Elemente de bază: Statele Unite au fost principalul actor geopolitic în regiunea „post-comunistă” începând cu momentul căderii Zidului Berlinului. Această țară a jucat un rol cheie în democratizarea, liberalizarea și „occidentalizarea” regiunii, precum și în stabilirea structurii securității regionale în forma în care o cunoaștem în prezent. SUA au susținut democratizarea și reformele în Republica Moldova de la declararea independenței în 1991. Statele Unite au încercat, de asemenea, să susțină identificarea unei soluții pentru conflictul transnistrean, care să fie conformă principiilor integrității teritoriale și suveranității Republicii Moldova. Obiectivele SUA par să aibă o dublă conotație: (a) susținerea democratizării și a modernizării Republicii Moldova, eventual până la realizarea aspirațiilor europene ale țării; (b) contrabalansarea resurgenței ruse în regiune și descurajarea încercărilor Rusiei de a readuce Republica Moldova (și alte țări) în aria sa de influență.

Contextul actual: Recentele evoluții geopolitice nu sunt tocmai favorabile unei implicări mai semnificative a SUA în regiunea noastră. Statele Unite s-au împotmolit în Irak și Afganistan (există toate indiciile că președintele Obama va transforma Afganistanul în „propriul” sau război), cu o prezență militară americană considerabil fortificată în ultimul timp¹. Mai mult ca atât, Statele Unite sunt tot mai preocupate de pericolul nuclear din partea Iranului. În dosarele Afganistanului și Iranului, precum și în lupta împotriva terorismului și semnarea noului Acord de reducere și limitare a armelor nucleare de ofensivă, care va înlocui Tratatul strategic de reducere a armelor (START-1), SUA au nevoie de suportul Rusiei, atât în domeniul securității și al logisticii, sau și în forma unui consimțământ politic al rușilor de a impune Iranului sancțiuni mai puternice pe linia ONU etc.². Totuși, relațiile dintre SUA și Rusia au devenit extrem de reci în ultimii ani ai președinției lui Bush. Alegerea lui Barack Obama ca nou președinte al SUA a adus o nouă abordare în politica externă americană. Pentru relațiile ruso-americane acest lucru a însemnat o „resetare”, o încercare de a elimina divergențele dintre cele două țări și de a găsi o platformă comună într-o serie de subiecte strategice regionale.

Însă nu este clar încă dacă această „resetare” este văzută ca o modalitate de a atinge a scopurilor comune. În orice caz, în contextul Europei de Est și Sud-est relațiile dintre Rusia și SUA sunt la fel de divergente ca și altă dată, chiar dacă în condițiile actuale Rusia se poate bucura de o influență mai mare, măcar și din simplul motiv că prioritățile politicii externe ale SUA sunt îndreptate în altă direcție. În acest sens, a fost revelatoare lipsa unei puternice reacții americane la războiul din 2008 dintre Rusia și Georgia, un aliat devotat al SUA în regiune. Totodată, decizia președintelui Obama de a revoca amplasarea sistemelor de securitate anti-rachetă în Polonia și Republica Cehă a generat neliniște în regiune și a determinat un grup de lideri regionali să adreseze o scrisoare deschisă Președintelui american, prevenindu-l de pericolele ce apar în cazul adoptării unei politici moderate față de Rusia care devine tot mai asertivă.

Uniunea Europeană: încă prea eterogenă în materie de politică externă

Elemente de bază: Uniunea Europeană a devenit de curând un factor-cheie în dezvoltarea politică, economică și socială a Republicii Moldova. A fost înregistrat un progres instituțional important în cooperarea bilaterală, cum ar fi Planul de acțiuni Republica Moldova-UE, Acordul cu privire la preferințele comerciale autonome, Misiunea UE de asistență la frontiera moldo-ucraineană (EUBAM), Inițiativa Parteneriatului Estic etc. În 2010 Republica Moldova urmează să înceapă negocierile pentru un nou acord de asociere și de comerț liber cu Uniunea Europeană. Politica UE față de Republica Moldova este totuși una incrementală. Chiar dacă Republica Moldova și-a declarat univoc dorința de a adera la UE pe viitor, Bruxelles-ul este refractar în a oferi o asemenea perspectivă. Mai mult decât atât, în ceea ce privește aspirațiile de integrare, UE preferă să vadă

¹ Atacurile din luna martie asupra clădirilor guvernamentale din Kabul denotă o dată în plus cât de dificilă, dacă în general posibilă, este misiunea de pacificare a acestei țări.

² A se vedea, de exemplu, Sergei Karaganov et al., Reconfiguration, not just a Reset, June 2009;

Republica Moldova plasată într-o „perspectivă regională”, nedorind să o scoată în evidență printre țările din vestul CSI sau să o includă în „pachetul Balcanilor de Vest”, așa cum a propus România. În același timp, UE pare să fie gata să-și asume un rol mai semnificativ în promovarea democratizării și modernizării Republicii Moldova și să contrabalanseze prin instrumente de soft-power resurgența Rusiei.

Contextul actual: Adoptarea Tratatului de la Lisabona a avut printre obiectivele sale să sporească coerența politicii externe și să transforme UE într-un jucător geopolitic puternic. Totuși, Tratatul de la Lisabona poate să scoată și mai mult în evidență rolul crescând al statelor mari, cum sunt Franța și Germania, în procesul politic și de luare a deciziilor¹. În același timp, problemele mai specifice încă abia urmează a fi soluționate prin acțiuni practice. În acest context, în perioada imediat următoare UE va fi prinsă în procesul de ajustare internă, cu mai puține resurse disponibile pentru o politică pro-activă în țările vecinătății estice.

Mai mult decât atât, UE a fost constant divizată în ceea ce privește politica față de Rusia, ultima având mize mari în țările din zona post-sovietică de la granița sa vestică. „Vechii” membri ai UE, ca Germania, Franța și Italia, sunt în mod special interesate să mențină legături strânse cu Rusia și sunt extrem de precaute să nu „supere” Moscova prin extinderea sferei europene de influență spre ceea ce Rusia percepe drept „curtea sa”. Lipsa unui răspuns adecvat la războiul ruso-georgian din 2008, vetoul acordat accesului Ucrainei în NATO, eșecul de a promova o politică energetică comună, răspunsurile divergente la recenta inițiativă rusească în materie de securitate indică asupra unor abordări diferite pe care statele membre UE le împărtășesc în relațiile cu Federația Rusă. Este deci foarte probabil ca, în pofida unei atitudini tot mai binevoitoare față de aspirațiile pro-europene ale Republicii Moldova, UE să rămână mai degrabă prudentă și va fi atentă să nu nerveze Rusia prea mult.

Rusia: o politică externă tot mai asertivă

Elemente de bază: Formal, Federația Rusă susține integritatea teritorială și independența Republicii Moldova, cu toate astea, conflictul transnistrean și prezența continuă a trupelor și munițiilor rusești otrăvește relațiile dintre cele două țări. Politica rusească față de Republica Moldova trebuie văzută în principal ca element al strategiei regionale a Rusiei de refacere a sferei sale de influență în majoritatea statelor post-sovietice. Obiectivul global al Rusiei pare să fie de a bloca extinderea de mai departe a influenței vestice și, în mod special, a „umbrelor vestice de securitate”. Date fiind evoluțiile din Ucraina, Rusia vede granița de vest a CSI ca o linie „simbolică”, în interiorul căreia este mai mult sau mai puțin gata să înfrunte interesele vestice, folosind la nevoie atât „morcovul”, cât și „biciul”. În același timp, trebuie de menționat că politica rusească față de fostele republicii sovietice este lipsită de careva perspectivă și abordare individuală, fiind bazată adeseori pe susținerea mioapă a forțelor politice aflate la guvernare și pe principiul „one size fits all” („măsură universală”).

Contextul actual: Ascensiunea la putere a lui Putin a fost însoțită nu doar de consolidarea puterii asupra administrației centrale în Rusia, dar și de o politică externă tot mai fermă. „Vecinătatea apropiată” a devenit una din scenele principale pe care se manifestă politica externă a Rusiei, fosta metropolă continuând să perceapă țările din această regiune ca făcând parte din zona sa de legitimitate de interese, în timp ce influența vestică o percepe ca pe o amenințare la adresa intereselor sale strategice. Restabilirea și conservarea influenței în țări-cheie ca Ucraina, Kazahstan și Belarus a devenit o axiomă în politica externă rusă și o premisă pentru supraviețuirea Rusiei și restabilirea vigoriei sale geopolitice. Remarca lui Vladimir Putin, potrivit căreia Rusia fie va deveni una din cele mai puternice națiuni ale lumii, fie va dispărea², are implicații și pe planul politicii sale față

¹ Stratfor, *Contextul geopolitic al Tratatului de la Lisabona (The Lisbon Treaty's Geopolitical Context)*, 4 noiembrie 2009.

² Citat din ECFR, *What does Russia think?*, Septembrie, 2009;

de țările din vecinătate. Controlul asupra acestora este un factor critic pentru securitatea Rusiei și, concomitent, un fel de a spune celorlalți actori geopolitici „Am revenit!”. Această ascensiune a fost facilitată de creșterea reactivă a prețurilor la combustibil, slăbirea gradului de implicare a SUA în regiune, lipsa unui consens în cadrul UE privind relațiile cu Rusia, dar și de problemele interne din țările post-sovietice.

Nu se poate spune că această contraofensivă a Rusiei a decurs fără erori, de genul susținerii deschise a lui Victor Ianukovici în alegerile din 2004 din Ucraina, a ultimului război al gazelor cu Ucraina din 2009, care nu a făcut decât să determine UE să privească mai treaz problema securității energetice, sau susținerii acordate lui Vladimir Voronin la alegerile parlamentare din aprilie 2009. Cu toate acestea, cel puțin în Ucraina și Republica Moldova, Rusia a reușit până la urmă să încline parțial situația în favoarea sa. De fapt, după cum a fost menționat anterior, Rusia nu oferă foștilor săi sateliți nicio viziune atractivă, deși utilizează frecvent diverse instrumente pentru a înșelă, a influența sau a destabiliza vecinii săi mai mici și mai slabi. În anul viitor influența Rusiei asupra vecinilor săi ar putea continua să crească. Crearea uniunii vamale Rusia-Kazahstan-Belarus va ajuta Rusia să-și protejeze interesele economice, în pofida speculațiilor privind integrarea tot mai strânsă cu Belarus, în timp ce schimbarea conducerii politice din Ucraina poate readuce la o relativă dominare a Rusiei în zona vestică a CSI.

Ucraina: slăbită de deficiențele politice și economice

Elemente de bază: Pe de o parte, Republica Moldova și Ucraina sunt parte a aceluiași „pachet european” și această circumstanță a servit adesea ca bază favorabilă pentru inițiative comune de succes, cum ar fi EUBAM. În același timp, relațiile dintre cele două țări au fost afectate de dispute ce țin de frontieră (unele dintre care par a fi în curs de soluționare în prezent), precum și de conflictul transnistrean. Politica ucraineană în acest domeniu deseori părea influențată de diverse grupuri politice și de afaceri din această țară. Pe de altă parte, înainte de crearea Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești în anul 1940, Transnistria făcea parte din RSS Ucraineană, și în acest context unele grupări politice din Ucraina nutresc încă anumite „speranțe teritoriale” în raport cu regiunea separatistă. Până la urmă, politica Ucrainei față de Republica Moldova nu este una clar definită și depinde în mare măsură de contextul regional fluctuant.

Contextul actual: Revoluția oranj, chiar dacă a fost utilă întineririi clasei politice ucrainene, a eșuat în îndeplinirea promisiunilor privind modernizarea economică durabilă și integrarea europeană; copilul său – coaliția oranj – s-a destrămat într-un mod dramatic, aducând doar decepții poporului ucrainean. Suportul occidental pentru Ucraina a slăbit și el într-o anumită măsură. Indiferent de care ar fi fost rezultatele alegerilor din luna ianuarie – revenirea lui Viktor Ianukovici sau accederea lui Iulie Timoșenko la putere – Ucraina este acum mai puțin dornică de a se opune intereselor Rusiei. Evident, Ucraina nu se va transforma într-un satelit sau aliat al Federației Ruse, țara ar putea chiar să-și mențină direcția de integrare europeană. Totuși, Ucraina va urmări relații mai pragmatice cu Rusia, precum o mai strânsă cooperare în domenii de interes strategic pentru ambele state. Cel mai probabil, Ucraina va abandona aspirațiile de aderare la NATO și va evita să agaseze Rusia prin gesturi dramatice inutile, caracteristice epocii lui Iușcenko. În același timp, mediul de afaceri rusec va găsi în Ucraina un teren mult mai prietenos ca până în prezent. În lunii mari, influența rusească în regiune se va fortifica.

Deși aceste aspecte nu ar trebui să influențeze dramatic starea relațiilor de moment dintre Republica Moldova și Ucraina, autoritățile moldovene ar trebui totuși să fie gata să facă față unei poziții mai reticente a Ucrainei în unele subiecte mai sensibile, cum este, de exemplu, cel transnistrean. În același timp, schimbările de la Kiev nu au cum să oprească degradarea continuă a relațiilor dintre România și Ucraina. Toate aceste tendințe pot face politica regională și mai „balcanică”.

România: devenind avocatul Moldovei în UE

Elemente de bază: Politica României în raport cu Republica Moldova este determinată de doi factori cheie: (a) calitatea sa de element esențial al influenței atlantice și al arhitecturii de securitate în Europa de Sud-est; (b) legăturile istorice cu Republica Moldova, legături care alimentează visul de „reunificare”, nutrit, public sau ceva mai discret, de o anumită parte a elitei politice românești. În acest sens, obiectivul fundamental al politicii externe a României este de a susține aspirațiile europene ale Republicii Moldova, de a o menține ferm ancorată parcursului vestic și de a restrânge, pe cât posibil, influența Rusiei în Republica Moldova. În același timp, România urmărește să perpetueze formula „o națiune, două state” – „specialitatea” relațiilor moldo-române - și să mențină pe linia de plutire perspectiva de „reunificare”. Refuzul continuu al României de a semna Tratatul de bază și Tratatul de frontieră cu Republica Moldova face ca o bună parte a elitei politice moldovene să creadă că „visul reunificării” este de fapt elementul central al agendei geopolitice românești în Republica Moldova.

Contextul actual: „Schimbarea regimului” din Republica Moldova, urmată de victoria lui Traian Băsescu la alegerile prezidențiale din România, este în general favorabilă consolidării relațiilor moldo-române, la fel ca și aspirațiilor europene ale Republicii Moldova. Ambele țări nu au ezitat să demonstreze gesturi de încălzire a relațiilor bilaterale. A fost de urgență abolit regimul de vize introdus de autoritățile comuniste ale Republicii Moldova imediat după evenimentele din aprilie 2009, gest motivat atunci printr-o pretinsă implicare a României în organizarea protestelor stradale. A fost semnat și a intrat în vigoare Acordul de mic trafic la frontieră și s-a convenit asupra deschiderii a două noi consulate românești în Republica Moldova. Dincolo de aceste gesturi de deschidere, președintele României este un lider cu convingeri pro-atlantice ferme și este dispus să ducă o politică externă activă în susținerea Republicii Moldova, promovând-o cu fermitate pe calea integrării europene, preferând chiar să o vadă ca parte a „pachetului Balcanilor de Vest”. Însă există anumite semne de întrebare în ceea ce privește capacitatea conducerii de la București de a-și onora declarațiile energice.

În afara evoluțiilor sus-menționate, criza financiară globală, însoțită de ascensiunea geopolitică lentă, dar sigură a Asiei, a deturnat într-o anumită măsură atenția marilor actori geopolitici și a limitat resursele disponibile pentru atingerea scopurilor propuse de către aceștia în politica lor externă regională. În plus, acest lucru a făcut ca țările mici să devină mult mai expuse influențelor și amenințărilor externe, lucru valabil în mod special pentru țările CSI, dar de asemenea și pentru cele din Balcani. În consecință, actorii mai puternici, capabili să mobilizeze și să ofere resursele necesare, le-ar putea utiliza inclusiv pentru a-și atinge scopurile geopolitice în regiune. Atât Occidentul, cât și Rusia au fost prompte în a oferi asemenea resurse. Totuși, atâta timp cât efectele crizei mai sunt încă simțite, povestea este încă departe de sfârșit.

Navigând în apele geopolitice...

Chiar dacă Republica Moldova a declarat oficial încă la mijlocul anului 2000 integrarea europeană ca obiectiv prioritar în politica sa externă, parcursul pentru atingerea acestui deziderat a fost unul accidentat². Tumultul social care a urmat după alegerile din 5 aprilie 2009, suspectate de a fi fost fraudate, criza și impasul politic care au divizat societatea și au adus-o practic în pragul unui conflict civil au servit ca un duș rece pentru observatorii străini și o dovadă a faptului că nu totul este bine într-o Moldovă aparent angajată în proces de democratizare și europenizare. Evenimentele au fost de asemenea o brutală aducere aminte pentru unii reprezentanți ai elitei politice moldovenești și pentru populație privind fragilitatea fundamentului pe care este edificat statul moldovenesc.

¹ Vezi <http://www.rfi.ro/stiri/politica/Republica-Moldova-subiect-de-discutie-intre-Basescu-si-Rompuy.html>

² Vezi spre exemplu edițiile 1-17 ale Euromonitorului publicate de ADEPT și Expert-Grup, disponibile la www.expert-grup.org și www.e-democracy.md.

Alegerile repetate din iulie 2009 au adus la putere partidele anti-comuniste din opoziție, care au format, deși cu o mare încetineală, Alianța pentru Integrare Europeană (AIE). După ce alegerea președintelui a eșuat în mod repetat, a venit timpul pentru proba de rezistență și coeziune a AIE și a liderilor acesteia, inclusiv în materie de politică externă. Evident, AIE este o entitate eterogenă și acest lucru își găsește reflectarea inclusiv în abordările de politică externă¹.

După alegerile care au îndepărtat de la putere Partidul Comuniștilor, mulți se așteptau la un progres rapid în relațiile cu UE și cu România și la o amplificare a tensiunilor în relațiile cu Federația Rusă. Aceste previziuni s-au adeverit doar parțial. În realitate, tabloul apare ceva mai complex decât se așteptau anumite cercuri.

Cert este că Alianța a luat măsuri rapide de consolidare a relațiilor cu UE, în general, și cu România, în particular. Au fost reiterate aspirațiile pro-europene și fortificat mesajul eurointegraționist. Totuși, s-a renunțat la retorica pro-NATO și la promisiunile de a părăsi CSI, împărtășite de unii membri ai Alianței. Autoritățile moldovene au depus eforturi chibzuite în stabilirea unor relații pragmatice cu Rusia (progresul realizat în problema exporturilor vinurilor este un exemplu elocvent de pragmatism) și în menținerea unui dialog strategic cu autoritățile ruse, și toate acestea în pofida faptului că Rusia a acordat un suport masiv Partidului Comuniștilor, atunci la guvernare, în ambele campanii electorale din anul 2009.

O astfel de abordare pragmatică poate ilustra în egală măsură gradul mare de vulnerabilitate a Republicii Moldova, dar și înțelegerea mai bună din partea autorităților a constrângerilor esențiale care influențează politica externă. Ultimul lucru de care are nevoie Republica Moldova acum sunt noile șocuri externe generate de gafe diplomatice. Acest lucru însă nu înseamnă că autoritățile moldovene trebuie să adopte o politică de conciliere externă în detrimentul intereselor naționale. Mai degrabă, această politică ar trebui să fie una pragmatică și să urmărească obiectivul național fundamental de integrare europeană, ținând cont de constrângerile existente și evitând acrobațiile diplomatice dramatice. Această abordare pur pragmatică trebuie să-și găsească reflectarea și în politica internă și să ajute la consolidarea societății moldovenești.

Altă opțiune disponibilă, preferată de o anumită parte a Alianței aflate la guvernare, ar fi o mișcare în forță pe calea integrării europene și euroatlantice, în paralel cu acțiuni și declarații anti-rusești care ar putea fi interpretate ca încălcări ale drepturilor minorităților vorbitoare de limbă rusă. O asemenea abordare comportă însă riscul destabilizării atât a Alianței, cât și a situației politice din țară pe ansamblu, în condițiile în care reacția electoratului în cadrul alegerilor care vor urma ar putea înmormânta complet Alianța.

Alianța este în mod evident un organism dinamic, „în creștere”, astfel încât periodic se fac vizibile elemente ale ambelor abordări expuse, pe măsură ce diverse componente ale Alianței încearcă să identifice un numitor comun. Nu mai puțin important este și faptul că unii actori externi încearcă, la rândul lor, să articuleze noi politici și abordări în dialogul cu noua guvernare din Republica Moldova. Aceste aspecte pot duce uneori la fluctuații derutante și schimbări de cadru în politica externă a Republicii Moldova, totuși, pe termen lung, înțelegerea constrângerilor obiective și a schimbărilor contextuale evidențiate în această analiză va contribui la formularea unei politici externe mai previzibile.

¹ Sunt reflectate, într-o anumită măsură, diversele opțiuni de politică externă ale membrilor AIE.

Provocări globale

5. Moldova: provocări globale în secolul XXI

În acest capitol sunt analizate problemele globale, soluționarea cărora nu depinde neapărat de voința Moldovei. Cu toate acestea, ele pot avea consecințe majore asupra prezentului și viitorului țării. Deși societatea și autoritățile moldovene nu sunt în stare să facă prea multe pentru a preveni sau atenua aceste riscuri, totuși, o atenție sporită asupra problemelor în cauză și dezvoltarea capacităților de adaptare sunt absolut vitale. Strategiile solide de adaptare ar putea, fie să minimizeze efectele adverse, fie să ajute Moldova în obținerea anumitor beneficii de pe urma schimbărilor globale. În acest capitol sunt analizate patru riscuri globale majore, care ar putea afecta dezvoltarea Republicii Moldova în viitorul apropiat sau îndepărtat: criza (crizele) economică globală, schimbările climatice, scumpirea și insuficiența hranei la nivel global și eventuala epuizare a resurselor energetice globale.

Schimbarea decorului economic...

Cea de-a doua jumătate a anului 2008 a fost marcată de o turbulență financiară și economică globală fără precedent după cel de al II-lea Război Mondial (vezi Tabelul 11). Pentru prima dată, începând cu anul 1945, producția globală a scăzut. Deși sfârșitul anului 2009 a scos la iveală primele semne timide de recuperare, viitorul economiei globale este încă foarte incert. Vom fi oare martorii unei relansări economice puternice sau a unei duble recesiuni? Sau poate economia globală va accepta o „nouă normalitate”, bazată pe investiții anemice și forța de muncă inertă?²

Tabelul 11 Producția după principalele arii geografice, în % comparativ cu anii precedenți, 2007-2009.

Regiune/Țară	2007	2008	2009*
Economia globală	5.2	3.0	-1.1
SUA	2.1	0.4	-2.7
Europa	2/7	0.7	-4.2
Europa nouă (Europa Centrală și de Est, Țările Baltice, Europa de Sud-est)	6.0	4.1	-4.3
CSI	8.6	5.5	-6.7
Moldova	3.0	7.2	-7.0

Notă: * - estimativ

Sursa: baza de date a FMI

De asemenea, la baza crizei economice globale putem detecta anumite „mișcări tectonice” de ordin geopolitic aflate în plină evoluție³. Țările puternic dezvoltate din grupul G-7 și-au văzut

¹ Deținătorii premiului Nobel pentru economie Joseph Stiglitz și Paul Krugman, precum și Nouriel Roubini sunt, pentru a numi doar câțiva, printre reputații economiști care anticipează că economia americană va stagna din nou în 2010.

² Vezi *World Economic Outlook*, IMF, October 2009 și *The Economist*, The long climb – A special report on the world economy, October 2009.

³ Vezi „Marele colaps” (*The Great Crash*), 2008, Roger C. Altman, Foreign Affairs, ianuarie-februarie, 2009.

rolul lor diminuându-se în ultimii ani, în timp ce poziția țărilor în curs de dezvoltare și a celor 4 țări din grupul BRIC (Brazilia, Rusia, India și China) s-a consolidat simțitor. În căutarea soluțiilor pentru depășirea crizei economice globale, un accent tot mai mare se pune pe aceste țări, în special pe China. Orice nouă arhitectură globală, bazată pe aranjamente instituționalizate de tip „Bretton Woods”, ar putea și, probabil, ar trebui, să conțină un nou sistem de reprezentare, care ar satisface, mai mult sau mai puțin, interesele legitime ale acestor țări¹. Înțelegerile din cadrul grupului de țări G20 par a fi doar un prim pas în această direcție¹.

În cele din urmă, schimbările geopolitice actuale pot fi ilustrate sugestiv prin două întrebări rămase deocamdată fără răspuns. În primul rând, din moment ce modelul economic anglo-saxon a fost puternic lovit de criză, majoritatea guvernelor din Vest și din Est s-a grăbit să ofere pachete de stimulare la nivel de industrie și chiar de economie, ca să nu mai zicem de injecțiile colosale de bani făcute în sectorul financiar. Sunt acestea doar niște măsuri pe termen scurt, necesare pentru a preveni o recesiune de tip japonez, sau începutul unui derapaj spre capitalism de stat? În al doilea rând, dolarul și-a pierdut puțin din strălucirea sa de altă dată de care se bucura în calitate de principală monedă în care sunt ținute rezervele valutare în lume. Mai mult, pentru a-și vindeca cele mai acute dezechilibre economice, SUA ar prefera mai curând o devalorizare treptată a monedei sale. În acest caz, apare întrebarea: ce valută ar putea înlocui dolarul, situându-se în centrul noului sistem financiar global?

Și, cel mai important, în timp ce liderii mondiali sunt în căutarea unei soluții optime, pe fundalul dezechilibrelor și viciilor globale care mai persistă, economia mondială riscă să intre într-o perioadă de crize financiare și economice ciclice de intensitate diferită.

Evoluția contextului internațional lasă mai multe întrebări, decât răspunsuri în ceea ce privește viitorul Moldovei. Impactul crizei s-a resimțit fără întârziere în Moldova, deși efectele sale deocamdată nu sunt vizibile în deplină măsură. Să menționăm doar câteva cifre ca să putem estima impactul crizei: se estimează că PIB-ul țării s-a contractat cu aproximativ 7% în 2009, investițiile în capital fix au scăzut cu cca. 45%, în timp ce exporturile și importurile au cunoscut un declin între 20 și 30%, iar deficitul bugetar a atins 7% din PIB².

Deși originile crizei sunt evident în afara competenței autorităților din Moldova, guvernul urmează să găsească soluții pentru a contracara efectele crizei. Dar, în acest sens, constrângerile abundă. Fiind o țară mică și având o economie deschisă, Moldova s-a pomenit în situația de „beneficiar” al crizei ce lua amploare. Din cauza constrângerilor financiare dure, amplificate de hiatusul politic prelungit, autoritățile moldovene nu au fost capabile să recurgă la pachete de stimulare, aplicate de țările mai bogate. Desigur, susținerea din partea FMI va oferi economiei un respiro pe termen scurt, dar va fi oare acesta suficient pentru asigurarea unei relansări ce ar garanta depășirea consecințelor crizei? Va fi oare suficientă implementarea Programului de Stabilizare și Relansare Economică pentru a asigura o rezistență economică adecvată în cazul unor noi crize?

Probabil, pentru a anticipa mai bine efectele actualei crize și, de asemenea, pentru a fi pregătită în viitor să-și revină mai repede de pe urma unor crize recurente, Moldova ar trebui să aibă în vedere o triplă soluție.

În primul rând, autoritățile Moldovei au nevoie de o nouă paradigmă de dezvoltare ce ar urmări diversificarea surselor de creștere economică. Dependența excesivă de remitențele ce alimentează consumul intern sau de un model de creștere bazat doar pe exporturi ar putea numai să amplifice impactul unei recesiuni globale sau regionale. Economia Moldovei nu va putea să prospere și să se modernizeze în limitele modelului de creștere bazat pe remitențe care a persistat în ultimii ani.

¹ Vezi „O nouă structură a lumii” (A New World Architecture), George Soros și „O criză globală necesită soluții globale” (A Global Crisis requires Global Solutions), Joseph Stiglitz, ambele publicate în Project Syndicate, 2009.

² Pentru un rezumat al tezelor principale vezi: <http://www.guardian.co.uk/world/2009/apr/02/g20-agreements-at-a-glance>.

Mai potrivită ar fi o abordare inovativă sub formă de politici industriale îndreptate spre creșterea competitivității producătorilor de bunuri și servicii, inclusiv cu scopul relansării exporturilor.

În al doilea rând, pe lângă o creștere economică diversificată, autoritățile moldovene ar trebui să se gândească deopotrivă la înființarea unui „fond anticriză”, sursele căruia ar putea fi utilizate pentru amortizarea primelor efecte ale unei eventuale crize. Desigur, acest fond nu poate fi atât de mare încât să anuleze necesitatea unei asistențe externe pe timp de criză. Totuși, acesta ar putea ajuta guvernul să prevină pe termen scurt anumite efecte adverse ale crizei.

În al treilea rând, pentru a finanța toate aceste idei, Moldova are nevoie de resurse financiare. Pentru atragerea acestora din surse internaționale, autoritățile moldovene ar trebui să vină cu o viziune clară de dezvoltare, cu repere și instrumente de monitorizare explicite, care ar garanta donatorilor că banii sunt utilizați confirm destinației. La nivel internațional, Moldova ar trebui să pledeze pentru o asistență externă mai consistentă, direcționată spre măsuri anticriză, așa cum prevăd înțelegerile de la Londra ale grupului de țări G20.

Îmbrățișarea caldă a viitorului...

Schimbarea climaterică pare a fi una dintre cele mai amenințătoare provocări ale omenirii în secolul XXI. Cu adevărat, acest pericol este unul global, din moment ce nici o țară nu poate evita „îmbrățișarea-i caldă”. Totuși, chiar dacă este atotcuprinzătoare, încălzirea climei va afecta cel mai mult țările sărace, situate de regulă în regiunile sudice, mai aride, și care nu dispun de suficiente resurse financiare pentru realizarea politicilor de atenuare a impactului și de adaptare la acest fenomen. În plus, așa cum multe din țările în curs de dezvoltare au ales calea modernizării, strategiile lor de dezvoltare implică procese tehnologice însoțite de emisii mai mari ale gazelor cu efect de seră. De fapt, emisiile de poluanți din trecut sunt atribuite lumii dezvoltate, angajată în prezent în lupta împotriva schimbărilor climatice, în timp ce mai mult de jumătate din emisiile curente sunt pe seama țărilor în curs de dezvoltare. Prin urmare, devine imperativă găsirea unei alternative viabile, care ar asigura țărilor în curs de dezvoltare o ascensiune economică, combinată cu reduceri semnificative și durabile ale emisiilor de gaze cu efect de seră.

Cu toate acestea, pentru a urma varianta durabilă a dezvoltării economice, lumea are nevoie de cel puțin trei elemente: consens politic, fonduri financiare și tehnologii ecologice. Eforturile internaționale sunt neuniforme în privința celor trei elemente. Recentă a 15-a Conferință a Părților de la Copenhaga s-a încheiat într-un mod controversat, cu o înțelegere de principiu vagă și care nu obligă la nimic, chiar dacă la aceasta au subscris India, China, Brazilia și Africa de Sud.¹ Totodată, țările dezvoltate sunt foarte departe de atingerea unui consens în privința volumului de finanțare pe care vor putea să și-l asume pentru a susține eforturile de atenuare a impactului schimbărilor climatice în țările în curs de dezvoltare. În același timp, tehnologiile ecologice, absolut necesare pentru o economie globală post-CO₂, sunt fie indisponibile, fie exagerat de scumpe, cea ce ar putea să pericliteze dezvoltarea economică mondială².

Lipsa unui consens politic global, insuficiența fondurilor necesare pentru a susține eforturile de atenuare a impactului și de adaptare la schimbările climatice, precum și insuficiența unor tehnologii ecologice evidențiază vulnerabilitatea planetei noastre. Totuși, țările mici și sărace sunt cele mai vulnerabile în fața acestui fenomen. Ele nu dispun de mijloace financiare suficiente pentru a se adapta la efectele adverse ale schimbărilor climatice, dar sunt primele care le resimt, chiar dacă au contribuit într-o măsură mai mică la fenomenul poluării.

¹ Pentru documentarea în detaliu privind impactul crizei financiare globale asupra economiei Moldovei, vezi MEGA II, Expert-Grup, toamna, 2009.

² Probabil, acest fapt de asemenea reflectă noile realități geopolitice, precum și diminuarea influenței politicii externe a UE pe mapamond.

Din păcate, Moldova se poate regăsi tocmai printre aceste țări. Deși efectele schimbării climei în Moldova nu vor fi atât de dramatice, comparativ cu țările mult mai vulnerabile din regiuni sudice sau cele maritime, totuși acestea nu pot fi ignorate (Tabelul 12). În cazul celor mai verosimile două scenarii de creștere a emisiilor de gaze, după cum se poate observa în tabel, media temperaturilor anuale în Moldova pot crește cu aproximativ 4.1-5.4°C în următorii 100 de ani. Simultan, se așteaptă o reducere a nivelului de precipitații, în timp ce verile vor fi mai toride. Se așteaptă, de asemenea, o creștere ca frecvență și intensitate a fenomenelor climatice extreme, cum ar fi: seceta, inundațiile, grindina, etc. Toți acești factori vor avea un impact considerabil și negativ asupra celor mai vitale resurse naturale, așa ca: apa, ecosistemele, solul, dar și asupra sănătății umane¹. Totodată, schimbarea climei și necesitățile de adaptare pot transforma parțial sau completamente modul în care Moldova își vede dezvoltarea sa ulterioară.

Tabelul 12 Prognozele temperaturilor medii sezoniere și ale schimbărilor relative ale nivelului de precipitații (%) în comparație cu perioada de bază 1961-1990

Anotimpul	Scenarii	Temperatura medie a aerului			Suma precipitațiilor		
		Orizontul de timp					
		2010-2039	2040-2069	2070-2099	2010-2039	2040-2069	2070-2099
Iarna	SRES A2	1.9	4.0	5.7	7.5	11.4	10.4
	SRES B2	2.2	3.5	4.4	8.5	13.6	15.5
Primăvara	SRES A2	13.2	26.8	43.2	4.4	6.0	5.5
	SRES B2	18.6	25.3	32.7	6.4	12.3	11.6
Vara	SRES A2	9.3	19.7	32.9	-7.8	-19.3	-30.2
	SRES B2	11.8	18.3	23.8	-13.2	-16.7	-22.6
Toamna	SRES A2	17.8	34.3	55.4	-6.07	-16.0	-17.6
	SRES B2	19.3	34.0	42.3	-6.2	-6.1	-6.8

Notă: Fluctuațiile temperaturii pe timp de iarnă sunt indicate în valori absolute (°C)

Sursa: Raportul Național de Dezvoltare Umană 2009-2010, „Schimbările Climatice în Republica Moldova: Impactul socio-economic și opțiunile de politici pentru adaptare”, PNUD Moldova.

Există o serie de măsuri pe care Republica Moldova urmează să le întreprindă pentru a se putea adapta transformărilor climatice, fără să devieze de la agenda de dezvoltare a țării; unele dintre acestea implică costuri mari, altele – nu. Oricum, multe dintre aceste acțiuni sunt binevenite, indiferent de efectele schimbării climatice. În ultima instanță, aceștia sunt pași simpli și necesari.

În primul rând, este vorba despre utilizarea eficientă a resurselor disponibile, atât a celor locale, cât și a celor de import. Spre exemplu, utilizarea rațională a solului, în paralel cu implementarea tehnologiilor moderne și a culturilor cerealiere rezistente, ar putea compensa într-o mare măsură eventualele pierderi în agricultură, provocate de schimbările climatice. Totodată, indiferent de efectele sale, asemenea acțiuni ar mări productivitatea, competitivitatea și durabilitatea sectorului agricol din Moldova, și ar ameliora securitatea alimentară a țării per ansamblu.

Un alt exemplu bun ar fi și eficiența energetică. Sporirea eficienței energetice a clădirilor și echipamentelor necesită investiții semnificative. Cu toate acestea, raționalizarea utilizării energiei prin modificarea comportamentului consumatorilor și prin măsuri de management eficient al cererii este posibilă și fără mari cheltuieli.

O altă măsură ar putea să pună accent pe investițiile în infrastructură, în special în transporturi, rețelele de distribuție a energiei și aprovizionarea cu apă. Acestea sunt decisive pentru dezvoltarea economică a țării, în orice conjunctură. Oricum, investițiile făcute în timp util în infrastructura drumurilor, rețele și conducte de apă vor ajuta economia și populația Moldovei să se adapteze

¹Vezi ”Deficitul tehnologic cauzat de încălzirea globală” (Global Warming’s Technology Deficit), Bjørn Lomborg, Project Syndicate, 2009.

mai ușor la schimbările provocate de încălzirea globală, fără să pună în pericol perspectivele de dezvoltare a țării.

Un pas important ar constitui și participarea Moldovei la eforturile întreprinse pe plan internațional și regional pentru adaptarea la schimbările climatice. Dat fiind faptul că rolul UE va crește tot mai mult în Moldova, ar fi înțelept să fie urmat exemplul european în acest domeniu, contând pe sprijinul acesteia în eforturile de adaptare, inclusiv prin preluarea mai largă a practicilor și tehnologiilor ecologice inovatoare.

Hrană pentru mase

După câteva decenii în care hrana a fost relativ ieftină și accesibilă, noul secol a început cu o lovitură neașteptată în această privință (vezi Figura 19). Prețurile au crescut aproape de două ori, pentru ca să scadă nițel abia după începutul crizei financiare din 2008. Totuși, în primele luni ale anului 2009, prețurile au înregistrat o nouă creștere. Această „revenire” amenințătoare nu ar trebui să surprindă, de vreme ce toate premisele fundamentale au rămas aceleași: populația globului crește, iar odată cu aceasta și necesitățile de hrană. Totodată, se așteaptă ca, până în anul 2050, populația globului să atingă 9 miliarde de oameni și atunci, inevitabil va apare întrebarea: cine va hrăni masele?

Mai mult decât atât, populația lumii nu doar este în creștere, ci devine și mai bogată, datorită ieșirii din sărăcie a unor segmente largi din țările dens populate, așa ca India și China. Persoanele mai înstărite consumă produse cu valoare nutritivă mai înaltă, cum ar fi produsele lactate sau carnea, producerea cărora necesită cantități mai mari de nutrețuri, etc. Deși criza financiară a temperat acumularea bunăstării, totuși această tendință nu va dispărea. Mai mult, dacă în momentul de apogeu al crizei industriile cele mai afectate din țările dezvoltate funcționau la 60-70% din capacitate, atunci agricultura s-a aflat la capacitatea sa maximă, recolta cerealelor atingând anul trecut un nivel record, chiar dacă suprafețele arabile au fost ceva mai restrânse¹.

Scumpirea petrolului în toată lumea a contribuit și la scumpirea hranei, întrucât petrolul este folosit atât pentru producerea combustibilului, cât și ca materie primă pentru producerea fertilizanților. Mai mult, frenezia biocombustibilului a creat o presiune considerabilă asupra agriculturii, din cauza extinderii suprafețelor însămânțate cu cereale din care este produs bioetanolul (în special, porumbul).

Neglijarea pe parcursul mai multor decenii a investițiilor în agricultură (în special în țările sărace) a avut drept rezultat creșteri tot mai mici ale recoltelor în țările dezvoltate (de la 3-6% în deceniul precedent până la 1-2% în prezent) și creșteri aproape nule în economiile în curs de dezvoltare.

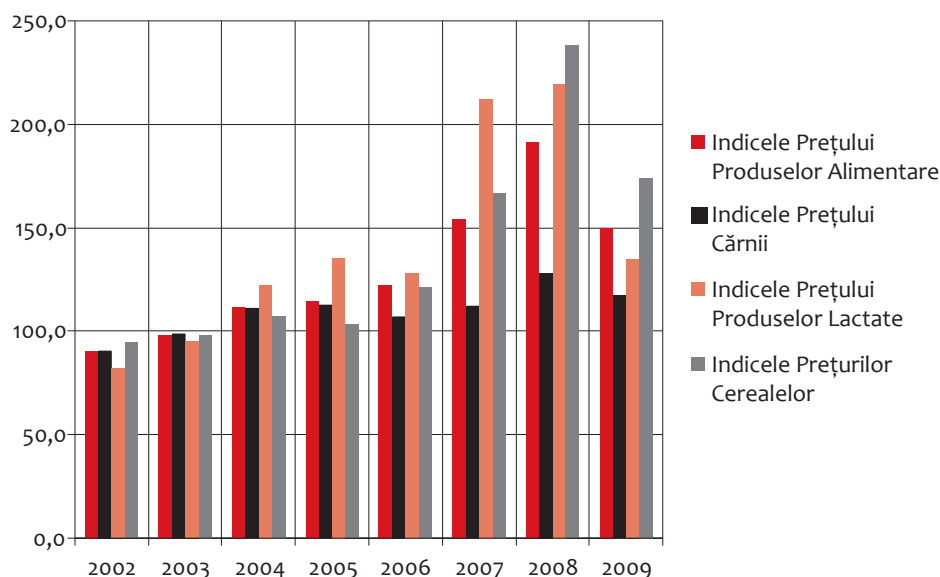
În afara factorilor fundamentali menționați, speculațiile excesive pe piețele bunurilor de larg consum, conjugate cu deprecierea dolarului SUA, au susținut de asemenea și creșterea prețurilor la produsele alimentare. Nu este de mirare faptul că recenta conferință a Organizației ONU pentru Alimentație și Agricultură dedicată securității alimentare a anunțat „probabilitatea înaltă” a unui nou val de scumpiri, similar celui din 2007-2008².

Pentru Moldova, scumpirea produselor alimentare nu reprezintă neapărat un factor negativ. Fermierii moldoveni pot beneficia de această creștere bruscă. Totuși, ecuația nu este una simplă, de genul: produse alimentare mai scumpe = mai multe venituri pentru fermieri. Această perspectivă este subminată de augmentarea prețurilor la combustibil și îngrășăminte, degradarea solului, distorsionarea pieței, etc. Astfel, pentru a beneficia de creșterile de prețuri la produsele alimentare, acțiunile în cadrul unei politici bine concepute ar trebui să vizeze îmbunătățirea celor două variabile fundamentale: producția și accesul pe piață.

¹ The Economist, "Alimentarea lumii" (Feeding the world), noiembrie, 2009.

² Prețurile produselor alimentare vor rămâne înalte și volatile: Organizația ONU pentru Alimentație și Agricultură (FAO) <http://www.reuters.com/article/idUSTRE59B2NK20091012>

Figura 19 Evoluția indicilor prețurilor de consum la produse selectate, 2002-2009.

Sursa: Organizația Națiunilor Unite pentru Alimentație și Agricultură

Pentru relansarea accelerată a producției agricole sunt necesari câțiva pași:

Cel mai important este implementarea unor practici mai eficiente de utilizare a terenului agricol. Reforma agriculturii în Moldova se află la un stadiu incipient, o parte considerabilă a terenului arabil fiind prelucrată de gospodării mici, care adesea nu dispun de resurse suficiente pentru obținerea unor performanțe dezirabile. Chiar și pe terenurile mai mari, fermierii neglijează normele și inovațiile științifice în domeniul conservării fertilității solului. O erodare continuă a solului va pune, fără îndoială, în pericol atingerea unei productivități agricole corespunzătoare.

În al doilea rând, o atenție sporită trebuie acordată îmbunătățirii inputurilor agricole. Acestea se referă, dar nu se limitează la: varietățile de culturi rezistente la secetă și dăunători, șeptelul mai rezistent la boli și implementarea unor sisteme cu randament ridicat al producției și recoltei, care utilizează mai puțină apă și captează azotul din atmosferă, etc.¹ Pașii respectivi ar putea ajuta fermierii moldoveni să țină piept pericolelor impuse de schimbările climatice, care amenință viitorul agriculturii moldovenești în ansamblu².

Al treilea pas constă în revizuirea structurii pieței moldovenești, din perspectiva unei distribuții mai eficiente a profiturilor rezultate din activitatea agricolă. Lanțul lung de intermediari pe piața mărfurilor agricole din Republica Moldova reprezintă un impediment major pentru investiții și modernizarea activității agricole atât pentru investitori, cât și pentru fermieri. Acest fapt împiedică și o competiție mai intensă pe piață care ar fi benefică deopotrivă pentru producători și consumatori.

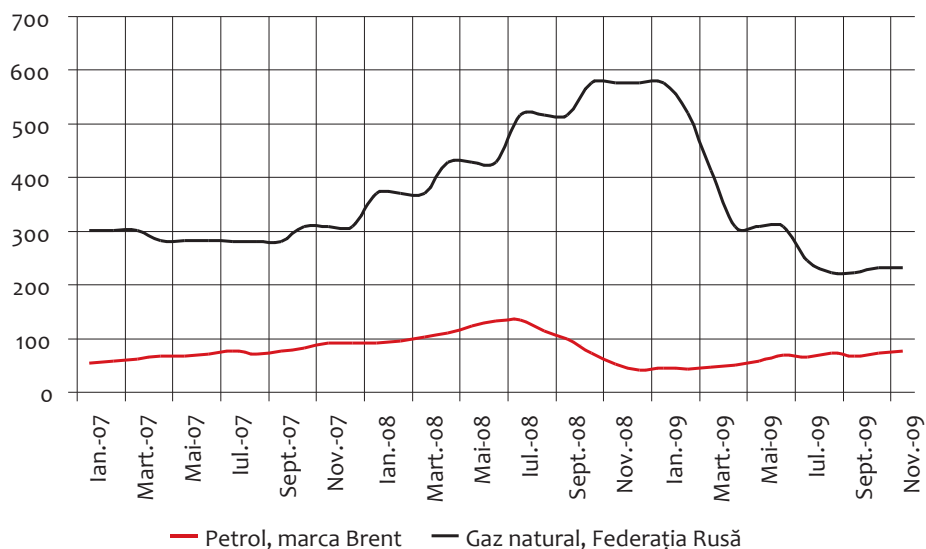
Imperpetuum mobile

Ultimul deceniu a fost marcat de creșteri bruște a prețurilor la o serie de bunuri de larg consum, dar nici una nu a fost atât de proeminentă și nefastă ca în cazul petrolului și altor resurse energetice vitale pentru dezvoltarea economică globală și prosperitatea omenirii (Figura 20). Aceste evoluții au scos la iveală vulnerabilitățile actualului model de evoluție economică globală.

¹ Project Syndicate.

² Raportul Național de Dezvoltare Umană, 2009, PNUD Moldova.

Figura 20 Prețurile petrolului și gazelor naturale, 2007-2009, dolari SUA per baril și, respectiv, per 1000 metri cubi.

Sursa: FMI

Cauza ce stă la originea acestei creșteri este, fără îndoială, cererea globală crescândă pentru aurul negru (vezi Tabelul 13), alimentată de o goană nesaturabilă după creștere economică. Din 1995 și până în 2007, cererea gloabă la țiței a crescut cu peste 22%¹, fiind provocată în cea mai mare parte de economiile asiatice, averse de combustibil și aflate în plină expansiune. Spre exemplu, cererea din partea Chinei în această perioadă practic s-a dublat. Iar frenezia de pe piețele globale de mărfuri creată de fondurile de hedging a amplificat creșterea prețurilor în proporții uluitoare.

Tabelul 13 Cererea și oferta de petrol pe grupuri de țări, milioane barili/zi, 2007-2009

	2007	2008	2009
Cererea			
OECD	25.5	47.6	45.4
Non-OECD	36.9	38.7	39.1
Oferta			
OPEC	35.5	35.9	
Non-OPEC	50.1	50.6	51.0

Sursa: FMI

Dar, în afara factorilor legați de cerere, și evoluția lentă a ofertei a avut rolul său. În ultimă instanță, rezervele de petrol și gaze sunt epuizabile, existând argumente precum că producția de petrol și-a atins deja apogeul. Spre exemplu, din 1960-1985 și până în 1990-2006 raportul dintre descoperirile noilor surse de petrol și exploatarea acestora s-a inversat: în prima perioadă au fost descoperite cantități de două ori mai mari decât volumul petrolului procesat, pe când în perioada următoare raportul practic s-a inversat². Dezbaterile în această chestiune continuă și astăzi: a avut oare acest fenomen drept cauză investițiile scăzute, care la rândul lor au fost determinate de

¹ În continuare sunt utilizate datele Agenției Internaționale a Energiei.

² The Economist, Viziune a anului 2020 (2020 Vision), decembrie, 2009.

prețurile mici la petrol în anii 1990, sau, pur și simplu, producția globală a petrolului și-a atins cota maximă? Totuși, chiar dacă apogeul nu a fost încă atins, atingerea acestuia în orice caz nu este departe. Agenția Internațională a Energiei, care de obicei este destul de optimistă, în rapoartele sale recente prognozează că la orizontul anului 2020 va fi atins apogeul producției de petrol, în timp ce creșterea cererii este așteptată să continue până în 2030.

În același timp, producția de petrol în unele țări nu a fost la înălțimea așteptărilor. Producția țiteiului în Iran, Irak, Nigeria și Venezuela a fost mai scăzută în 2008 (10.2 milioane de barili/zi), comparativ cu 1998 (12.7 milioane de barili/zi), din varii motive, începând de la conflictele civile și terminând cu neglijarea investițiilor. De facto, estimările anului 1998 prognozează o creștere a nivelului producției de până la 18.4 milioane barili/zi în 2008².

În plus, mai există cel puțin două constrângeri ce țin de ofertă.

Prima se referă la schimbările climatice. Mai devreme sau mai târziu, lumea va ajunge la un consens asupra reducerii obligatorii a emisiilor de CO₂. Un astfel de acord, deși va atenua puțin cererea pentru petrol, va face utilizarea resurselor energetice neconvenționale mai puțin probabilă, din moment ce extracția acestora necesită mai multă energie, respectiv, contribuind la emisii mai mari de CO₂ și la popularea aerului. În același timp, nivelul productivității diverselor surse regenerabile de energie este departe de cel necesar pentru asigurarea eficienței, dezvoltării economice și prosperității.

A doua constrângere vizează politizarea excesivă a subiectului petrolului și a resurselor energetice. Cota principală a producției de petrol și gaze se află în mâinile statelor. Aceasta înseamnă, de fapt, că profiturile sunt utilizate pentru necesitățile politicii interne și externe, chiar și cu prețul unor investiții mai mici în explorare și producție. În unele țări producătoare, oferta resurselor energetice este percepută, câteodată, ca fiind cel mai bun instrument în atingerea scopurilor geopolitice. În aceeași ordine de idei, țările consumatoare utilizează frecvent diverse instrumente pentru a-și asigura accesul la aceste resurse strategice.

Unele economii se pot lăuda cu astfel de dotări geologice, în timp ce altele își utilizează abil puterea geopolitică (sau ambele) pentru a-și asigura accesul la petrol. Există și o a treia categorie de țări, care nici nu au fost binecuvântate din punct de vedere geologic, și nici nu dispun de instrumente geopolitice sau de alte mijloace pentru a-și asigura un acces durabil la resursele energetice... Moldova a fost suficient de „norocoasă” să se numere anume printre ele.

Situația dificilă în care se află Moldova este agravată și de anumite riscuri legate de siguranța aprovizionării. Moldova trebuie să importe peste 90% din resursele energetice pentru a-și satisface necesitățile, și aceasta în timp ce livrările de gaze naturale sunt adeseori puse în pericol de disputele ruso-ucrainene în chestiuni legate de prețul gazelor³. În acest sens, orice strategie de securitate energetică urmează să se axeze pe două direcții: limitarea vulnerabilităților externe prin raționalizarea producției locale de energie⁴ și schimbarea raportului dintre tipurile de energie utilizate în economie, precum și prin diversificarea importurilor, în special de gaze naturale.

¹ Pentru informații suplimentare despre dezbaterile asupra subiectului „apogeul petrolului” vezi Raportul Special „Petrolul: Rămas bun ce durează” (OIL: The Long Goodbye), Foreign Policy, septembrie-octombrie, 2009; „Și-a atins oare producția petrolului apogeul” (Has Oil Production Peaked), Bassam Fattouh, Project Syndicate, 2009.

² Foreign Policy, idem.

³ Moldova nu doar importă gaze naturale dintr-o singură sursă. Acestea vin și printr-o țară de tranzit, Moldova având astfel de a face cu un dublu „blestem” geografic.

⁴ Centrala electrică de la Cuciurgan situată în regiunea separatistă transnistreană și privatizată de compania rusă RAO EES dispune de capacitățile necesare pentru acoperirea necesităților de energie electrică ale Moldovei, precum și pentru producerea energiei pentru export. Deși la momentul actual Moldova achiziționează energie de la această întreprindere printr-o schemă foarte ambiguă de prețuri, republica nu are nici o putere asupra acesteia. În același timp, mulți politicieni de pe malul drept al Nistrului contestă legitimitatea procedurii de privatizare a întreprinderii.

O anumită atenuare a dependenței de resursele energetice de import poate fi atinsă doar printr-o combinație de măsuri. Prima măsură se referă la consolidarea capacității de producție locală. Dată fiind slaba înzestrare naturală a Moldovei, o astfel de perspectivă poate fi atinsă doar în proporții mici, prin utilizarea energiei produse de hidrocentrale și diversificarea resurselor energetice regenerabile¹ (dintre acestea, biomasa are cel mai mare potențial, dar de asemenea energia soarelui și cea eoliană) pentru generarea energiei electrice și termice. A doua măsură vizează o atenție sporită acordată conservării și eficienței energetice prin modernizarea clădirilor, echipamentelor și proceselor de producție (atât în sectorul energetic, cât și în alte sectoare ale economiei), precum și îmbunătățirea infrastructurii transportului în vederea minimizării pierderilor. Ar fi de asemenea binevenită o politică tarifară de stimulare a consumatorilor ce economisesc energie, conform principiului: consumi mai puțin – plătești mai puțin per unitate consumată. Al treilea pas constă în înclinarea balanței de utilizare a energiei spre un consum mai mare al energiei electrice și unul mai mic al gazelor naturale. Acest fapt va reduce semnificativ vulnerabilitățile legate de aprovizionarea cu gaze naturale.

În fine, diversificarea alimentării cu gaze va continua să rămână un subiect discutabil. Deși aderarea la Tratatul Comunității Energetice, acompaniată de o liberalizare semnificativă a pieței interne, va facilita accesul la aprovizionarea cu resurse energetice pe o bază competitivă, totuși, diversificarea alimentării cu gaze va rămâne un deziderat îndepărtat pentru Moldova atâta vreme, cât țara este dependentă de Gazprom. Participarea în viitor la noile rute ale conductelor de gaze este atractivă, dar presupune costuri foarte mari, și asta în timp ce construcția acestor gazoducte rămâne la moment doar „pe hârtie”. La ora actuală, conectarea la rețeaua României pare mult mai reală și mai rezonabilă din punct de vedere financiar, ca variantă de rezervă în cazul unei întreruperi neașteptate de aprovizionare cu gaze rusești sau ca opțiune de diversificare a alimentării cu resurse energetice pe termen lung.

Implicații politice

6. Implicații și recomandări de politici

În capitolul de final al acestei lucrări, facem o trecere în revistă a mesajelor-cheie care, în viziunea noastră, ar trebui să influențeze agenda politicilor publice a actualei și viitoarelor guvernări. Capitolul prezintă, în același timp, o sinteză a principalelor probleme ce vor influența dezvoltarea de mai departe a Republicii Moldovei, precum și o serie de propuneri care ar putea atenua efectele negative ale acestora.

Principalele concluzii ale analizei

Din păcate, Moldova nu dispune nici de rezerve semnificative de resurse naturale, nici de suficient capital productiv. Solurile sunt principala resursă prezentă din abundență în Moldova. Acestea însă nu au fost valorificate din punct de vedere economic și sunt supuse unui proces continuu de eroziune, care le afectează fertilitatea și capacitățile regeneratoare. În același timp, în Moldova prea mult teren este alocat pentru activități agricole ineficiente și prea puțin pentru activități industriale, inclusiv pentru infrastructura necesară dezvoltării sectorului agricol. Limitată în resurse naturale și capital, Moldova va trebui să adopte strategii inteligente de dezvoltare, bazate pe instruirea avansată a capitalului uman și dezvoltarea noilor tehnologii, printre care cele menite să eficientizeze consumul de apă și energie și să oprească degradarea solurilor. **Lipsa resurselor energetice proprii și creșterea deficitului de resurse acvatice vor rămâne în continuare principalele probleme ce vor îngreuna nu doar dezvoltarea economică a statului, ci și opțiunile geopolitice ale acestuia.** Întrucât capitalul uman este cea mai valoroasă resursă de care dispune Moldova, creșterea productivității muncii, prin sporirea calității studiilor și dezvoltarea și aplicarea noilor tehnologii, ar trebui să constituie obiectivul suprem pe agenda oricărui Guvern preocupat de dezvoltarea economică a statului.

Față de majoritatea statelor aflate în tranziție, Republica Moldova a făcut progrese economice modeste după obținerea independenței în 1991. **Republica Moldova nu a fost capabilă să valorifice în deplină măsură resursele naturale și capitalul uman de care dispune pentru a remedia problemele sale structurale și cele legate de amplasarea sa geografică și a obține standarde de viață mai înalte pentru cetățenii săi.** Migrarea masivă a forței de muncă este un exemplu elocvent în acest sens. Politicile incoerente și inconsistente de dezvoltare economică sunt principalii factori ce au stat la baza regresului Republicii Moldova. Guvernele ce s-au perindat nu au fost capabile să renunțe la practica sovietică de amestec în afacerile mediului privat. Dimpotrivă, după 2001 situația s-a înrăutățit și mai mult întrucât verticala puterii a penetrat nu doar administrarea publică, ci și sectorul privat. Republica Moldova nu a reușit să-și restructureze nici sistemul ineficient de reglementare a mediului de afaceri și nici să atragă și să mențină investiții străine și interne. Nu este de mirare deci că creșterea economică, obținută în perioada anilor 2000-2008, s-a încheiat odată cu contracția remitențelor, principalul motor al acestei creșteri. Piețele financiare sunt încă subdezvoltate și incapabile să furnizeze la costuri rezonabile resursele investiționale necesare mediului de afaceri. Cu exporturi ce au crescut lent și importuri concentrate pe bunuri nesubstituibile, țara a avut de suferit, de asemenea, și de pe urma diferenței tot mai mari dintre prețurile de import și cele de export. O concluzie majoră este că adevărata modernizare economică a țării încă abia urmează

să înceapă și, din păcate, dacă acest proces se va desfășura cu viteza actuală, va fi nevoie încă de multe cicluri electorale sau chiar decenii.

Societatea moldovenească este extrem de eterogenă și fragmentată și în mod evident, rezolvarea acestei probleme delicate nu este deloc ușoară. În acest sens ar fi însă necesară adoptarea unei strategii care ar opri accentuarea divizării interne. Nu este nevoie ca guvernarea să facă eforturi extraordinare în acest sens, fiind suficient să **evite anumite acțiuni ce ar îndepărta și discrimina orice grup etnic, religios sau social** și să se **abțină de la oferirea „soluțiilor identitare” pentru grupurile sociale ce nu le pot accepta.**

Pe plan extern, prioritatea absolută pentru Republica Moldova ar trebui să fie urmarea, prin acțiuni concrete, a cursului pro-european: **cuvintele trebuie susținute de fapte.** Cu alte cuvinte, toate angajamentele externe, dar în special cele pro-europene, trebuie transpuse în practică prin **reforme interne globale și profunde.** În același timp, relațiile cu ceilalți actori regionali ar trebui să rămână bune, iar declarațiile și acțiunile provocatoare (atât în interiorul, cât și exteriorul țării) ar trebui să fie evitate. Procesul de integrarea europeană nu trebuie să fie unul brusc și efervescent, ci, mai curând, unul calm și firesc.

Evaluarea cadrului de dezvoltare și recomandări strategice și politice

Pericole, provocări, riscuri și oportunități de dezvoltare	Opțiuni, politici și strategii
Din cauza amplasării geografice nefavorabile și a infrastructurii de transport subdezvoltate, Republica Moldova este izolată din punct de vedere economic și lipsită de atractivitate ca rută de tranzit. În același timp, după cum sugerează și cazul portului Giurgiulești, întreprinzătorii privați, care posedă cunoștințe manageriale avansate și know-how industrial, ar putea dezvolta cu succes în Moldova un sector de servicii logistice internaționale.	• Simplificarea și asigurarea transparenței procedurilor vamale, inclusiv prin utilizarea tehnologiilor electronice, în vederea accelerării traficului vamal; • Accesarea fondurilor europene și utilizarea mai bună a propriilor resurse pentru restaurarea/construirea podurilor rutiere și feroviare dintre Republica Moldova și România, Republica Moldova și Ucraina, precum și dintre cele două maluri ale Nistrului; • Identificarea și aplicarea soluțiilor tehnice în vederea accelerării traficului feroviar și majorării volumului de mărfuri transportate pe căile ferate din Republica Moldova spre Europa prin România; • Modificarea Codului Funciar, în vederea simplificării procedurii de schimbare a destinației terenurilor (în special din categoria celor agricole către categoria celor pentru construcții), pentru a facilita constituirea parcurilor industriale, inclusiv a celor care ar presta servicii logistice internaționale; • În baza exemplului portului Giurgiulești, Republica Moldova ar trebui să atragă în continuare companii internaționale interesate și capabile să dezvolte centre de prestare a serviciilor logistice în Chișinău, Bălți, Ungheni și Mărculești.
Majoritatea cetățenilor Republicii Moldova locuiesc în localități rurale mici, ajunse în stare deplorabilă. Membrii acestor comunități suferă de lipsă totală sau parțială a infrastructurii de bază, inclusiv a rețelelor de apă potabilă, și având de înfruntat un mediu social și cultural depresiv. Asigurarea eficientă cu servicii comunale, dezvoltarea infrastructurii de transport și promovarea unui mediu cultural mai socializant în aceste localități rămâne în continuare o provocare pentru autorități.	Fortificarea rețelelor de distribuție a energiei electrice și încurajarea utilizării energiei electrice în calitate de alternativă a încălzirii cu gaze naturale în domeniul privat și public; investirea resurselor financiare în dezvoltarea rețelelor electrice locale și asigurarea conexiunii la rețelele internaționale reprezintă o decizie inteligentă, pe termen lung, în eventualitatea epuizării resurselor de gaze naturale sau a scumpirii exagerate a acestora; • Încurajarea utilizării, în mediul rural, a tehnologiilor de utilizare a deșeurilor pentru producerea energiei (metanul pe bază de biomasă, centrale electrice și termice funcționând pe baza arderii reziduurilor agricole), generatoare eoliene și solare, precum și tehnologii de conservare a energiei.

Pericole, provocări, riscuri și oportunități de dezvoltare	Opțiuni, politici și strategii
	• Încurajarea utilizării sistemelor de canalizare și tratare a apei energetic-eficiente și nepoluante, funcționând pe principiile sanitației ecologice; • Promovarea soluțiilor ecologic-inofensive și cost-eficiente în sectorul zootehnic, precum și încurajarea transferului șeptelului în extravilanul localităților rurale în sectorul corporativ; • Utilizarea fondurilor internaționale disponibile pentru amenajarea spațiilor de depozitare a deșeurilor, înăsprirea și aplicarea efectivă a amenajărilor pentru managementul necorespunzător al deșeurilor;
Moldova dispune de resurse naturale foarte limitate, inclusiv de cele de bază: apă și resurse energetice. Pe de altă parte, aici se găsesc o serie de resurse minerale rare și soluri valoroase, care însă, deocamdată, nu sunt exploatare corespunzător.	• Efectuarea unui audit geologic complex al resurselor naturale de care dispune țara, inclusiv a resurselor minerale rare, și adoptarea unui program de exploatare eficientă a acestora; • Adoptarea tehnologiilor existente / dezvoltarea unor noi tehnologii eficiente din punct de vedere a consumului de apă și energie și fără deșeuri, ca parte integrantă a proceselor economice și a vieții sociale; • Încurajarea utilizării tehnologiilor de reabilitare a terenurilor agricole, ajustate necesităților și resurselor financiare ale micilor fermieri; • Aplicarea eficientă și universală a prevederilor Codului Funciar în ceea ce privește măsurile de protecție a terenurilor agricole; • Anularea interdicției de cumpărarea a terenurilor de către nerezidenți, ceea ce va duce la creșterea investițiilor în agricultură și majorarea veniturilor fermierilor;
În perioada tranziției timpurii, Republica Moldova a pierdut un număr important de brațe de muncă și capital uman. Opțiunea emigrației fiind ușor accesibilă, Moldova încă continuă să piardă aceste resurse. Tendințele emigraționiste se vor diminua odată cu majorarea salariilor interne, însă în viitorul previzibil emigrarea va rămâne totuși parte integrantă a modelului de dezvoltare a Republicii Moldova.	• Republica Moldova trebuie să-și protejeze în mod efectiv cetățenii săi, indiferent de țara în care s-ar afla aceștia, prin intermediul serviciilor diplomatice, precum și prin asigurarea respectării de către țările partenere a angajamentelor bilaterale și internaționale asumate; • Moldova trebuie să-și reformeze sistemul educațional și să elimine corupția din acesta pentru a obține recunoașterea diplomelor moldovenești la nivel internațional, oferind astfel mai multe șanse propriilor cetățeni să-și găsească locuri de muncă mai bune peste hotare; • Crearea unei agenții eficiente, independente și imparțiale de acreditare academică a tuturor instituțiilor de învățământ post-secundar din țară; • Acordarea unei mai largi autonomii financiare și administrative școlilor vocaționale, colegiilor și universităților și instituirea pe lângă acestea a unor Consilii de Supraveghere compuse din reprezentanții utilizatorilor serviciilor educaționale pentru a monitoriza managementul și spori responsabilitatea publică a instituțiilor de învățământ; • Implicarea în proiecte educaționale europene și încurajarea instituțiilor de învățământ străine să deschidă filiale și extensiuni pe teritoriul Moldovei; • Adaptarea curriculumului la rigorile pieței muncii prin stabilirea unor parteneriate între instituțiile educaționale și angajatori; • Încurajarea unui proces de cercetare fundamentală, dezvoltare tehnologică și inovație bazat în mediul universitar;

Pericole, provocări, riscuri și oportunități de dezvoltare	Opțiuni, politici și strategii
Insuficiența capitalului productiv constituie unul din principalii factori ce subminează productivitatea muncii. Țara are nevoie de mai multe investiții interne, străine și publice pentru a reduce decalajul său tehnologic față de statele din regiune.	• Scopul politic al autorităților ar trebui să fie crearea, în Moldova, a celui mai atractiv mediu de afaceri din Europa Centrală și de Est și utilizarea, în acest sens, a experienței unor asemenea state ca Singapore, Estonia, Ungaria, Georgia; • În mod specific, trebuie asigurată simplificarea procedurilor de modificare a destinației terenurilor și a eliberării autorizațiilor de construcție; • Asigurarea unei protecții mai bune a drepturilor investitorilor, precum și responsabilizarea directorilor executivi ai companiilor private și publice; • Susținerea procesului de consolidare (de către autoritățile publice locale/raionale sau de către întreprinzătorii privați) a terenurilor disponibile în vederea dezvoltării unui sistem național de parcuri industriale în majoritatea localităților urbane din Republica Moldova (parcuri industriale clasice, parcuri ecoindustriale, parcuri logistice, etc.);
Până nu demult, politicile economice promovate de autoritățile moldovenești, adesea arbitrar și lipsite de transparență, aveau menirea să asigure controlul statului asupra activității mediului de afaceri, prin intermediul unui sistem greoi și ineficient de administrare publică și a unui sistem pervers de plăți pecuniare și a unei „responsabilități sociale” impuse în mod autoritar. Dacă nu vor fi luate măsuri corespunzătoare, această tradiție riscă să distrugă complet sectorul privat din Republica Moldova.	• Pentru a putea asigura respectarea universală și imparțială a drepturilor și obligațiilor pentru toți jucătorii pe piață, inclusiv ale guvernului și ale companiilor aflate în proprietatea statului, Republica Moldova are nevoie de agenții de reglementare a pieței mai independente și mai funcționale (Agenția Națională pentru Protecția Concurenței, Agenția Națională pentru Reglementare în Energetică, Agenția Transporturilor, Agenția pentru Comunicații Electronice și Tehnologii Informaționale); • Este absolut necesară crearea unei agenții publice independente de protecție a drepturilor consumatorilor; • Guvernul și companiile private ar trebui să se reunească în grupuri de lucru tematice la nivel de sectoare de producție pentru a spori transparența procesului decizional și a restabili astfel încrederea reciprocă; • Factorul de succes către abolirea sistemului prin care guvernul și organele de control de stat influențează excesiv mediul de afaceri privat este un sistem judiciar puternic; crearea unui asemenea sistem judiciar ar trebui să se numere printre prioritățile oricărui guvern bine intenționat;
După haosul macroeconomic din perioada tranziției timpurii, realizarea unei mai bune stabilități la nivel macro în Republicii Moldova a fost împiedicată de angajamentele bugetare mari (și care sunt comparabile cu cele din țările OCDE) și lipsa instrumentelor instituționale și structurale necesare pentru diminuarea presiunilor inflaționiste.	• Autoritățile Republicii Moldova trebuie să asigure optimizarea intra-sectorială a cheltuielilor bugetare și să permită economiei să crească mai rapid decât bugetul public; una din opțiunile strategice în acest sens ar fi mai multă încredere acordată inițiativei private, inclusiv prin parteneriate public-private pentru prestarea unor servicii, care în trecut erau executate de către companii publice: întreținerea, repararea și construirea drumurilor și căilor ferate, administrarea zonelor economice libere și zonelor industriale, întreținerea parcurilor și grădinilor publice, etc.; • Combaterea inflației necesită, pe termen lung, nu doar instrumente de politică monetară, ci și un complex eficient de măsuri instituționale și structurale pentru asigurarea competiției pe piață, prevenirea aranjamentelor necompetitive și îmbunătățirea dramatică a eficienței energetice a sectoarelor economice și a sectorului gospodăriilor casnice;

Pericole, provocări, riscuri și oportunități de dezvoltare	Opțiuni, politici și strategii
Republica Moldova are un sistem financiar subdezvoltat, incapabil să acumuleze economii interne și să le transforme în investiții pe termen lung la o rată a dobânzii accesibile. În momentul de față, băncile comerciale se află într-o situație dificilă (chiar dacă sunt mai puțin afectate decât cele din alte state din regiune) și există posibilitatea ca aceste probleme să ia amploare, principala cauză fiind acumularea creditelor neperformante, concentrate în două sectoare - construcții și vinuri.	- Guvernul, Banca Națională a Moldovei, băncile comerciale și debitorii ar trebui să discute și să adopte un plan de restructurare a creditelor neperformante pentru a preveni înrăutățirea situației existente și a preveni manifestarea de efecte destabilizatoare; - Sectorul bancar autohton ar trebui să atragă mai multe investiții strategice, iar instituțiile abilitate trebuie să monitorizeze atent expunerea sectorului la riscurile externe și valutare;
Republica Moldova a reușit să mărească considerabil aria geografică a comerțului extern, atingând un nivel înalt de integrare în economia mondială. Cu toate acestea, din cauza înrăutățirii raportului comercial și a sporirii necesităților de importuri ale economiei aflate în creștere, balanța comercială externă a Republicii Moldova este în prezent foarte dezechilibrată.	- Republica Moldova trebuie să exporte cantități mai mari de bunuri mai valoroase pentru a putea acumula necesarul de valută necesar pentru achitarea importurilor nesubstituibile. Întrucât, pe termen scurt, realizarea acestui obiectiv nu este posibilă, ne vom confrunta, în viitorul apropiat, cu deficite comerciale mari. Pe termen lung însă, capacitățile de export vor crește ca urmare a convergenței producției reale către nivelul potențial. Opțiunile expuse mai sus vor contribui la aceasta. Alte opțiuni specifice de politici urmează: - Asigurarea transparenței și aplicării efective a procedurilor vamale, care, de altfel, sunt relativ simple; - Anihilarea tuturor aranjamentelor necompetitive la import; - Simplificarea sistemului de autorizări tehnice și de certificare a calității și securității produselor; - Adoptarea reglementărilor UE în sectorul veterinar și fitosanitar;
Societatea Republicii Moldovei este eterogenă și divizată adesea pe criterii etnice, religioase și de altă natură. Pentru a face lucrurile și mai complexe, pe parcursul ultimelor două decenii nu s-a reușit formarea unui nucleu social bazat pe valori civice, în timp ce atracția din partea „ancorelor” externe (fostele metropole) a crescut constant. În același timp, manipulările politice și nemulțumirea populației riscă să divizeze și mai mult societatea moldovenească. Guvernul ar trebui să se focalizeze pe soluții care ar favoriza toate grupurile sociale în vederea cultivării sentimentelor de satisfacție civică.	- Instruirea și angajarea unor funcționari publici amabili, deschi și binevoitori în relația cu publicul va spori încrederea cetățenilor în instituțiile publice și față de stat în întregime. Aceasta va fortifica și identitatea civică, care, în state ca Republica Moldova, trebuie să primeze în fața celei etnice sau de orice altă natură; - Implementarea comprehensivă a Programului de Guvernare Electronică va duce la creșterea gradului de satisfacție a cetățenilor în relația cu angajații publici. În plus, acest lucru se va răsfrânge pozitiv asupra tuturor grupurilor sociale, indiferent de etnie și religie; - Măsurile țintite de politică publică (cum ar fi compensațiile sociale) trebuie evaluate corespunzător înainte să fie aplicate (nu ca în cazul compensațiilor pentru călătorii în transportul public în municipiul Chișinău) și apoi explicate tuturor actorilor implicați; - Promovarea evenimentelor culturale comune, inclusiv prin intermediul televiziunii și radioului public. Conceptul acestor evenimente trebuie să evolueze treptat de la evenimente distincte organizate pentru anumite grupuri la evenimente menite să faciliteze comunicarea interculturală dintre diverse grupuri ale societății moldovenești; - Evenimentele susținute de stat nu ar trebui să fie copia celor organizate de ambasadele străine acreditate la Chișinău, ci ar trebui, mai degrabă, să ajute la comunicarea și apropierea între reprezentanții diferitor grupuri din societatea moldovenească;

Pericole, provocări, riscuri și oportunități de dezvoltare	Opțiuni, politici și strategii
	Transformarea statutului de cetățean al Republicii Moldova în unul atractiv pentru locuitorii ambelor maluri ale Nistrului, inclusiv prin negocierea cu UE a unui regim de vize simplificat sau chiar abolirea obligativității vizelor.
Nivelul de participare politică și civică este în prezent la un minim istoric în Republica Moldova, țară în care cetățenii sunt tot mai dezamăgiți de felul în care interesele lor sunt reprezentate de clasele politice. Nemulțumirea publică erodează încrederea cetățenilor în instituțiile statului și poate degenera, în cele din urmă, în dezordine publică. Este necesară oferirea posibilităților de participare pentru diferite grupuri sociale, evident, fără a diminua eficiența actului de guvernare.	- Procesul participativ trebuie să fie consistent și să implice grupuri de cetățeni care în mod efectiv ar avea un cuvânt de spus în procesul de luare a deciziilor; - Politicele publice ar trebui să fie discutate amănunțit în cadrul grupurilor de lucru tematice sau în grupuri formate ad-hoc din actori sociali vizați de deciziile respective; - Vizibilitatea tuturor partidelor politice ar trebui asigurată de televiziunea și radioul public; măsurile revanșarde trebuie evitate cu orice preț; - Investigarea corespunzătoare a evenimentelor ce au urmat după alegerile din 5 aprilie 2009 trebuie asigurată. În general, populația ar trebui să fie informată referitor la investigarea cazurilor anunțate de corupție, aranjamente de piață necompetitive, etc.
Sectorul de securitate al Republicii Moldova este profund disfuncțional. În organele legii există o adânc înrădăcinată cultură a represiunii. Organele judiciare și procuratura au acceptat până acum să fie aservite politic și nu independente, așa cum ar trebui.	- Din păcate, restructurarea din interior a sectorului de securitate moldovenesc pare imposibilă. În acest context este necesară o voință politică fermă ce s-ar materializa în implementarea unor reforme dinamice și care ar trebui să înceapă cu demilitarizarea conducerii de vârf în toate structurile de securitate; - Justiția și procuratura vor deveni independente numai dacă vor fi responsabile în fața societății și dacă vor exista stimulentele economice corecte (atât cele pozitive, cât și cele negative), dar, evident, fără a submina dorința judecătorilor și procurorilor bine intenționați să pună în aplicare legea;
Actualul Guvern are o listă lungă de angajamente care până acum au fost implementate cu jumătate de măsură. Deși Uniunea Europeană este preocupată de reforma instituțională internă, iar statele membre UE au viziuni împărțite în anumite probleme de politică externă, Republica Moldova a eșuat în mod constant în respectarea angajamentelor pro-europene pe care și le-a asumat. Aspirațiile europene ale Chișinăului nu vor fi luate în considerare și nu vor fi tratate ca „urgente” atât timp cât Republica Moldova va întârzia să-și facă „temele pentru acasă”.	- Republica Moldova ar trebui să se concentreze pe îndeplinirea efectivă a tuturor angajamentelor asumate în fața UE; - În relațiile cu UE Moldova ar trebui să urmărească atingerea unor scopuri care au valoare semnificativă pentru cetățenii săi. Deși este posibil că UE va ezita să facă prea multe concesii, este în interesul Republicii Moldova să obțină de la partea europeană angajamente specifice reflectate în planuri de acțiuni și hărți de parcurs. Acest lucru va asigura UE că realizarea deplină a angajamentelor sale față de Moldova nu va crea presiuni sau riscuri suplimentare pentru UE. Spre exemplu: ✓ Acordul de circulație fără vize ar cere implementarea unui plan de acțiuni menit să asigure controlul corespunzător la frontieră, managementul migrației, etc.; ✓ Acordul de comerț liber ar presupune, la rândul său, că Republica Moldova va asigura protecția competiției, va implementa standarde europene de calitate și securitate, etc.;

Pericole, provocări, riscuri și oportunități de dezvoltare	Opțiuni, politici și strategii
	• Autoritățile trebuie să evite declarațiile emfactice (de exemplu, că Republica Moldova va deveni membru al UE în următorii 2 ani) și să se concentreze la lucrurile practice. Unele state, cu mai puține șanse de integrare europeană și cu o retorică mai temperată, au reușit să realizeze progrese demne de invidiat, cum este cazul Belarusului care în prezent deja exportă carne în UE, în timp ce Moldova doar declarății.
Rusia, care devine o prezență tot mai puternică în regiune, deține, grație dimensiunilor sale impozante, pârghii de influență asupra mai multor state, inclusiv asupra Republicii Moldova. După ce s-a asigurat cu un regim prietenos în Ucraina, Rusia ar putea arăta mai mult interes în raport cu Moldova. Pentru Moldova este vital să găsească o cale de comunicare eficientă cu Rusia, dar și să evite să fie docilă atunci când este vorba de interesele sale naționale.	• Organizarea periodică a întrevederilor cu autoritățile ruse și menținerea unei comunicări adecvate, evitând acțiunile excentrice, caracteristice perioadei comuniste; • Colaborarea cu Rusia pentru a obține garanții de respectarea a intereselor cetățenilor și companiilor moldovenești în această țară; • Adoptarea unei atitudini „respectuoase” față de Federația Rusă, dar menținerea în același timp a priorităților de integrare europeană. Printre altele, Rusia ar trebui să fie sigură de faptul că: ✓ investițiile și interesele sale economice nu vor fi supuse unui tratament discriminatoriu; ✓ drepturile minorităților ruse vor fi respectate în Republica Moldova, iar presa de limbă rusă nu va fi suprimată; ✓ Republica Moldova va rămâne o țară neutră; • Dacă din partea Rusiei vor apărea condiții care ar putea împiedica progresul pe calea integrării europene (de exemplu, probleme de ordin energetic), Republica Moldova ar trebui să fie suficient de diplomată pentru a arăta că aceste presiuni sunt împotriva angajamentelor europene ale Republicii Moldova, iar la necesitate să solicite susținerea UE; • Republica Moldova trebuie să-i reamintească în mod constant Rusiei despre angajamentele pe care și le-a asumat aceasta în legătură cu regiunea Transnistreană. În același timp, pentru a câștiga inimile și mințile cetățenilor din Transnistria, Moldova ar putea promova, cu suportul UE, proiecte de cooperare la nivelul comunitar și al mediului de afaceri.
România în mod sigur va deveni un avocat tot mai activ al Republicii Moldova în procesul de integrare europeană.	• Deși intenția României este binevenită, autoritățile Republicii Moldova ar trebui să fie precaute pentru ca aceste eforturi să nu fie contraproductive pentru agenda internă de politici; • Agenda de advocacy a României trebuie să fie consultată cu agenda Moldovei; • Republica Moldova tinde să-și păstreze statalitatea, respectiv, orice declarații unioniste trebuie evitate;

Pericole, provocări, riscuri și oportunități de dezvoltare	Opțiuni, politici și strategii
Ucraina se află într-o perioadă de tranziție postelectorală și va dura ceva timp până agenda de politici a acestei țări se va concretiza. După toate aparențele, deși Ucraina va deveni mai prietenoasă cu Federația Rusă, această țară nu va abandona integrarea europeană. Ucraina deține cheia (sau cel puțin una dintre ele) către securitatea și integrarea europeană a Republicii Moldova. În aceste circumstanțe, Moldova trebuie să facă tot ce-i stă în putință pentru a păstra bunele relații cu Ucraina și să coopereze mai activ cu această țară în domeniile de interes pentru Moldova.	• Republica Moldova trebuie să clarifice toate problemele pe care le are cu Ucraina, printre care disputele teritoriale, cele referitoare la proprietate, etc.; • Moldova ar trebui să coopereze mai strâns cu Ucraina pe marginea subiectelor energetice, dar și pe teme ce țin de integrarea europeană, acceptând totodată un schimb de experiență în domeniile în care Ucraina este mai avansată (de exemplu negocierea Acordului de Liber Schimb). Totuși, dacă Republica Moldova va obține progrese palpabile, ar fi rezonabil ca țara să se detașeze de Ucraina și să avanseze mai rapid după propria agendă; • Câteva figuri proeminente din politica ucraineană au origini moldovenești. Este importantă utilizarea legăturilor „emoționale” pentru obținerea unei colaborări mai fructuoase între cele două țări.

Anexă

7. Anexă: rezultatele sondajului sociologic “Moldova 2009: Starea țării și a oamenilor”

Volumul eșantionului: 1070 respondenți cu vârsta de peste 18 ani.

Eșantionul: stratificat, probabilistic, tri-stadial.

Criterii de stratificare: 12 regiuni geografice, zona de reședință (urbană/rurală), mărimea reședințelor urbane (patru tipuri), tipul comunităților rurale (comune/sate adiacente).

Stadii de randomizare: Comunități (75 de comunități preselecate, 208 puncte de eșantionare), Gospodăria/Familia, Persoana.

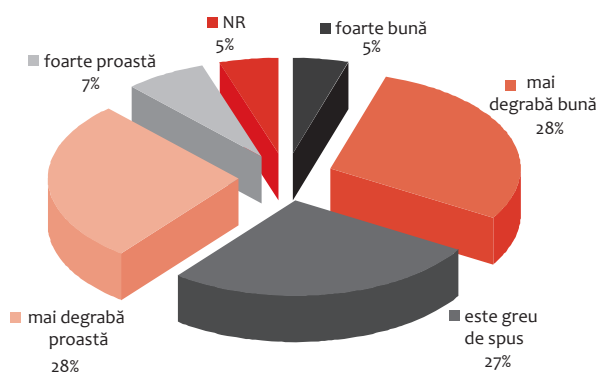
Reprezentativitatea: eșantionul este reprezentativ pentru populația adultă a Republicii Moldova (cu excepția Transnistriei), cu o eroare maximă de $\pm 3\%$.

Perioada de colectare a datelor: 11-29 octombrie 2009.

Structura eșantionului:

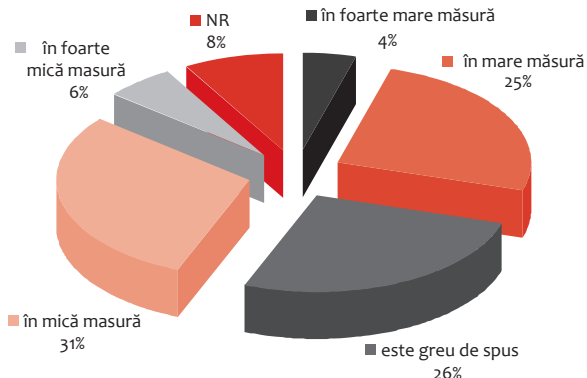
Variabile	Grup	Numărul respondenților	%
Sexul	Bărbați	423	39,5
	Femei	647	60,5
Vîrsta	18 - 29 ani	230	21,5
	30 - 44 ani	239	22,3
	45 - 59 ani	303	28,3
	peste 60 ani	298	27,9
Educația	Studii medii incomplete	247	23,1
	Studii secundare sau vocaționale	434	40,6
	Studii secundare generale	158	14,8
	Studii universitare	226	21,1
	Nu au răspuns	5	0,5
Ocupația	Antreprenor privat	49	4,7
	Salariat	265	25,2
	Șomer temporar	268	25,5
	Șomer	471	44,7
	Nu au răspuns	17	1,6
Naționalitatea	Moldovean/Român	832	77,8
	Rus	63	5,9
	Ucrainean	88	8,2
	Alta	69	6,4
Nivelul de venit lunar al gospodăriei	Sub 500 lei	104	9,7
	501-1000 lei	250	23,4
	1001-3000 lei	313	29,3
	peste 3001 lei	142	13,3
	Nu au răspuns	261	24,4
Reședința	Urban	442	41,3
	Rural	628	58,7
Tipul comunității	Chișinău	196	18,3
	Alte comunități	874	81,7
TOTAL		1070	100

Credeți ca imaginea Republicii Moldova în lume este una ...

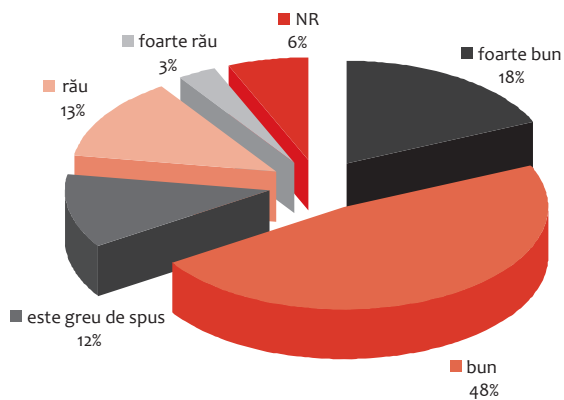
Răspunsurile sunt distribuite aproape egal, cu balanța ușor înclinată către opinia negativă. Se remarcă unele îmbunătățiri, totuși, față de anul 2007. Respondenții din capitală, precum și cei în etate tind să aibă o impresie mai pozitivă în ceea ce privește imaginea Republicii Moldova în exterior.

Credeți că țara noastră reușește să-și promoveze interesele sale în lume ... ?

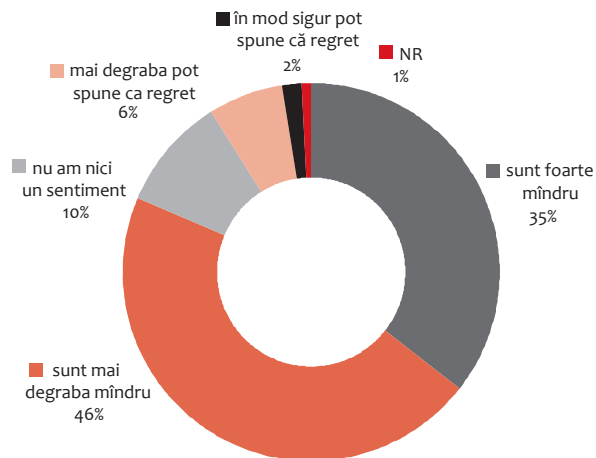
Mai bine de jumătate din respondenți cred că Republica Moldova a eșuat în a promova în mod eficient interesele sale peste hotare. Comparativ cu 2007 balanța răspunsurilor s-a înrăutățit ușor. Foarte interesant este că respondenții cu un profil educațional mai puțin avansat, angajații pe cont propriu precum și etnicii ruși par mai mulțumiți de abilitatea Republicii Moldova de a-și promova interesele în exterior.

În general cum apreciați Republica Moldova ca loc de trai?

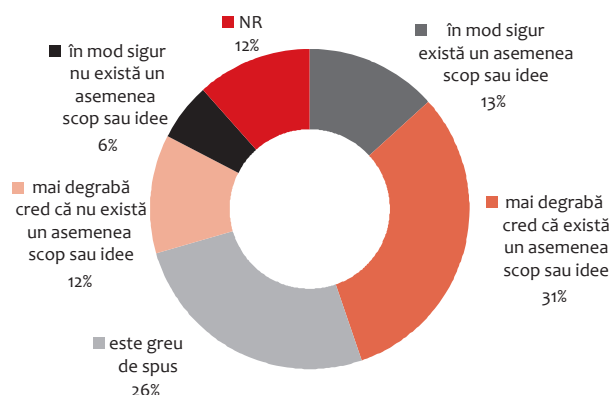
Moldovenii își iubesc țara, cel puțin asta arată răspunsurile la această întrebare. Față de anul 2007 s-a produs o evoluție pozitivă semnificativă. Această afecțiune față de țară este însă una scăzută în cazul etnicilor ruși, a tinerilor și a șomerilor temporari.

Ce sentiment aveți în legătură cu faptul că sunteți cetățean al Republicii Moldova?

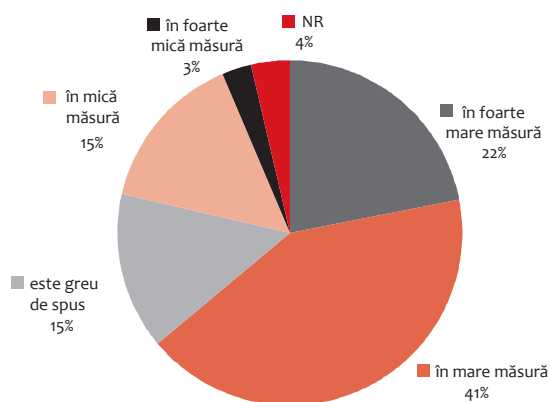
De la bine la foarte mai bine, aceasta pare a fi evoluția patriotismului moldovenilor. Numărul celor mândri de faptul că sunt moldoveni era mare în 2007, dar a crescut și mai mult în 2009. Interesant este că gradul de patriotism nu depinde prea mult de profilul educațional și etnic, de gen sau de venituri. Sentimentul este totuși ceva mai puțin generalizat în cazul chișinăuienilor și al minorităților etnice.

Unii cetățeni ai Republicii Moldova consideră că în țara noastră există un scop comun sau o idee comună de dezvoltare națională care ar uni în jurul ei toți cetățenii țării. Care este opinia Dvs. ?

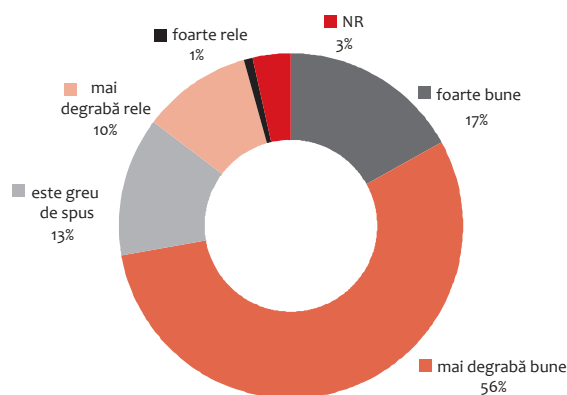
Sondajul indică și în acest caz o evoluție pozitivă față de 2007. Aproape jumătate dintre respondenți cred în existența unei idei comune, cu o rată mai mare de susținere în Chișinău și în rândul persoanelor cu studii superioare. Etnicii ruși nu împărtășesc însă acest punct de vedere. După toate acestea, o singură întrebare rămâne fără răspuns: au oare toți acești oameni în vedere aceeași idee?

Dacă ar fi să vă referiți la societatea noastră, în ce măsură considerați că studiile (educația) asigură succesul în viață?

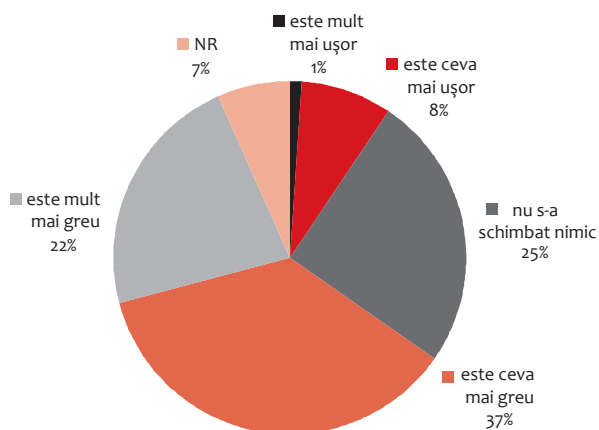
Studiile par să fi devenit mai mult decât o investiție de valoare pentru moldoveni. Tot mai mulți cetățeni cred că studiile îi vor ajuta să-și traseze propria cale către succes în viață. Aceasta este practic un crez general și doar cei angajați pe cont propriu și cei de alte naționalități decât moldovenii, ucrainenii sau rușii au anumite rezerve în acest sens.

Unii cetățeni ai Republicii Moldova consideră că în țara noastră există un scop comun sau o idee comună de dezvoltare națională care ar uni în jurul ei toți cetățenii țării. Care este opinia Dvs. ?

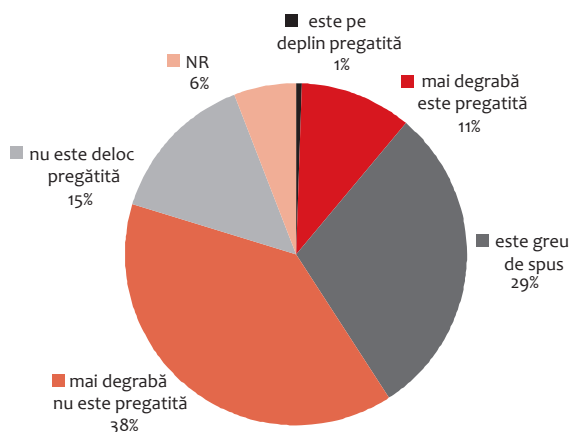
Tabloul este mai sumbru față de anul 2007, cu toate acestea majoritatea este destul de mulțumită de starea relațiilor interetnice în Republica Moldova. Mai mult, acesta este domeniul unde nu se observă diferențe majore între persoane cu profiluri diferite.

Comparativ cu situația din anul trecut, astăzi este mai greu sau mai ușor de găsit un loc de muncă bine plătit în Republica Moldova?

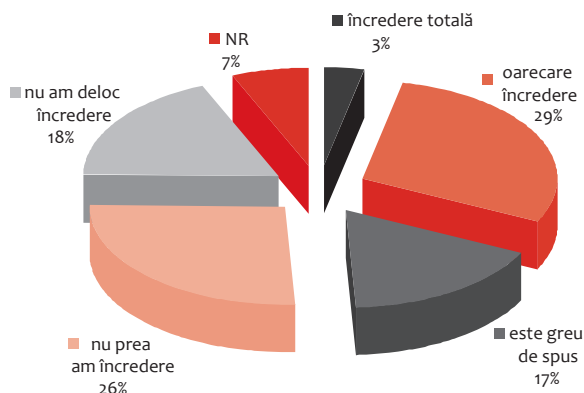
Sondajul arată că opinia populației devine tot mai pesimistă vizavi de piața muncii. Acest lucru este în special valabil pentru persoanele cu vârsta cuprinsă între 30-59 ani, angajați pe cont propriu, precum și pentru cei cu un nivel de studii mai puțin avansat. Acest tablou sumbru nu este unul surprinzător, deoarece criza economică chiar a afectat Moldova. Locuitorii capitalei trăiesc într-o realitate ceva mai „luminoasă”, privind cu mai multă speranță perspectiva de a găsi un loc de muncă bine plătit.

În ce măsură credeți că țara noastră este pregătită să înfrunte calamități (de exemplu secetă, inundații, incendii de proporții)?

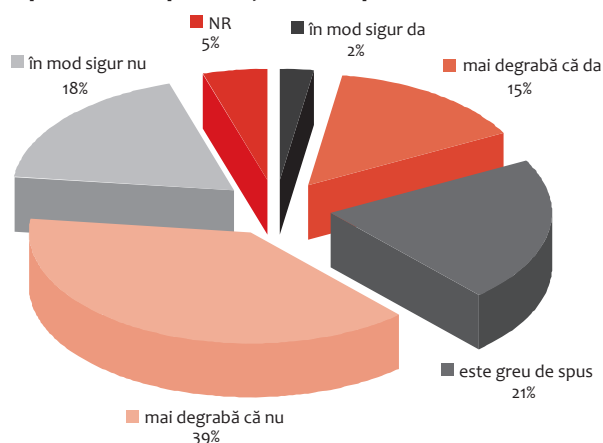
Situația s-a înrăutățit într-o anumită măsură, în comparație cu 2007. Doar 10% din respondenți cred că statul moldovenesc este pregătit să facă față calamităților naturale. Această neîncredere în capacitatea țării este larg răspândită și practic egal distribuită între diferite categorii de populație. Totuși, angajații pe cont propriu rămân cei mai sceptici.

Câtă încredere aveți în sistemul bancar din țara noastră?

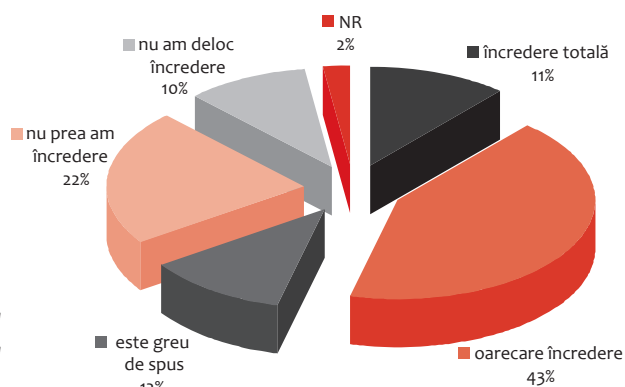
În pofida tuturor așteptărilor pesimiste, sistemul bancar moldovenesc pare să rămână la fel de stabil ca și în 2007, cel puțin așa cred cetățenii moldoveni. Încrederea generală în sistemul bancar practic nu a variat față de 2007. Totuși, acest nivel de încredere rămâne destul de scăzut, majoritatea cetățenilor fiind încă îngrijorați de solvabilitatea sistemului bancar. Singurele categorii unde prevalează încrederea în bănci sunt locuitorii Chișinăului și oamenii cu venituri înalte (peste 3000 MDL). Dar poate că tocmai ei știu cel mai bine ...

Dacă Dvs. sau apropiații Dvs. ar ajunge într-o situație dificilă (boală, pierdere a locului de muncă, calamități naturale etc.), credeți că ați putea miza pe un ajutor din partea statului?

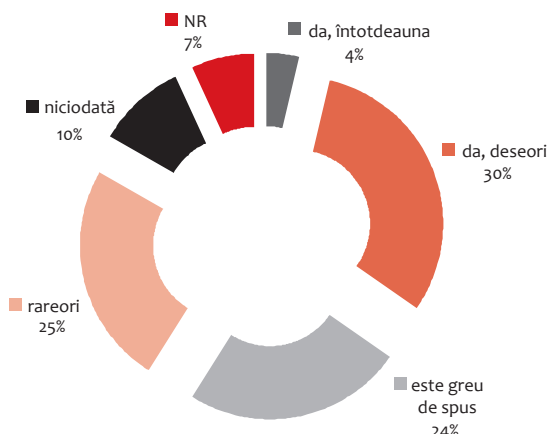
Cota celor ce speră să fie ajutați de stat în caz de necesitate a crescut într-o oarecare măsură în comparație cu 2007, dar rămâne totuși mică: mai puțin de o cincime din cetățeni nutresc această speranță. Așteptările sunt deosebit de mici în special în cazul tinerilor, a angajaților pe cont propriu, a locuitorilor Chișinăului și a reprezentanților minorităților.

Câtă încredere aveți în administrația publică locală din localitatea Dvs.?

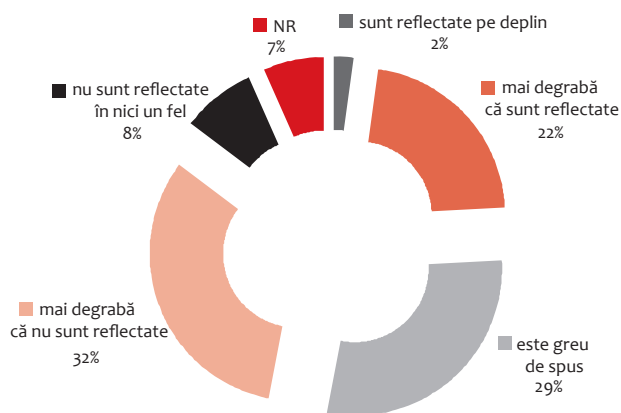
Distribuția răspunsurilor arată că majoritatea cetățenilor au încredere în autoritățile publice locale. Ce este foarte important e că această încredere s-a consolidat semnificativ în 2009 față de 2007. Ca detaliu interesant se poate semnală faptul că nivelul încrederii este mai înalt printre locuitorii Chișinăului.

Considerați că cetățenii simpli, în mod direct sau prin intermediul grupurilor de inițiativă, pot influența luarea deciziilor în localitatea Dvs.?

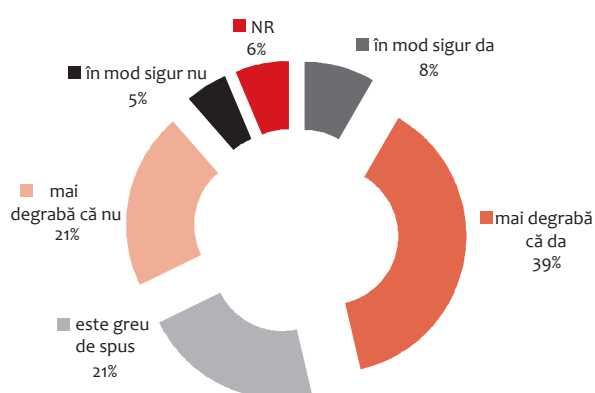
Majoritatea moldovenilor încă mai cred că au puține lucruri de spus în procesul decizional la nivel local. Totuși, situația s-a îmbunătățit ușor. Vocea cetățenilor pare să aibă mai multe șanse de a fi auzită dacă aceștia locuiesc la Chișinău, au venituri mari și studii superioare și/sau faci parte din etnia majoritară. Pentru ceilalți, ne pare rău...

În ce măsură considerați că politicile statului reflectă interesele și așteptările Dvs.?

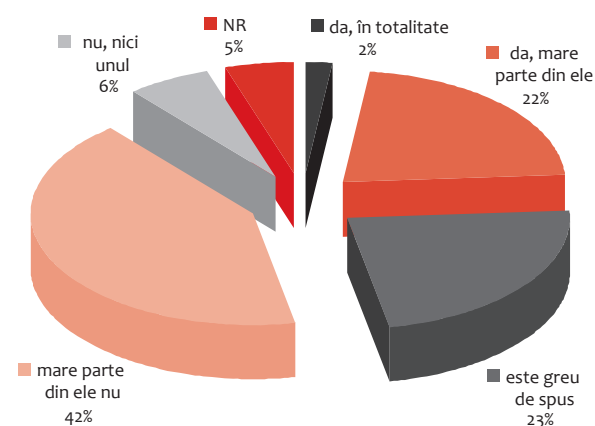
Mai puțin de un sfert din respondenți își văd interesele și așteptările reflectate în politicile statului. Acest tablou este unul îngrijorător, deși aparent situația s-a îmbunătățit ușor în 2009 față de 2007. Cei mai nemulțumiți de politicile statului sunt cei cu vârsta cuprinsă între 30-44 ani, cu studii profesionale, angajați, reprezentanți ai minorităților etnice din localități urbane în afara Chișinăului și cei cu venituri mici. La celălalt pol sunt locuitorii Chișinăului, opiniile cărora pe marginea acestui subiect sunt totuși împărțite.

Considerați că prin participarea la alegeri puteți influența situația din țară în direcția favorabilă Dumneavoastră?

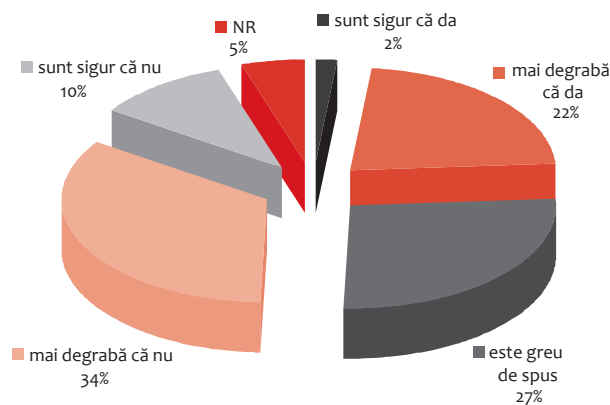
În cele din urmă, „votul tău contează”. Numărul moldovenilor care cred că prin participarea la alegeri pot schimba lucrurile este mai mare decât ponderea celor care sunt sceptici în acest sens. Acest lucru este valabil în special în cazul cetățenilor cu venituri mari și studii superioare, precum și a celor care locuiesc la Chișinău. La polul opus, votanții nemulțumiți sunt reprezentați de angajații pe cont propriu, minoritățile etnice (din nou!) precum și rezidenții altor localități urbane cu excepția Chișinăului.

În general, considerați că drepturile Dumneavoastră sunt respectate în societatea noastră?

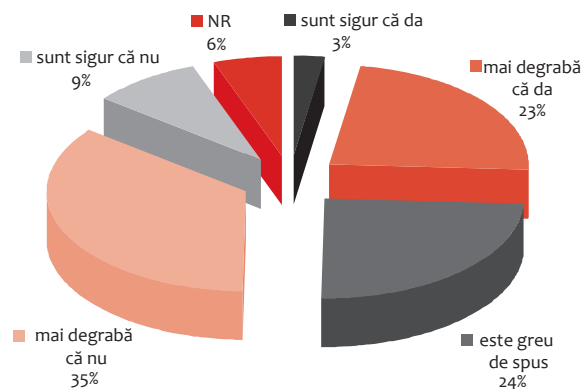
O distribuție a răspunsurilor îngrijorătoare și mult mai negativă decât în 2007! Cota mare a celor ce au bifat „difícil de spus” nu trebuie interpretată într-un mod neutru. Tinerii și cei cu un nivel de studii mai înalt tind să fie mai pesimiști în ceea ce privește drepturile lor decât persoanele mai în vârstă și cei cu un nivel de studii mai scăzut.

În cazul în care drepturile Dumneavoastră legitime ar fi încălcate, credeți că justiția din țara noastră v-ar restabili aceste drepturi?

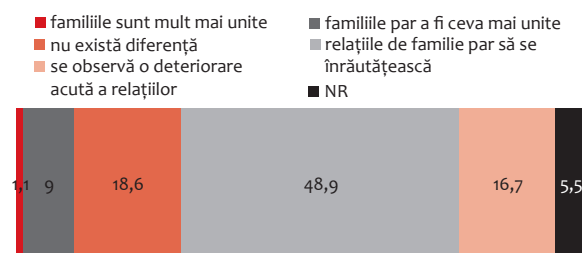
Din nou, în afara de cei 43% dintre respondenți care au așteptări negative, mai este și un număr impunător de persoane care nu au putut spune clar dacă au sau nu încredere în justiție. În răspunsurile etnicilor ruși și ucrainenii balanța înclină în direcția negativă mai mult decât în cazul altor etnii.

Credeți că în țara noastră vă este asigurată securitatea Dumneavoastră personală și a familiei Dumneavoastră?

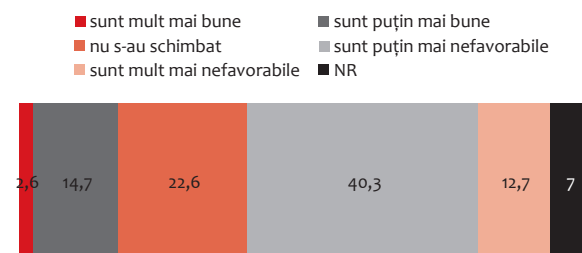
Interesant este că segmentul de respondenți tineri simte o nesiguranță mult mai acută decât alte categorii. Opinia noastră este că acest lucru este o consecință directă a violențelor politice din aprilie 2009. Sentimentul de insecuritate scade odată cu creșterea veniturilor, iar cei care locuiesc în alte localități decât Chișinăului se simt în general mai puțin protejați.

Comparativ cu situația de acum 10 ani, cum credeți că sunt relațiile de familie în Republica Moldova?

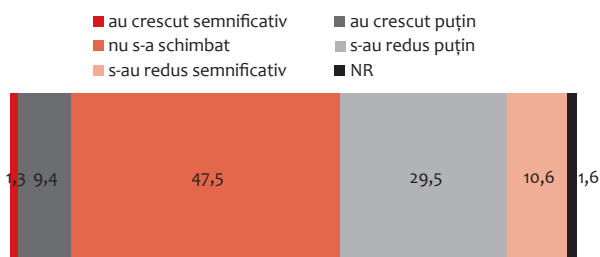
Femeile din Republica Moldova sunt mult mai pesimiste decât bărbații în ceea ce privește trăinicia familiilor. Lipsa locurilor de muncă și veniturile mici sunt factori semnificativi care subrezesc legăturile familiale. Pentru societatea moldovenească tradiționalistă este destul de surprinzător faptul că locuitorii de la sate percep o înrăutățire mult mai accentuată a relațiilor de familie decât cei din localitățile urbane.

Gândiți-vă la tinerele familii și la decizia lor de a avea copii. Cum apreciați condițiile pe care ei le au astăzi în comparație cu cele din anul trecut?

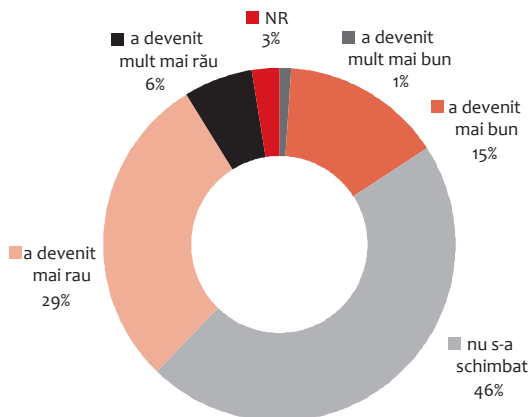
Foarte interesant este că tinerii sunt mai puțin pesimiști decât cei mai în vârstă în legătură cu condițiile ce determină familiile tinere să aibă copii. Cei care se bucură de venituri mai mari sunt, de asemenea, mai pozitivi în ceea ce privește perspectiva de creștere a familiilor. O balanță extrem de negativă în răspunsurile locuitorilor de la sate corelează cu trendul de scădere demografică și de pauperizare a acestora.

Comparativ cu situația din anul trecut, cum s-au modificat veniturile Dumneavoastră?

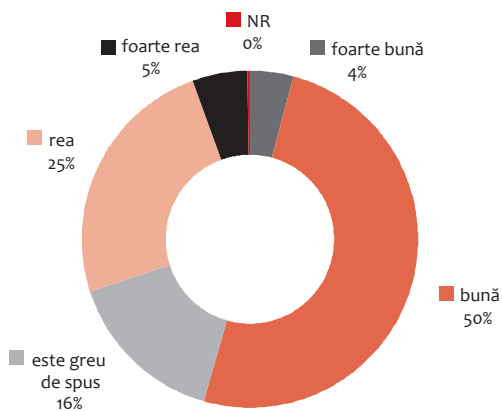
Din cauza recesiunii economice, veniturile au scăzut în mod generalizat în 2009. Totuși, capitala a fost mai puțin afectată decât periferia, ceea ce într-o anumită măsură corelează cu creșterea economică polarizată constată până acum. Locuitorii rurali și cei săraci au fost afectați cel mai sever.

Cum s-a schimbat nivelul Dumneavoastră de trai în ultimul an?

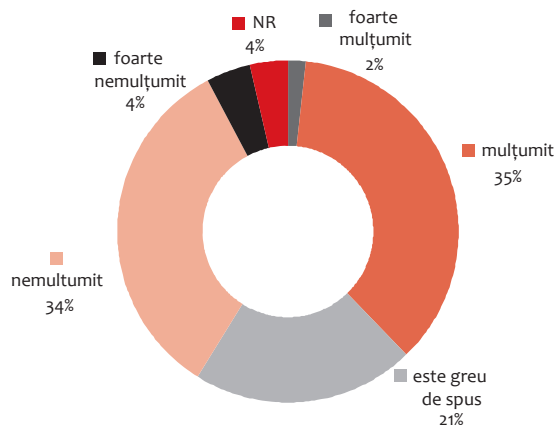
Deși standardele de viață au avut de suferit mai puțin decât veniturile, balanța este din nou negativă. Aceleași corelații se păstrează în cazul standardelor de viață ca și în cazul veniturilor analizate la întrebarea de mai sus. Merită subliniat faptul că gospodăriile cu venituri mai mari și-au îmbunătățit nivelul de viață în 2009.

Cum apreciați starea sănătății Dvs.?

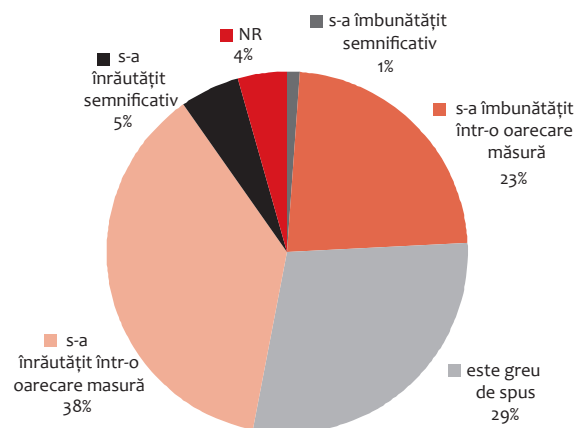
Bine, dacă nu bogați, cel puțin sănătoși! Cum este și firesc, balanța înclină de la pozitiv în cazul tinerilor la negativ în cazul celor în etate. Șomerii, locuitorii de la sate și cei cu venituri mici au percepții mai proaste în legătură cu starea lor de sănătate.

Cât de mulțumiți sunteți de calitatea mediului ambiant?

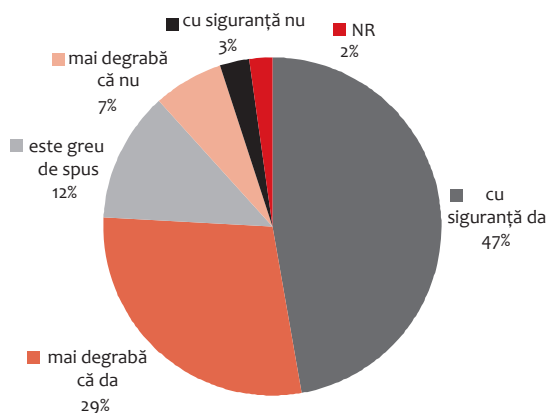
Balanța generală a răspunsurilor este ușor negativă. Dacă locuitorii rurali în general se bucură de un mediu mai curat decât cei urbani, este surprinzător faptul că populația Chișinăului este mulțumită de starea mediului ambiant, spre deosebire de populația din alte orașe.

În ultimii 3 ani, calitatea mediului înconjurător din Republica Moldova ...?

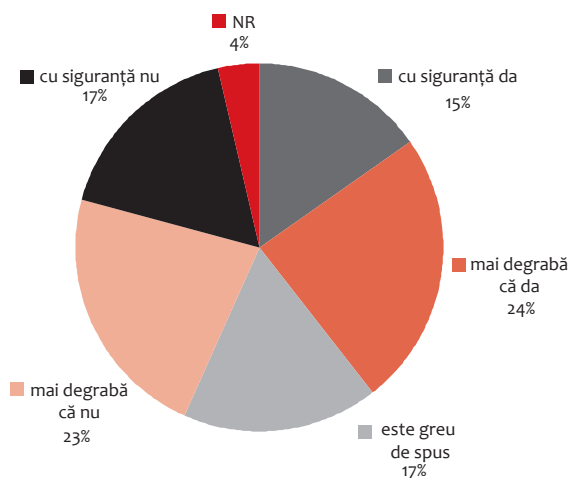
Toți cetățenii Moldovei par să fie în egală măsură nemulțumiți de evoluția calității mediului în ultimii 3 ani. Totuși, situația pare mai gravă în orașele mici decât în alte localități din țară.

Ați dori ca copii sau nepoții Dvs. să trăiască în Republica Moldova?

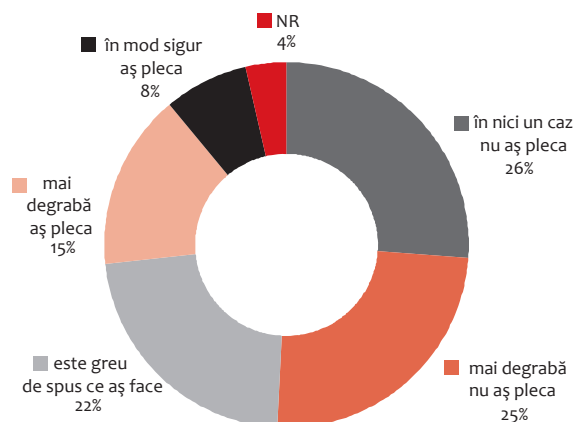
În pofida tuturor problemelor cu care se confruntă, Republica Moldova pare să fie o țară dorită ca loc de trai, cel puțin de proprii cetățeni. Le place oamenilor cu adevărat această țară și au ei încredere cel puțin în viitorul ei, dacă nu în prezent? În aparență, da. Dar trebuie precizat faptul că bătrânii sunt mai

Dacă în următoarele 3 luni vi s-ar oferi posibilitatea de a munci peste hotare, ați alege să emigrați?

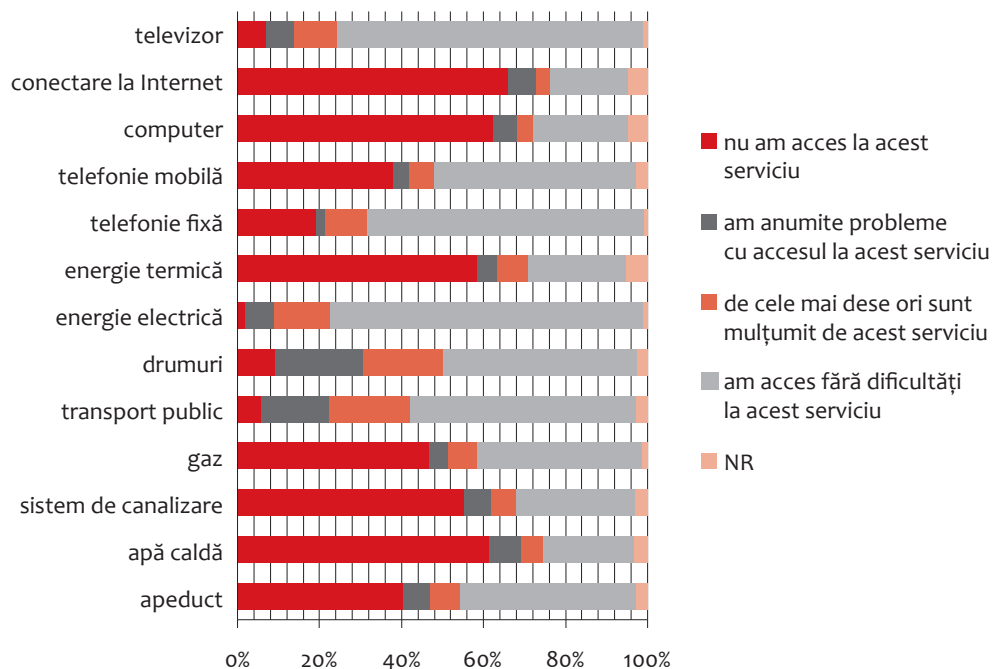
Moldovenii își iubesc țara pe termen lung (vezi întrebarea precedentă și cea următoare), dar într-o perspectivă de scurtă durată mulți dintre ei, în special femeile, cei de vârstă medie și cei în etate, cu profil educațional scăzut și locuitori ai satului, ar prefera să plece peste hotare pentru un serviciu mai decent. Locuitorii Chișinăului sunt mai puțin dispuși să se aventureze în așa ceva.

Dacă ați avea posibilitatea să plecați pentru totdeauna din Republica Moldova, împreună cu familia Dvs., pentru a începe o viață nouă, cum ați proceda?

Chiar dacă mulți moldoveni n-ar refuza să facă niște bani în străinătate, aceștia n-ar fi gata să plece din Republica Moldova definitiv. Acest lucru este mai puțin valabil în cazul tinerilor – jumătate dintre aceștia au intenția de a se stabili definitiv peste hotare. Ca detaliu interesant, locuitorii rurali sunt cei mai atașați de patrie.

Care dintre răspunsurile de mai jos descrie cel mai bine situația gospodăriei Dvs. privind accesul la următoarele servicii și tehnologii?

Fără comentarii.

Despre Expert-Grup

Expert-Grup este un centru analitic independent din Republica Moldova, care lucrează activ începând cu anul 2005. Misiunea sa instituțională este de a contribui la dezvoltarea economică, politică și socială a Republicii Moldova și de a susține consolidarea competitivității internaționale a țării. Expert-Grup urmărește să-și îndeplinească această misiune prin prestarea unor servicii analitice de cea mai înaltă calitate și prin promovarea unor modele eficiente, transparente și inovatoare în politicile economice și sociale.

Expert-Grup este parte a rețelei PASOS ce reunește circa 40 de centre analitice din peste 20 de state europene.

Ca parte a activității sale permanente, Expert Grup oferă opiniei publice analize relevante și operative asupra politicilor economice și sociale, asistă procesul decizional și cel de elaborare a politicilor și promovează modele de dezvoltare inovatoare. Expert-Grup dispune de cunoștințe avansate și expertiză vastă în următoarele domenii: strategii de dezvoltare; macroeconomie și sisteme economice; economia globală și relații economice internaționale; economia integrării europene; politici monetare și fiscale; economia muncii, management și cultura de afaceri; comportamentul consumatorului; economia sectorială și economia educației și a sănătății.

Date de contact:

- ❑ Adresă poștală: MD-2012, Republica Moldova, Chișinău, str. Columna, 133
- ❑ Telefon: ++373-22-93-00-14
- ❑ Fax: ++373-22-21-15-99
- ❑ Email: info@expert-grup.org
- ❑ Pagină web: www.expert-grup.org

